

Debreceni **S**

Z

E

M

L

E

Tudomány
és kultúra

2016/4

Szerkesztik:

ifj. Barta János *főszerkesztő* Kovách Ádám *főszerkesztő-h.*
Bazsa György *szerkesztőbizottsági elnök* Virágos Márta
Angi János Kerepeszki Róbert Pallai László Pusztai Gábor

A szerkesztőség címe:

Debreceni Szemle, Szerkesztőségi titkárság
Dancs Ágnes *kuratóriumi és szerkesztőbizottsági titkár*
Debrecen, Egyetem tér 1.
Postacím: 4002 Debrecen, Pf. 400
Telefon: 06 (52) 512-900/22133, 22388 mellék
E-mail: szemle@unideb.hu
URL: <http://szemle.unideb.hu>

Kiadja:

A „Debreceni Szemle” Alapítvány

Kuratórium és Szerkesztőbizottság:

Orosz István <i>elnök</i>	Bazsa György <i>alelnök</i>
Abádi Nagy Zoltán	Jávor András
Beck Mihály	Mazsu János
Bitskey István	Sipka Sándor
Gaál Botond	Szabó József
Gergely Pál	Virágos Márta

2014-től megjelenik negyedévente a
<http://szemle.unideb.hu> weboldalon is

Előfizethető, illetve a megjelenés támogatható

A Debreceni Szemle Alapítvány 11625009-07950000-25000006 sz.
számláján, illetve a szerkesztőségi titkárságon készpénzben.
Éves előfizetési díj 2.000 Ft.
Külföldre (kivéve a környező országokat): 80 USD, ill. 60 EUR.
Bank neve: Erste Bank Hungary Zrt., SWIFT kód: GIBA HU HB

DEBRECENI SZEMLE

TUDOMÁNY ÉS KULTÚRA

Debrecen és a régió tudományos műhelyeinek folyóirata

XXIV. ÉVF.

ÚJ FOLYAM

2016. IV. NEGYEDÉV

Az első folyam 1927-től 1944-ig jelent meg.

ÉVFORDULÓK

<i>Karácsony Gyöngyi: Centenárium gondolatok – 100 év margójára</i>	361
<i>Duffek Mihály: Honnan, hová?</i>	373
<i>Baráth Béla Levente: Egy Baltazár anekdota kapcsán</i>	389
<i>Hodossy-Takács Előd: Történetek a DAB negyven évéből</i>	392

DEBRECEN

<i>Krasznahorkay Attila: Új erőre kaphat az atmmagfizika</i>	398
<i>Hancz Gabriella: A zöld infrastruktúra alkalmazásának lehetséges szerepe Debrecen fenntartható vízgazdálkodásában</i>	411
<i>Topor István: Zboró-Debrecenfalva születésének története a levéltári források és a korabeli sajtó tükrében</i>	420

TANULMÁNYOK

<i>Sipka Sándor: Az allergia jelenlegi előfordulása és kezelése Debrecenben</i>	429
<i>Tófalvi Zoltán: Az 1956-os forradalom hatása az „erdélyi kérdés” megoldását sürgető tervezetekre</i>	437
<i>Varga János: Cserekereszt elnéptelenedése, a falu fokozatos megszűnése</i>	449
<i>Mikó Eszter: A magyarországi kivándorlás jelene és várható alakulása</i>	458

KÖNYVSZEMLE

<i>Bitskey István: Hitvédelem, retorika, reprezentáció Pázmány Péter életművében (Orosz István)</i>	468
<i>ifj. Barta János: „Ha Zemplin vármegyét az útas vizsgálja...” II. – Adattár Zemplén megye 18. századvégi történetéhez. (Buza János)</i>	476
<i>Kerepeszki Róbert – Püski Levente (szerk): A Nagy Háború és emlékezete (Pintér Zoltán)</i>	480
<i>Bíró Csilla–Visy Beatrix (szerk): Tér(v)iszonyok és térkép(zet)ek (Dancs Krisztina)</i>	484
<i>Fári Miklós Gábor–Kralovánszky U. Pál–Popp József (szerk.): Biotechnológia anno 1917–1919. Ereky Károly víziója az élettudomány alkalmazásáról (Baranyi Béla)</i>	488
<i>Fónai Mihály: Joghallgatók? Honnan jönnek és hová tartanak? (Pénzes Ferenc)</i>	492

Szemesi Sándor: Introduction to the case-law of the European Court of Human Rights (<i>Sipka Péter</i>)	496
Lucian Boia: Miért más Románia? (<i>Lakatos Artur</i>)	499
<i>E szám szerzői</i>	504
<i>Contents</i>	505
<i>A Debreceni Szemle XXIV. évfolyamának tartalomjegyzéke</i>	507

Támogatóink

Debreceni Egyetem
www.unideb.hu

Debreceni Universitas Nonprofit Közhasznú Kft.
www.debreceniuniversitas.hu

Debreceni Egyetem Művészeti és Közművelődési Bizottsága

A Magyar Tudományos Akadémia Debreceni Területi Bizottsága
<http://tab.mta.hu/debreceni-területi-bizottsag>

Karácsony Gyöngyi

Centenáriumi gondolatok – 100 év margójára¹

„Hajt az idő gyorsan - rendes útján eljár –
Ha felülünk, felvesz, ha maradunk, nem vár;
Változik a világ: gyengül, ami erős,
És erős lesz, ami gyenge volt azelőtt.”
Arany János: Toldi estéje - Hatodik ének

Bevezetés

Egy kerek évforduló mindig jelentős esemény. Száz év egy intézmény életében belátható, befogadható időtartam; a centenáriumi gondolatokat az elődök lábnyomai, kézzel fogható alkotásai, írásai, gondolataik tárgyi és szervezeti leképeződései uralják.

A centenárium kötelez arra, hogy az elődök hagyatékát feltárjuk, rendszerezzük, áttekintsük. A centenárium alkalom az emlékezésre, helyzet-elemzésre, újragondolásra. Alkalom a sikerek és kudarcok felismerésére, a tanulságok beépítésére a jövő 100 év alapjaiba.

A centenárium felelősség, hiszen megmérettünk: jól sáfárcodunk-e az elődeink által ránk hagyott javakkal, és jól alkalmazzuk-e a gyorsan változó világban az örökségünket? Rajtunk áll, hogyan indul a következő időtáv.

2016 a századik év ünnepe a Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtárában. Egy rendkívül sokszínű, szerteágazó múlttal rendelkező intézmény kontúrjai rajzolódtak ki az emlékévi felkészülés során.

Ez a publikáció nem lehet más, mint egy pillanatkép arról, milyen ma, 2016-ban a százéves egyetemi és nemzeti könyvtár, hogyan igyekszünk mi, utódok feltárni, átlátni és beépíteni múltunk darabkáit, méltón emlékezni és emlékeztetessé válni.

¹ 2016. szeptember 30-án a DEENK alapításának 100. évfordulóját köszöntő ünnepségen elhangzott előadás szerkesztett szövege.

Az ünnepelt

2016-ot írunk. A Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtára (DEENK) a Debreceni Egyetem szervezetében központi szolgáltató egységként egyetemünk öt campusán hét fizikai szolgáltató helyen, a virtuális térben több tucatnyi szolgáltatással áll a debreceni felsőoktatás és kutatás, valamint az egyetemi és egyetemen túli művelődés és kultúra szolgálatában.

Küldetésünket az egyetemi és nemzeti tudásvagyon őrzése és kezelése feladatkörében határoztuk meg: Korszerű szolgáltatásainkkal, értékes gyűjteményeinkkel, tereinkkel, közösségi kezdeményezéseinkkel, tudatosan épített szervezeti kultúránkkal a Debreceni Egyetem alapvető fontosságú és élenjáró központi szolgáltató intézménye vagyunk. Feladatunk az egyetem küldetésnyilatkozatában megfogalmazott általános egyetemi célok, a mindenkori kutatási, oktatási és tanulási folyamatok, továbbá az egyetem harmadik missziójaként definiált tevékenységek – társadalmi szerepvállalás, innováció, folyamatos tanulás – támogatása. Gondoskodunk az egyetem tudományos eredményeinek rendszerezett összegyűjtéséről és láthatóságáról, hazai és nemzetközi viszonylatban egyaránt. Nemzeti gyűjtőkörű nyilvános könyvtárként kiemelkedő szerepet vállalunk a nemzeti kulturális örökség védelmében, megőrzésében, elérhetőségének biztosításában.” (DEENK Stratégiai terv 2016–2020)

Könyvtárunk összes területe 13 558 m², mely 47 500 polcfolyóméternyi raktári anyag mellett 250 ezer kötet szabadpolcos állománynak, közel 1000 (ebből 200 számítógéppel felszerelt) olvasói férőhelynek és 15 szolgáltatási pontnak ad helyet. Évente 275 napon, átlag heti 52 órás (vizsgaidőszakokban éjfélig meghosszabbított) nyitva tartással állunk felhasználóink rendelkezésére személyesen, valamint telefonos és elektronikus ügyfélszolgálattal. A 2015. évi statisztikai adatszolgáltatásban közel 22 ezer aktív felhasználóról, egymillió kölcsönzésről, 30 ezer dokumentumos gyarapodásról, közel hatezer nyomtatott és 51 ezer online folyóiratról számolhattunk be.

6 millió könyvtári egységet meghaladó állományunkkal Magyarország második legnagyobb könyvtáraként ünnepelhetjük fennállásunk centenáriumát.

Amikor egyetlen dátumot kell meghatároznunk könyvtárunk születésének napjaként, hivatalosan 1916. március 16. tűnik kézenfekvőnek, hiszen ezen a napon vette át kinevezését a vallás- és közoktatási minisztertől Csige Varga Antal, a Magyar Királyi Tudományegyetem első „könyvtárára.”

1916-ba ugrunk tehát, amikor a Református Kollégiumi Könyvtár állományának beépítéséről több éven át (1911–1933) húzódó – végül eredménytelen – tárgyalások közepette szeptember végére kialakult az egyetemi könyvtár szervezeti és ügyviteli szabályzata, melyet az időközben kialakított egyetemi Könyvtári Bizottság hagyott jóvá. Az intézmény végül 1918. május 1-

jén nyílt meg a közönség számára 10 000 kötettel, a Simonffy utcai bérelt lakás négy helyiségében.

Eközben a város két másik pontján (Pallagon és a belvárosban) már évtizedek óta működött a Magyar Királyi Gazdasági Akadémia könyvtára, mely az 1868-as alapítást követően folyamatosan és gyors ütemben fejlődött. A hallgatók szükségletei és a tanárok fejlődése mellett a szakmai továbbképzést is kiszolgáló, 15 ezres szakkönyv- és folyóirat-gyűjteményt 1949-ben Gödöllőre és más helyekre osztották szét. Az 1953-as újjáalakítás során az egykori állománynak csupán egy része került vissza. Egy későbbi hagyaték révén állományunkban tudhatjuk pl. az egykori akadémia egyik jeles tanára, Tormay Béla műveit is.

Könyvtárunk törzsgyűjteménye a néhány éves ideiglenesre tervezett Simonffy utcai bérletéből csupán 15 év után talált méltó otthonra, az egyetem főépületének külön könyvtári célra tervezett igen impozáns részében, Debreceni Magyar Királyi Tisza István Egyetemi Könyvtár néven. A tágas és korszerű, 2 millió kötet és több száz olvasó befogadására tervezett épületrészbe már 100 000 kötetes állomány költözött át 1932–33 telén. Nagyobb mérvű gyarapodás 1935 után következett; a második világháború utolsó évében négyszeresére nőtt a könyvtár könyv- és folyóirat állománya.

A könyvtár homlokzata az egyetemi főépület díszudvara felől.

1952 újabb jeles évszám az intézmény történetében, amikor a Kossuth Lajos Tudományegyetem Egyetemi Könyvtára megkapta a kötelezpéldánygyűjtés jogát és feladatát, majd 1997-ben a könyvtári törvény megerősítette

nemzeti könyvtári jellegét. Magyarország nemzeti gyűjtőkörű könyvtáráként azóta is részesedik a hazánkban megjelent könyvek és folyóiratok mellett a zenei nyomtatott, hangzó dokumentumok, CD-ROM-ok, aprónyomtatványok kötelees példányából.

A könyvtár nagy olvasóterme az egyetem főépületében.

Időutazásunk során az 1970-es évek első felében körültekintve öt további felsőoktatási könyvtárat találunk a DEENK elődei között. Kenézy Gyula professzor egykori nagyerdei villájában egyre terjeszkedik az 1947-ben alapított DOTE Központi Kenézy Könyvtár, mely a '80-as évekre az ország egyik legkorszerűbb, háromszintes orvosi könyvtárává vált. Az Agrártudományi Egyetem Könyvtára a bőszőrményi úti új épület központi részében nyer méltó elhelyezést dinamikusan növekvő állománya és szolgáltatásai számára. Ekkor már Ybl Miklós Építőipari Műszaki Főiskola Könyvtárként ismerjük az 1966 óta máig ugyanazon a helyen működő műszaki könyvtárat. Hajdúböszörményben az óvónőképzés indulásával egy időben, 1971-ben alakul könyvtár, mely alapvetően szabadpolcos jellegét mai napig őrzi, ezzel biztosítva a használók és

a dokumentumok közvetlen kapcsolatát. Az egykori Liszt Ferenc Zeneművészeti Főiskola oktatói és hallgatói 1975-től számíthatnak könyvtárak barátságos környezetében elhelyezett gazdag gyűjteményének és szakképzett könyvtárosának támogatására.

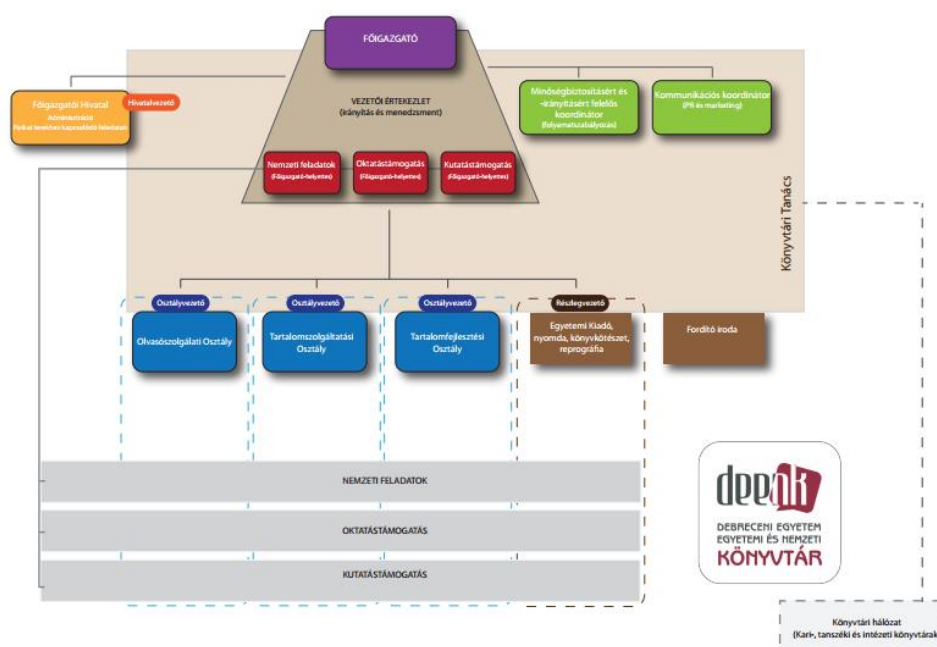
Az 1990-es évek az akkori *Debreceni Universitas* könyvtáraiban az elektronikus rendszer bevezetését, a könyvtári munkafolyamatokat és az olvasói szolgáltatásokat is integráló könyvtári szoftver bevezetését hozták.

A XXI. század egy új korszak kezdete a Debreceni Egyetem és könyvtárainak életében. A Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtára 2001. január 1-től egységes irányítású és szerkezetű, az egyetem rektorának közvetlenül alárendelt központi szervezetként jön létre. Az egységes menedzsment alatt működő, hét tudományos könyvtár alkotta intézmény közös feladatokat szolgál, különös tekintettel az információhoz való korszerű hozzáférésre az egyetem minden polgára számára. Nemzeti gyűjtőkörű nyilvános könyvtárként országos és regionális feladatkörrel rendelkezik, a Magyarországon kiadott minden dokumentumtípusból kötelespéldányban részesül. Az Országos Dokumentum-ellátási Rendszer lelőhely nyilvántartó központja, fogadja és tárolja más könyvtárak adatait és teljes gyűjteményéből szolgáltat az országos könyvtárközi rendszerben. A könyvtár kiemelten segíti az országhatáron túli magyar képzési nyelvű egyetemek könyvtárait feladataik ellátásában.

Az integrálódott egyetem egymástól távol eső karainak igénye, hogy hallgatóik, oktatóik elsősorban az adott campuson levő szakkönyvtárakban találják meg a számukra szükséges irodalmat és a helyi számítógépeken használhassák az egyetemi hálózatban elérhető adatbázisokat. Ennek az elvnek az érvényesítése öltött alakot az évtized két új könyvtári beruházásában: a 2002 novemberében megnyílt Társadalomtudományi Könyvtár az új Kassai úti Campuson az ott oktató jogász, közgazdász és informatikus hallgatókat szolgálja ki elsősorban. A szabadpolcon elhelyezett mintegy 50 000 kötet mellett állománya az elektronikus információhordozókat is felöleli. 2005 végére készült el az évtized másik könyvtári beruházása, a Kenézy Élettudományi Könyvtár, ahol az orvostudományi, biológiai, kémiai gyűjtemények és szolgáltatások várják az élettudományok művelőit.

2015-től a Debreceni Egyetem előző évi adminisztratív-szerkezeti átalakulását követve a DEENK új szervezeti felépítése szakít a földrajzi alapokon nyugvó struktúrával, melyben az egymástól távol lévő könyvtárakat igyekeztünk egységes irányítási rend alatt, de a korábbi önállóság egy részének fenntartásával működtetni. 2015. január elsejétől a könyvtár ezt a területi alapú szerveződést funkcionális alapokon nyugvó struktúrával váltotta fel. A új szervezetben az irányítás és működés fő pillérei az egyetemi és nemzeti könyvtári szerepkörből fakadó feladatok és stratégiai célkitűzések mentén jöttek létre. A tartalom-szolgáltatás, tartalomfejlesztés és olvasószolgálat feladatait központi osztályok

látják el, valamennyi szolgáltatási helyre vonatkozó érvénnyel. Az adminisztratív irányítás és üzemeltetés racionalizálása, gazdaságos szervezése a Főigazgatói Hivatal feladata. Koordinátor foglalkozik a minőségirányítás, valamint az egyre nagyobb jelentőségű kommunikációs feladatok ellátásával. A könyvtár legfontosabb stratégiai célkitűzéseit az oktatás- és kutatástámogatás, valamint a nemzeti feladatok ellátásában fogalmazta meg. Ezek a szempontok a DEENK működésének teljes egészét átszövik, ezért megvalósításukat erre kinevezett főigazgató-helyettesek révén szándékozunk elérni. Határozottabb és konkrétabb formában integrálódott a könyvtárba a Debreceni Egyetemi Kiadó és a Fordító Iroda, így a két szervezethez kötődő erőforrások hatékonyabb kihasználására is lehetőség nyílik a jövőben.

A Könyvtár organogramja

2020

Elképzelésünk szerint „a Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár támogató partnerként, inspiráló színtérként szolgál majd a teljes egyetemi közösség és a nemzeti kultúra számára. A változó környezethez alkalmazkodva szolgáltatásaink és működésünk tervszerű fejlesztésével válaszolunk a folyamatosan átalakuló igényekre. Továbbra is az egyetemen folyó oktatás, kutatás és tanulás fontos támogatója leszünk. Felkészült, jól képzett munkatársi közösségünk csapatként segíti egymást a kihívást jelentő feladatokban, és aktív részt-

vevője, ha kell, kezdeményezője a szükséges változásoknak. Teljesítményünk, szakmai tudásunk és elhivatottságunk példaértékű más intézmények számára. A könyvtár korszerű fizikai és virtuális tereinek köszönhetően az egyetemi polgárok közösségi életének legfőbb színtere; valódi és virtuális közösségek szervezője, befogadója, szolgáltatója. Egyedülálló, széles körben elérhető nemzeti gyűjteménye révén kiemelkedik a hazai egyetemi könyvtárak közül, a magyar nemzeti kulturális örökség megőrzésének meghatározó intézménye, a kultúra és a tudomány elismert hazai és nemzetközi szereplője.” (DEENK Stratégiai terv 2016–2020)

Az ünnepség – két korszak határán

A könyvtár centenáriumáról egész éven átívelő, változatos programokkal emlékezünk:

- Könyvajánló összeállításával igyekszünk áttekinteni az elmúlt száz évet évtizedről évtizedre haladva úgy, hogy változatos témájú és formájú dokumentumokra hívjuk fel a figyelmet a könyvtár erre kijelölt polcain és online felületén (<http://100ev.deenk.hu/>)
 - Emlékkötetet jelentettünk meg a teljesség igénye nélkül, összefoglaló kiadványként a könyvtár és szolgáltatásainak százéves fejlődéséről.
 - Szeptemberben került sor *A könyvtár napja* című rendezvényre, ahol fenntartói, szakmai és felhasználói köszöntések mellett emlékérmek s emléklapok átadásával idéztük fel az elmúlt évszázadot. Ezután az emlékkötet bemutatójára és a kötet anyagából összeállított kiállítás megnyitójára került sor.
 - A központi ünnepség másnapján, bensőséges összejövetelen találkoztak a könyvtár nyugdíjas dolgozói és a DEENK jelenlegi vezetése. Az eseményt hagyományteremtő céllal a *Debreceni Egyetemi Könyvtárért Alapítvány* szervezte.
 - A DAB Irodalom- és Nyelvtudományi Szakbizottságával együttműködésben “*Még 100 év könyvtár*” címmel decemberben megrendezendő tudományos konferencia központi témája a felsőoktatási könyvtárak jövője lesz.

Egy születésnap mindig mérlegelésre – értékelésre készíti az embert, a centenáriumnak azonban jelképes üzenete van. 100 év fejlődést megélni érdem. A 100-asok mintegy elitklub tagjává válnak – belépéskor felméri a múltat, elemzi a jelent, készülnek a következő század futamra.

Nem tette ezt másként a BMW sem, akivel a DEENK együtt lép be a századok klubjába. 1916 márciusában, egy héttel a Debreceni Egyetem első vezetőjének kinevezése előtt jegyezték be a BMW céget.

Kortárs klubtársunk esetében egy meglehetősen változatos portfólióval, számos kisebb, de legalább két nagyobb válsággal tarkított évszázadról olvashatunk. A cég jelenleg mégis világszínvonalú a luxusautó gyártásban – és az is

akar maradni: kristálytisza jövőképpel, melyet a centenárium alkalmából bemutatott *Vision Next 100* tanulmányautó formájában publikált. A következő száz év autójának megalkotásakor a tervezők külön számításba vették azokat a trendeket és technológiai fejlődési irányzatokat, amelyek várhatóan a leglényegesebbek lesznek az előttünk álló évtizedekben. A jubileumi modell közép-pontjában egy olyan átfogó eszme áll, amely mindig is a BMW modelljeinek sajátja volt: a technológia innovációira és az ügyféligényekre összpontosító vezetési élmény ígérete.

A középpontban az az üzenet áll, hogy használjuk az autót arra, amire való: közlekedjünk vele – s tegyük ezt korszerű körülmények között, technológiával megtámogatva, az adott kor felhasználójának igényeit kiszolgálva, sőt azoknak elébe menve.

Világhíres kortársunkat követve mi sem teszünk másként: a centenárium kapcsán mi is összegyűjtöttük a rólunk szóló irodalmat, tanulmányozzuk múltunkat, elődeink munkásságát – azaz tükörbe néztünk – ennek eredményeit egy kiadvány formájában adtuk közre (100 év tükreben).

Ugyanakkor figyelmünket már a jövő lehetőségei, felhasználói felé fordítjuk. Az elmúlt egy évben tudatosan elemeztük jelenlegi működésünket, céljainkat, eredményeinket, lehetőségeinket. Megfogalmaztuk kik vagyunk és hová tartunk, s céljainkat miként kívánjuk elérni. Megalkottuk a következő 100 évet elindító DEENK stratégiát. A DEENK Stratégia üzenete ugyanaz, mint a BMW-é: használjuk az egyetemi könyvtárat arra, amire való: forduljunk oda információért, támogatásért az oktatási, tanulási, kutatási, művelődési tevékenységünkben, s tegyük ezt korszerű fizikai és virtuális körülmények között, akár – mint egy jó autóval – nem is érzékelve, milyen gyorsan és akadálymentesen suhanunk a célunk felé.

A könyvtárak hagyományosan információt gyűjtenek különböző hordozókon, tárolnak, archiválnak, szolgálatnak, közvetítenek, elemeznek, hozzáadott értéket képviselnek, új minőséget alkotnak. Az autóvezetésre szolgál, a könyvtár információközvetítéssel, szolgáltatással foglalkozik. Ahogyan a BMW az autók csúcskategóriája, úgy igyekszünk mi is a könyvtárak BMW-je lenni, hiszen Magyarország (egyik) legkiválóbb egyeteme csúcskategóriás információközvetítőt, támogatót, elsőrendű könyvtárat érdemel.

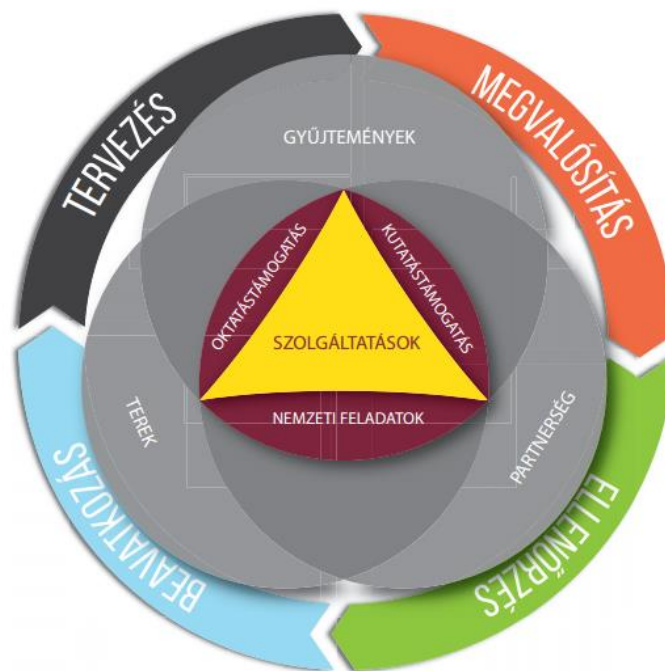
Felismertük, hogy százévesen két korszak határán vagyunk: a hagyományos szolgáltatások és könyvtárkép, valamint egy új minőség, egy új könyvtár-fogalom megszületését tapossuk.

Az új szemlélet megalapozása tekintetében számos eredményt mutathatunk fel az elmúlt évtizedből. Felépítettük és üzemeltetjük az ország első és talán máig legnagyobb intézményi repozitóriumát; nemzeti gyűjteményünket az igényekhez igazodva emeljük át a digitális világba; több százezres digitális dokumentumtárat építünk; gondoskodunk az egyetemi tudásvagyon őrzéséről és

szolgáltatásáról; intenzív szakmai kapcsolatot tartunk fent országos és nemzetközi szinten; partnerkapcsolatainkat hatékony kommunikációval támogatva rendszerszinten kezeljük; szolgáltatásainkat modern szemléletmóddal alakítjuk, tudatosan fejlesztett szervezeti kultúrával támogatjuk. Mindezek birtokában 2011-ben elsőként nyertük el a Minősített Könyvtári Címet.

A jövőről

A 2016–2020 időszakra vonatkozó stratégia szempontjából kilenc fókuszterületet jelöltünk ki könyvtárunkban, melyek egymásra épülve, egymást erősítve szolgálják majd a DEENK jövőképe, és egy új könyvtári minőség kialakulását. Intézményünk működésének alappillére a gyűjtemény, a terek és a partnerség. Egyetemi és nemzeti feladatainkat ezekre alapozott szolgáltatások fókuszálásával látjuk el. A nyomtatott és digitális gyűjtemények, a fizikai és virtuális terek, az oktatást, kutatást, kultúrát támogató szolgáltatások, a külső és belső partnerség fejlesztése a következő stratégiai időszakban tudatos, folyamatos szervezet- és működésfejlesztésen alapszik.

A Könyvtár stratégiája

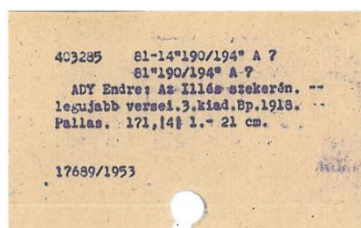
Stratégiai elképzelésünk szerint

1. Kitérítjük gyűjteményeink határait: láthatóvá tesszük gyűjteményünket és becsatornázzuk a felhasználóink oktatási-tanulási-kutatási-művelődési-tudás-gyarapítási tevékenységébe. A nyomtatott gyűjteményt online információforrásokkal egészítjük ki felhasználóink számára, így kínálatunk globálissá növekszik. Ugyanakkor nem hagyjuk magukra őket a hatalmas információ-tömegben, olyan eszközöket és kompetenciafejlesztési szolgáltatásokat kínálunk, amelyek információszerzési tevékenységüket hatékonyá, élvezetessé teszik.
2. Támogatjuk a tudományos kutatást: szolgáltatásainkat a tudományos kommunikáció folyamatának lépéseihez illesztjük, együttműködéseket szervezünk, ehhez mind magunk, mind partnereink kompetenciáit fejlesztjük. A *Debreceni Egyetemi Kiadót* korszerű publikációs platformmá alakítjuk.
3. Biztosítjuk a kutatási adatok hosszú távú megőrzését. A kutatási adatok kezelésével, megőrzésével való foglalkozás nemzetközi példák alapján könyvtári feladatkör, ehhez konzultációs szolgáltatás, adatkezelési tervek elkészítéséhez segítségnyújtás, illetve adatrepositórium üzemeltetése kapcsolódik majd.
4. Bővítjük a nyílt hozzáférést: egyetemünk tudományos teljesítményének láthatóvá-elérhetővé tétele az *iDEa Tudóstér* portfóliójának továbbfejlesztésével fokozható, kiterjeszhető.
5. Aktív részesei leszünk az oktatásnak kurzusanyagok elérésének biztosításával, új technológiák folytonos keresésével és tesztelésével, lehetőség szerinti bevezetésével, továbbá segítjük a munkaerőpiacon elvárt kompetenciákkal felvértezni a hallgatókat.
6. A könyvtár olyan hely lesz, amely fizikai és virtuális értelemben inspiráló környezetet biztosít az elmélyült egyéni tanulás, kutatás, a csoportos feladatmegoldás és a hatékony rekreáció, kikapcsolódás tekintetében.
7. Kulturális örökségünk biztonságos archiválása és digitális megőrzése, a nemzeti tudásvagyon tartalmának céltudatos nyitása, láthatóvá tétele a társadalom széles rétegei számára szisztematikus digitalizálás, online kiállítóterek, a gyűjtemények innovatív célú felhasználását lehetővé tevő szolgáltatások formájában válik majd valóra.
8. Elkötelezettek vagyunk és leszünk a minőségi szolgáltatások iránt, melynek alapelve a felhasználó központúság és a monitorozás, technológiai eredmények folyamatos beépítését támogató folyamatmenedzsment, munkafolyamatok optimalizálása, továbbá a széles körű partnerség, előremutató együttműködések.
9. Mindez elképzelhetetlen stratégiai olyan stratégiai humán erőforrás menedzsment nélkül, mely a kompetenciák és feladatkörök egyeztetésén és folyamatos fejlesztésén alapul. Fenntartható foglalkoztatási terv készül, ami a

szakmai és személyiségfejlődés, karrierépítés mellett a rugalmas, családbarát elemeket sem nélkülözi.

Ott kell lennünk, ott leszünk mindenhol: legyen szó oktatásról, kutatásról, kulturális alapellátásról, nemzeti értékekről, munkaerőpiaci kompetencia-fejlesztésről - hiszen a tengernyi információáradatban való hatékony eligazodás, támasz, útmutatás felértékelődik az információpiacon. A használóink pedig itt lesznek nálunk: belépnek a kapun, rákattintanak egy cikkre, elsajátítanak egy elektronikus tananyagot, feltöltenek egy köteg adatot, tanácsot kérnek a tudományos publikálás ragadozóiról, kikapcsolódásra találnak.

A DEENK centenáriumán legendák földjén járunk, tisztában vagyunk múltunk értékeivel és tanulságaival. Eredményeinkre büszkén, tartozásainkat számon tartva új könyvtár-fogalmat építünk. Ehhez szükséges nyitottság, stratégiai gondolkodás, változásmenedzsment, hatékony kommunikáció, egy ütőképes csapatot alkotó elhivatott gárda, támogató vezetés, kölcsönösen gyümölcsöző partnerség, és kitartás. Ezt kívánom magunknak, partnereinknek és utódainknak a következő évtizedekre. Lépést tartunk a változásokkal, a partnerek igényeivel. Tartsanak velünk!

2016. 11. 04. Központi Katalógus

Formátum-választás: MARC ▼

12.	000	00549name	2200193	1	4500
	001	bibDEK00842299			
	005	201310221	43239.0		
	008	110324s1918	hu	00000	hun d
	035	sa000003047973			
	040	sa0SZK\$bhunSc0SZK\$DhUdeKLEK			
	041	0	Sahun		
	080	sa894.511-14*190/194	ADY Endre		
	100	1	saADY Endre\$(1877-1919)		
	245	13	saAz \$Is szekerén : \$bADY Endre legújabb versei		
	250		sa3. kiad.		
	260		saBudapest : \$bPallas, \$c1918		
	300		sa171 p. : \$c21 cm		
	583		\$xwlb		
	866		\$xMinden példány hozzáírva (GM)		
	949		saCSÉCSY 1.421\$cl09377\$hd1 / \$dISD1 / \$dISn3.291 / 1978\$ro.0\$seVEDE\$trv\$z00000 08593153		
	949		sa403.2855c1488827\$hd1\$D1\$In17.689 / 1953\$ro.0\$seNEMK\$trk\$z000000918868650 111000011		

Kosárban:

RAKTÁRI KÉRÉS A RAKTÁRI KÉRÉS MENETE

ELŐZŐ KÖVETKEZŐ

A szolgáltatást nyújtja: Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár
Centralis könyvtári hálójában © 2015 Sirogya Kft. Minden jog fenntartva.

Egy közel 100 éves katalóguscédula és jelenkori párja az opacból

Felhasznált dokumentumok

A Debreceni Egyetemi Könyvtár története évi jelentések tükrében, I. 1916–1948.

Debrecen, 1998. KLTE Egyetemi Könyvtára.

Szemelvények a Debreceni Egyetemi Könyvtár történetéből (1912–1980). Debrecen, 2009. DEENK.

Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár: 100 év tükrében. Debrecen, 2016. DEENK.

Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár: Stratégia Terv 2016–2020.

Debrecen, 2016. DEENK.

http://www.lib.unideb.hu/sites/www.lib.unideb.hu/files/Strategia_2016_vegleges_webre.pdf

Duffek Mihály

Honnan, hová?

A címben megjelölt, talányos kérdés igen aktuális és két vonatkozásban is feltehető: Debrecen zenei életének egykori meghatározó alakja, Gulyás György éppen száz esztendővel ezelőtt született Köröstarcsán. Életpályája legtermékenyebb, alkotó szakasza azonban Debrecenhez köti. Az iskolaalapítás, a debreceni zenei felsőoktatás intézményes formájának létrehozatala az ő nevéhez fűződik. A címbeli kérdés jelzi azt is, hogy az iskola kezdeti, szerény állapotából mára az ország egyik legjelentősebb zenei felsőoktatási képző helyévé vált, amelynek jelenléte meghatározó a régióban. Láthatóan a személyes életmű és a megalapított iskola bejárt útja egyaránt az értékteremtés és a gyarapodás egyértelmű jeleit mutatta és mutatja ma is.

Kezdjük az évfordulókkal:

100 éve született Gulyás György, a Zeneművészeti Kar első jogelődjének alapítója,

50 éve jött létre a debreceni zenei felsőoktatás,

20 éve zajlott le Debreceni Konzervatórium első, sikeres akkreditációja,

10 éve született meg a Zeneművészeti Kar.

Már csak a felsorolt évfordulók is jelzik, hogy meg kell állnunk, emlékezni, tanulságot levonni, értelmezni az elmúlt folyamatokat. A Város már megemlékezett Gulyás Györgyről, hamarosan esedékes az egyetemi megemlékezés a Kar félévszázados évfordulójáról. Tekintsük át mi is a történéseket.

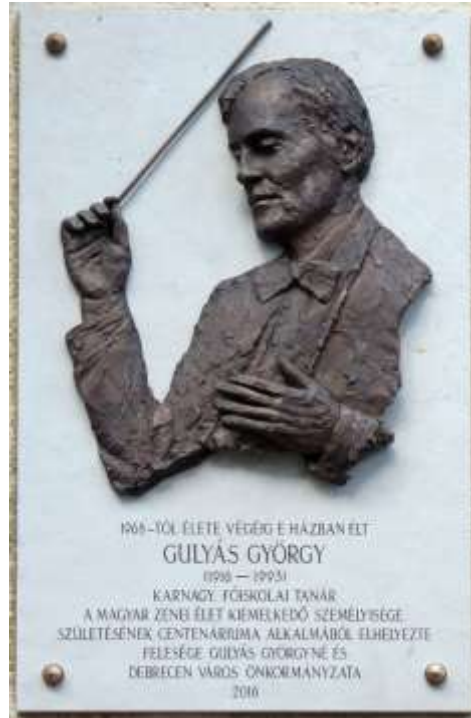
Gulyás György Liszt-díjas karnagy, kiváló művész Debrecen, és tágabb értelemben véve a keleti régió zenei életének kiemelkedő alakja. Az ötvenes évek elejétől számos tekintetben meghatározó szerepet töltött be úgy is, mint a debreceni zenei felsőoktatás iskolaalapítója, úgy is, mint tanár, úgy is, mint előadóművész és úgy is, mint a zenei közéletben résztvevő, nyughatatlan, teremteni vágyó személyiség. A Debreceni Kodály Kórus, valamint a Bartók Béla Nemzetközi Kórusverseny alapítója, ezzel a város kulturális súlya jelentős gyarapodásának kulcsszereplője.

Köröstarcsán született száz esztendővel ezelőtt, 1916. április 1-jén. Iskolai tanulmányait is ott kezdte, Szeghalomban folytatta, majd Debrecenben, a Református Kollégiumban volt középiskolás, és tanulmányai végeztével, 1936-ban tanítói diplomát szerzett. Orgonált, zongorázott, hegedült, de kántori tevékenységet is folytatott. Tanítói hivatásának gyakorlását Békéscsaba környékén kezdte, egyben ekkor kezdte meg zeneakadémiai tanulmányait is Bárdos Lajos unszolására.

Tanulmányai befejeztével zeneszerzői és karvezető képesítést szerzett. Tanári pályája Békésen, később a Debreceni Református Kollégium Gimnáziumában folytatódott, majd a Dóczi Református Tanítóképző Intézet zenetanáraként gyakorolta hivatását. Közben jutott ereje arra is, hogy elvégezze a Zeneakadémia Apponyi Kollégiumát. Az 1945 augusztusában fogant gondolatot követően a békési polgármesternek írott levele az első dokumentum arról, hogy felvázolta egy többszintű, kollégiumi rendszerű iskola, a „Magyar Állami Énekiskola” megalapításának tervét. Ezt az intézményt látta hivatottnak arra, hogy az igényes nyelvi-zenei képzés révén az új generációk számára közvetítse a nemzeti kultúrát, természetesen a magyar zene bázisán, az arra alkalmas, kiválasztott tehetséges fiataloknak. 1946-ban nyílt lehetősége arra, hogy a Békés-tarhosi Wenckheim grófi uradalom épületeit, területét felhasználva november 5-én megkezdje működését az elképzelt iskola. Az új intézmény elnevezése: „Országos Állami Ének- és Zenei Szakirányú Líceum és Tanítóképző Intézet”, és a vele kapcsolatos „Ének- és Zenei Gyakorló Általános Iskola és Kollégium”. A hivatalos avató ünnepségre 1947. február 5-én kerülhetett sor. Gulyás György ennek az iskolának 1954-ig alapító igazgatója és tanára volt. Számos, a magyar zenei életben meghatározó művész tanult ebben az intézményben.

1954-ben Révai József népművelési miniszter intézkedéseként az iskolát bezárták. Ez az intézkedés egyben egy igen hatékony és eredményes művészeti-nevelési koncepció végét is jelentette.

Új korszak kezdődött Gulyás György életében: ettől az évtől 1966-ig a Debreceni Zeneművészeti Szakiskola igazgatójaként tevékenykedik. Még 1955-ben alakult meg a zeneművészeti szakiskola leánykara, de ugyanekkor kezdődött meg a főiskolai szintű zenetanárképzés fejlesztési tervének előkészítése is.

Gulyás György emléktáblája (Debrecen, Blaháné u. 8.)

Az 1957-es esztendő jeles fordulópont: a Debreceni Zeneművészeti Szakiskola július 23-án felvette Kodály Zoltán nevét – még életében és egyedülként. A névadó a korabeli hangfelvételen és az írásos bejegyzésben az alábbi, híressé vált gondolatot hagyta ránk:

„A debreceni szakiskola jövője: példát adni a szolfézs és hangszeritanítás összehangolására, ének-alapon történő hangszeritanítással új énekekre bírni a hangszereket; a környékre kisugárzó működéssel hangzó életre bírni a néma berkeket.”

(Kodály Zoltán)

1960 az életmű újabb, meghatározó és nagyjelentőségű állomása: megrendezésre kerül a Debreceni Zenei Hét, programjának kialakítása Gulyás György feladata volt. A kor nagytekintélyű és elismert kortárs zeneszerzőinek (Ottó Ferenc, Ribáry Antal, Kocsár Miklós, Temessy Tamás, Járdányi Pál, Soproni József, Dávid Gyula, Vántus István, Pongrácz Zoltán) elhangzott művei, valamint Ádám Jenő és Kodály Zoltán személyes részvétele a programban jelzik azt a

szándékot, amely Gulyás Györgyöt vezérelte: a kortárs magyar kóruséneklést kell erősíteni, és valamilyen formában eljuttatni a vasfüggönyön túlra is. Az esztendő többek között azzal telt, hogy az 1961-ben hivatalosan megalapítandó Bartók Béla Kórusversenyt készítette elő néhány lelkes munkatárssal és kórus-taggal. A kórusverseny 1961-es létrehozatala és Debrecenben történő megrendezése nagyrészt a sok korábbi kórus-sikeren és személyesen az iskolaigazgató-karnagy erőfeszítésein alapult. Ne feledjük, 1961 jeles év: Bartók születésének 80., Liszt születésének 150. évfordulója, s nem mellékesen a város, Debrecen is 600 éves évfordulóját ünnepelte ebben az évben. A versenyre augusztus 15. és 20. között került sor.

A Debreceni Kodály Kórus, mint a vidék egyetlen professzionális vegyeskara az egész hazai kóruskultúra számára is fontos nemzetközi sikereket ért el, amelyek felsorolása itt terjedelmi okok miatt ugyan nem lehetséges, de Gulyás György művészi életpályájának lezárásáig annak legadekvátabb kiteljesedést hozták.

Gulyás György karnagy vezényel

Elérkezett az 1966-os esztendő, amely a debreceni zeneoktatásban újabb, jelentős eseményt hozott: a zenetanárképzés hazai rendszerének átalakítási folyamatában Gyulyás György, egy újabb iskola alapítójaként igazgatója lett a szakiskola hároméves tanárképzőjéből kialakuló új zenei felsőoktatási intézménynek, a Liszt Ferenc Zeneművészeti Főiskola Zene- és Énektanárképző Szak Debreceni Tagozatának. Az iskolaalapítás – immár nem először az életmű folyamán – újabb, nagy távlatokkal kecsegtető, stratégiai lépés volt. Erre mind a mai napig

úgy kell tekintenünk, hogy az indulás után nyolc évvel, 1974-ben épített, önálló, a célnak megfelelően tervezett korszerű épületben egy, a későbbiek során dinamikus fejlődésen átmenő zenei felsőoktatási intézmény jelent meg Debrecen kiemelt felsőoktatási övezetében, az Egyetem téren. Különleges perspektívát látott ebben az alapító igazgató, hiszen az épületbe álmodott, majdan egyetemivé váló képzés körülményeit előre igyekezett megteremteni mind az infrastruktúrában, mind a magas színvonalú oktatói kar kialakítása révén. Mintha újból meg-elevenedett volna Békés-Tarhos: a diákok nagy számát befogadó kollégium és oktatási épületrész egy légtérben tette, teszi ma is lehetővé a zenei légkör mindennapi hatását, ugyanebbe a miliőbe hozva számos hangversenyt, amelyek életre szóló hatásúak lehetnek az egyes diákgenerációk számára.

1976-ban Gulyás György a nyugdíjazás ellenére aktív energiákkal kívánta folytatni életét: ebben az évben alapította meg a Békés-Tarhosi Zenei Napokat, amely rendezvény szintén túlélte életre hívóját.

A földi élettől egy végzetes szívroham következtében kellett megválnia 1993. november 11-én. Sírja városi dísz-sírhelyen van debreceni Köztemetőben.

Az évtizedek munkájának sorsfordulói mellett a fennálló hatalom, vagy éppen a kultúrpolitika különféle kitüntetésekkel jelezte olykor elismerését. A már említett Liszt Ferenc-díj mellett Gulyás György további kitüntetései:

- 1976: A Munka Érdemrend Arany fokozata
- 1979: Békés Város Pro Urbe Díja
- 1979: Békés város Díszpolgára
- 1979: A Magyar Népköztársaság Kiváló Művésze
- 1981: Debrecen Város Pro Urbe Díja
- 1986: Szocialista Magyarországért Érdemrend
- 1990: Magyar Művészetért Díj
- 1991: A Magyar Köztársaság Zászlórendje
- 2009: Debrecen Kultúrájáért Díj – (posthumus)

A tanári, a vezetői, az előadóművészi tevékenység mellett a zenei közéletben is igen sokrétű tevékenység regisztrálható. Számos szervezet tagja volt:

- Magyar Kórusok Országos Tanácsa
- Magyar Előadóművészek Társasága
- Magyar Zeneművészek Szövetsége
- Művészeti Dolgozók Szakszervezete Zenepedagógus Szakosztálya
- Magyar Kodály Társaság, alapító tag
- Liszt Ferenc Társaság, alapító tag
- Magyar Szellemi Védegylet, alapító tag

Ugyancsak számos, nagy hírű kórusverseny zsűrijében vett részt rendszeresen: Arezzo, Llangollen, Montreux, Tours – és Debrecen.

Áttekintve a valóban csak vázlatosan ismertetett életutat, akár a tanítás, az iskolaalapító, az előadóművészi pálya felől, vagy akár a nagyformátumú zenei

szervező felől közelítünk Gulyás Györgyhöz, minden területen sok mondanivalónk lehet. Jelen írásunk azonban a főként a tanár egyéniség életpályájára koncentrálnál, így hát forduljunk mi is a zenét tanító ember felé.

Már tanulmányai folyamán számos olyan szellemi áramlat hatott rá, amely egész szemléletmódját egy életre meghatározta: Bárdos Lajos, Kerényi György, Ádám Jenő személyisége és munkássága éppúgy, mint Németh László, Püski Sándor, vagy a Veres Péterrel, Illyés Gyulával, Sinka Istvánnal kötött ismeretség. A hivatásához szükséges, immár sokrétű tudással és képességekkel felvértezett Gulyás György éppen Ádám Jenőtől kapta útravalóul azt, hogy a művészi és a pedagógiai élethivatásnak egységben kell lennie, s nyitottsággal kell fogadni a nemzet zenéjét éppúgy, mint az európai zene más áramlatait és értékeit. Minden bizonnyal ez a hatás eredményezte azt, hogy Gulyás György bármely iskolában tanított is, az sohasem vált el a művészi gyakorlattól.

Kivételes személyes kapcsolata Kodály Zoltánnal minden tekintetben döntő és meghatározó volt számára. A zeneművészeti szakiskola elnevezésének rendhagyó mivolta (t.i., hogy élő személyről elnevezhették) csak úgy volt lehetséges, hogy a mester és a tanítvány kapcsolata messze túlmutatott az oktatásban szokásos szakmai kapcsolatokon. Ez a közeli kapcsolat nagy bizalmat és egyben Gulyás György számára kivételes felelősséget is jelentett. Kodály tanár úr bizalmát elnyerni azzal volt egyenlő, hogy a nagy hírű zenei metódus gyakorlati kivitelezésében is komoly szerep hárult a zenetanítást megújító szándékú tarhosi iskolaalapítóra. A módszer egy-egy elemének kipróbálása, és maga az ének alapú iskola koncepciója és valósága a Kodály-koncepció gyakorlati hatását is kipróbálni volt hivatott. Kodály Zoltán úgy tekintett Gulyás Györgyre, az egykori tanítványra, mint leghűségesebb követőinek egyikére, akit olykor kritikával illetett, de mindenkor támogatásával tüntetett ki. Olyan tanítványra, aki művészetével és iskolateremtő tevékenységével hitelesíti a módszert és ezzel a magyar zene ügyét és a nemzet javát szolgálja.

Jellegzetes momentum, hogy diákjaitól sosem az „igazgató úr” megszólítást várta el, hanem a „tanár úr” titulust szerette hallani. Természetesen, tanított a tanteremben, de minden egyes kóruspróbán is, hiszen másként nem hozhatott létre művészi produkciót. Indulatokban gazdag, olykor a szokásosnál is keményebb reakciókat adó embert láttunk egy-egy kritikusabb helyzetben, gyakran türelmetlenül viselte diákja vagy kórusa elvártnál lassúbb tanulási folyamatát, és kíméletlen kritikusként tudott félelmet is kelteni. Tudott felemelni és letaszítani, mindazonáltal személyisége képes volt arra, hogy különleges érzéssel felfedezze a zenei tehetséget, s annak birtokosát minden segítséggel ellássa. A maga életvitelében sem volt kíméletes: munkabírása egészen kivételes volt, a munkában önmagától is kemény fegyelmet követelt. Koncepciózus gondolatai mindig a magyar kultúra magyarsága, megújításának szándéka, az ének alapú zenetanításba vetett mély és eltökélt hite körül forogtak.

*„Nincs megalkuvás művészetben és magyarságban.”
(Kodály Zoltán jelmondata, Gulyás György ars poeticája)*

Nyughatatlansága, abszolút autonóm személyisége mindig valami újnak a létrehozására ösztökélte. Ha kellett, nagyvonalú és reprezentatív volt (különösen külföldi vendégek körében, vagy más, protokolláris helyzetekben), ugyanakkor, ha kellett, minden módon küzdött azért, hogy nemesnek hitt és szánt célját elérje. Tudatos tanári példája különösen a főiskolás korosztály felnőtté válását segítette. A heves és kemény mentalitás olykor közvetlen egzisztenciális veszélyt is jelenthetett a körülötte lévők számára, de sziklaszilárd védelmet is, ha arra volt szükség.

Tarhos, a Kodály Kórus, a Kórusverseny és a Zeneművészeti Főiskola a jövőnek szóló alkotások, az egyes generációk művésszé, tanárrá válásának, a magyar kortárs kórusművészet hazai és külföldi ismertté válásának színterei, az egységes magyar zenekultúra sziklái, építőelemei lettek. Terjedelmi korlátok miatt nincs mód Gulyás György előadóművészi életpályájának ismertetésére, az Egyetem Nemzeti Könyvtárában elérhető hagyaték ebben a tekintetben igen tekintélyes mennyiségű adattal szolgál.

Sokak fülében még most is ott cseng Szokolay Sándornak, az egykori tarhosi diáknak a méltósággal viselt, súlyos betegségben elhunyt Gulyás Györgytől búcsúzó, 1993-ban elmondott temetési beszédéből:

*„Az idő nem csak őt, de minket is megméri!
Nincs tartozása! Amit Neki tartozunk az, hogy az itthagytott,
ránkhagyott életmű az időben megállhat. Ha majd utódlásra méltán
rászolgál! S ez kötelez, s tiszteletet parancsol!”
(1993. november 23.)*

Szokolay Sándor beszédének idézetében „Az idő mindent megméri!” gondolat egy egész intézmény tekintetében igaz, és bizony, az alapított iskolát is megméri az idő. A Debreceni Egyetem Zeneművészeti Kara és a jogelődök fél évszázados történetének kezdete a már jelzett 1966-os tanévnyitó, amikor megnyitotta kapuit Debrecenben a Liszt Ferenc Zeneművészeti Főiskola Zene- és Énektanárképző Szak Debreceni Tagozata, amely a Zeneakadémia tagintézményeként folytatta azt a zenetanárképzést, amely korábban a zeneművészeti szakiskola szaktanárképzőjének feladata volt. A Vár utca 1. szám alatt lévő épületben ettől kezdve egy középfokú szakképző iskola és egy zeneiskolai tanári diplomát kiadó főiskola működött.

Az új, hároméves képzési idejű felsőfokú intézmény kezdetben hangszertanári, szolfézstanári és általános iskolai énektanári képesítést adott, a végzettek a

hazai zeneiskolákban, általános iskolákban helyezkedhettek el. A hangszeres hallgatók a tanulmányok befejezése után az akkori MÁV Szimfonikus Zenekarban is állást kaphattak, de a Kodály Kórus is nyitva állt a professzionális éneklésre alkalmasak számára. Ezzel tehát megkezdődött az említett együttesek utánpótlás-nevelése is. A hároméves oktatási idő – hasonlóan az akkori tanítóképzéshez – különbözött a felsőoktatás többi területének négy és öt éves képzési idejétől, ugyanakkor egyszerre több zenetanári képesítést is adott. Ez az ellentmondásos helyzet 1990-ig, a Konzervatórium létrehozásáig állt fenn.

Az új főiskolai tagozatot működtető tanári karban nyolc kinevezett tanár vállalta magára a felelősséget az egyes szakterületekért. Íme a névsor:

- dr. Szabó Ernő (hegedű főtárgy, módszertan és kamarazene)
- Zsádon Antal (zeneelmélet, szolfézs és általános iskolai ének)
- Illés Kálmán (zongora főtárgy, zongora kötelező tárgy)
- Kányási József (oboa főtárgy, oboa módszertan és kamarazene)
- P. Nagy Ilona (zongora főtárgy, zongoramethodika)
- Dr. Bognár Rezsőné (zongora főtárgy, zongora kötelező)
- Bencze Lászlóné (szolfézs, népzene, zenetörténet, énekkar)
- dr. Molnár Kálmán (marxizmus-leninizmus)

Kisszámú diákkal indult a képzés. Ahogyan később a létszámuk növekedett, úgy lett egyre szűkebbé a szakiskolával közös épület, egyre nehezebb volt a nap bármely szakában termet találni a gyakorlásra, olykor még a tanításra is, így egyre égetőbb szükségletté vált egy új főiskolai épület felépítése. Ez a feladat az alapító igazgatóra hárult, aki latba vetve minden művészi és vezetői tekintélyét és igen energikus személyiségét és elérte, hogy Debrecen Város Tanácsa támogatását adta az építkezéshez, sőt, a kormányzati szándék mellé a legtöbb pénzt is azért, hogy az új főiskola ne más városban, hanem Debrecenben épüljön meg.

1974-ben az akkori idők Magyarországon messze a legkorszerűbb intézmény épült fel hangszigetelt tantermeivel, stúdiójával és közel háromszáz fős hangversenytermével. Az épület szerves részeként a kilencemeletes toronyrészben kapott helyet a 80 fős diákokthoz is, amely – az egykori békés-tarhosi hagyományok újraélesztésével – megteremtette annak lehetőségét, hogy a hallgatók lakhelye és művészeti tevékenységük színtere ugyanabban az épületben legyen, elősegítve a művész attitűd kifejlődését, egyfajta zenei alkotó légkör kialakítását. Az új épület tantermeiben friss beszerzésű zongorák és pianínók kaptak helyet, közöttük gyakorló hangszeresek és minőségi zongorák is.

A Zeneművészeti Kar épülete

Az épületben könyvtár, hangszerész műhely és gondnoki szolgálati lakás is volt, ez utóbbiból később az egészségmegőrzés helyszíne, kondicionáló terem lett.

A hangversenyteremhez kapcsolt stúdió révén a kor technikai színvonalán igen jó minőségű hangfelvételek készülhettek, ugyanakkor a stúdió elérhető volt a tantermekből is, ezért onnan is lehetett felvételt készíteni.

Az új környezetben intenzív fejlődés kezdődött mind a képzés bővülése, mind az oktatói kar tekintetében, szoros szinkronban a beiskolázási körzetesítés megszűnésével együtt járó országos felvételi hatókör létrejöttével is.

Az 1966-os megalakulástól kezdve egészen 1990-ig Debrecenben a zenetanári diploma három komponensből állt: egyidejűleg zeneiskolai hangszertanár, zeneiskolai szolféztanár és általános iskolai énektanár diplomát szerzett az a hallgató, aki sikeresen teljesítette hároméves tanulmányi kötelezettségeit. Tekintettel az oktatási időtartamra és ismerve a mai zenetanár-képzési gyakorlatot, ez a képzés főként a zenei tehetség szint és a hangszeres felkészültség felvételi vizsgán bizonyított, adott szintjét tekintette alapnak. Ez ma sincs másként, de ehhez a képzés maga nagyon sok ismerettel és kifejlesztett készséggel adós maradt. A legfőbb sajátosságok egyike volt az iskolai tanítási gyakorlat „laboratóriumi” jellege. Ez azt jelentette, hogy hallgatóink egy-egy félévben néhány heti hospitálásra és gyakorlati tanításra voltak kötelezettek. A tanítás egy-egy gyermek oktatását jelentette, s így valójában nem modellezte a mindennapi zeneiskolai valóságot. 1974-ben a szolfézs-zeneelmélet szakterületen önálló képzés jött létre, szintén hároméves képzési időtartammal. Az itt végzettek a zeneiskolai szolfézs-tanári, általános iskolai ének-zenetanári képesítés mellett karvezetői képesítésüket is elnyerték.

Emléktábla a Zeneművészeti Kar épületében

1990-ben nem csak nevében új típusú zenei felsőoktatás jött létre: a konzervatóriumi elnevezést a magyar zenetanítási gyakorlat korábban már ismerte, csak akkor a középfokú zenei szakképzés intézményét jelentette a megjelölés. Az, hogy most a felsőoktatás új intézmény-típusát jelölték ezzel az elnevezéssel, egy jellegzetesen – csak Debrecenben és Szegeden – létrehozott új képzési struktúrát is jelentett. Kedves Tamás igazgatósága idején kezdődött meg az egyetemi képzés kiépítése a nyolcvanas években meghatározott szakirányokon. A főiskolai diplomára épülő, kiegészítő egyetemi képzés a Zeneakadémia által kijelölt oktatók irányítása alatt működhetett először a brácsa, gordonka, nagybőgő, fuvola, oboa, kürt, trombita, harsona és ütőhangszeres területeken. A Debreceni Konzervatórium immár előkészítő tagozattal, főiskolai- és egyetemi képzésekkel rendelkezett. Ekkor vált négyévvessé a zeneiskolai tanárképzés országszerte, így Debrecenben is.

1996-ban, a képzés első akkreditálása idején a kiadott jelentés a konzervatóriumi formát a képzés átalakítása szempontjából eredményes kísérletnek nevezte.

A felsőoktatás egyetemi integrációs folyamata Debrecenben, a képzés területén igen izgalmasan alakult, hiszen a Zeneakadémia szervezetéről való leválás egyik legérzékenyebb pontja az egyetemi képzés megtartása, sorsának jövőbeni alakulása volt. Többnapos tárgyalások, feszültségek és félelmek, kudarcral fe-

nyezető fordulatok közepette a végeredmény mindkét félnek elfogadható lett: a korábban engedélyezett egyetemi képzés megmaradt Debrecenben, de jogállása szerint a Zeneakadémia székhelyen kívüli képzéseként működött. Ennek megfelelően az egyetemi diplomákat továbbra is a Zeneakadémia rektora írta alá, míg a főiskolai szintűeket a Debreceni Egyetem rektora és a Konzervatórium igazgatója látta el kézjegyével. A korábbi szakmai együttműködés a Zeneakadémiával tovább folytatódhatott.

A bolognai képzés bevezetése újból nagy változásokat hozott és több tekintetben is újírta a történelmet. Kezdetben a Zeneakadémián és a vidéki zenei képző intézményekben a bolognai átalakulást az orvostudományi- és a jogi képzéshez hasonlóan sokak kivételként kívánták elkerülni, szorgalmazták, hogy az évszázados, és nemzetközi elismerésnek örvendő magyar zenei felsőoktatás ne csatlakozzon az átalakuláshoz. A Zeneakadémia akkori rektorváltása után ugyanakkor felerősödött az a koncepció, amely mégis lehetségesnek és szükségesnek látta a bevezetést a hazai képzési hagyományok és értékek megtartásával. A legfőbb, kétségkívül valós érv a hallgatói nemzetközi mobilitás megteremtése, valamint a hazai intézmények közötti átjárás könnyítése volt. Miközben a művészképzésben belátható volt a bolognai szerkezeti változás megvalósításának értelme, a tanárképzés vonatkozásában különösen kérdéses volt a bevezetés, hiszen a képzési tartalom bővülése miatt a képző helyek csak saját egyetemük pedagógiai-, pszichológiai potenciáljára számíthattak, amely ugyanakkor az egyetemes tanárképzési koncepció miatt már kész, akkreditált közismereti tanárképzési programmal várta a bolognai képzéshez csatlakozó zenei képzéseket.

Az átalakulás számos, rendszerszintű ellentmondásainak ellenére, a Debreceni Egyetemen, köszönhetően a Bölcsészettudományi Kar és a Tanárképzési Kollégium együttműködő hozzáállásának, mégis talán Debrecenben sikerült a legeredményesebben egy olyan tanárképzési koncepciót megvalósítani, amelyben az akkor már Zeneművészeti Kar fegyelmezetten elfogadta ugyan az Egyetem tanárképzési akkreditációjából következő tantervi struktúrát, de az egyes tudáscsomagokat az általános tartalom mellé zenei sajátosságok alapján kialakított képzési tartalommal töltötte fel, egészítette ki. Nagy nyereség volt ugyanakkor a féléves, egybefüggő tanítási gyakorlat bevezetése, amely végre valós iskolai környezetbe helyezte a leendő zenetanárokat.

A művészképzés (a korábbi egyetemi képzés) területén a hároméves alapképzés és a kétéves mesterképzés szerkezete alakult ki. Debrecenben ez a folyamat nagy izgalmakkal járt, hiszen a korábbi, kihelyezett egyetemi képzés régi struktúrájának és szakirány-megoszlásának végnapjait kellett tudomásul venni, miközben a szakirányonkénti akkreditációs folyamat immár saját jogon indítandó művész mesterképzésként a MAB koordinációjával zajlott. Az ekkor lefolytatott akkreditáció tiszta vizet öntött a pohárba: a korábbiakban huszonkét szakirányon folytatott egyetemi képzéssel szemben az új, bolognai típusú művész mes-

terszakok közül tizenhárom esetében volt eredményes az akkreditáció, többek között ekkor indult látványos fejlődésnek a magánének művészképzés opera szakiránya is, valamint az országban akkor még egyedülként a fúvóskarnagy művész mesterszak. Ezzel az eredménnyel azért kellett megelégedni, mert időközben a személyi feltételek is változtak, de még így is Debrecenben működik ma is messze a legtöbb művész mesterképzési szakirány Magyarországon a Zenekadémia mellett. Azóta újabb mesterszakkal bővült a repertoár: a közelmúltban nyert sikeres akkreditációt a Klasszikus szaxofon mesterszak.

A zeneművészeti szakközépiskolák számára kiképzett zeneművész tanárok képesítése és oklevele csak az eredményesen elvégzett művész mesterszak és a hozzá társított pedagógiai modul követelményeinek teljesítése révén szerezhető meg.

A bolognai típusú képzés bevezetése közel azonos időben történt a Debreceni Konzervatórium intézményi átalakulásával: 2006-ban a Debreceni Egyetem Zeneművészeti Kar elnevezést vette fel az egykori Konzervatórium. Ez megint nem csak intézményi-formai esemény volt, hanem a képzés előbb említett változásával együtt jelentett új helyzetet és új lehetőségeket.

2012-ben újból képzési változás következett be: a bolognai típusú osztott rendszerű tanárképzés átalakult. Újból osztatlan – de mesterszintű diplomát adó – képzéssé vált, amely szerkezet jobban illeszkedik a zenei képességfejlesztés, tehetségfejlesztés és a pedagógiai képességek kialakításának egymással szinkronban történő megvalósítása követelményéhez. A 4+1 éves képzés főként a hangszeres és magánének szakokon valósult meg a négy évet követő egy éves összefüggő, iskolában teljesítendő tanítási gyakorlattal. 5+1-es szerkezetű középiskolai tanárképzés kialakítására csak a szolfézs- és ének-zenetanár szakterületen, valamint az egyházzenei oktatásban került sor.

Néhány esztendeje új keletű együttműködés jött létre a Bölcsészettudományi Karral, a Neveléstudományi doktori alprogrammal kialakított doktori iskolai együttműködésben. A PhD fokozatot adó programban a Zeneművészeti Kar a zenepedagógiai profilt képviseli mind törzstag, mind oktatási tekintetben. Ez a képzés komoly perspektívát mutat, hiszen jelenleg a legnagyobb számban e doktori (PhD) programban vannak zenepedagógiai doktoranduszok Magyarországon.

Kedves Tamás korábbi igazgató nevéhez fűződnek és az ő idején kezdtek realizálódni azok a törekvések, amelyek a debreceni zenei felsőoktatást a korábbiaknál jobban kívánták népszerűsíteni, és biztosítani akarták minél több hallgatóknak az összehasonlítás lehetőségét. A körülmények pozitív együttléte (a környezeti feltételek alkalmassága, a szervezési hajlandóság) lehetővé tette szakmai találkozók, szimpóziumok, országos és esetenként nemzetközi zenei versenyek megrendezését. Kezdetben, 1976-ot követően a *Nagybőgős Találkozók* voltak közismertek, amelyek később nemzetközi eseményekké váltak Saru

Károly tevékenysége révén. Ezzel párhuzamosan már az Egyetem téri épületben vált rendszeressé a Szesztay Zsolt által létrehozott *Bárdos Szimpózium*, amely építve az egykori mester, Bárdos Lajos szellemi és zenei hagyatékára, a szolfézs-tanárok, ének-zenetanárok, kórusvezető karnagyok számára teremtett országos jelentőségű szakmai eseményt, megnyilvánulási fórumot és egyfajta továbbképzést is. A *Rézfúvós és Ütőhangszeres Találkozó és Verseny* mind a mai napig a megnevezett zenei szakterületek (trombita, kürt, harsona, tuba, ütőhangszerek) országos versenye, amely egy-egy hangszeres területen (trombita és ütőhangszer) korábban nemzetközi versenyt is jelentett. Ennek megalapítója 39 esztendővel ezelőtt Kammerer András volt, együttműködésben a szintén iskolateremtő Vrana József ütőhangszer tanárunkkal. A kilencvenes évtizedben, 1990-től kezdődően és a kétezres évek elején évi rendszerességgel kerültek sorra a Zongora Tanszék megrendezésében azok a zongora emlékversenyek amelyek egyes zeneszerzők születésének vagy halálának évfordulójához kötődtek. Ezek az emlékversenyek Duffek Mihály nevéhez fűződtek. 2003-ban Molnár Zsolt szervezésében elindult az azóta évente megrendezett kamarazenei verseny, amely az alapítás után két évvel felvette Dohnányi Ernő nevét. Ezen a versenyen az összes hazai zenei felsőoktatási intézmény hallgatói részt vesznek. A verseny létrehozásában, számos alkalommal a zsűriben való közreműködésben Devich Sándornak, a Zeneakadémia egyetemi tanárának szerepe és segítsége elvülhetetlen. Szabó János fafúvós tanszékvezetésének egyik eredménye az *Országos Klarinétverseny*, amely kétéves rendszerességgel ugyancsak lehetőséget ad a hangszer tanulóknak országos összehasonlítására. Rokon hangszer lévén, új versenyként meghonosodtak az országos szaxofon találkozók és versenyek is az elmúlt esztendőkből. Adrovicz István a *Klasszikus Gitárosok Debreceni Fesztiváljának* évenkénti megrendezője. Ez a népszerű nyári rendezvény jelentősen szolgálja a klasszikus gitárjátékot tanuló fiatalok megismertetését és tudásuk összemérettetését. Mintegy testvér-rendezvényként minden esztendőben a Zeneművészeti Kar ad otthont a *Gitárzenekari Fesztiválnak*, amelyre a hazai gitárzenekarok mellett egyre gyakrabban érkeznek együttesek külföldről is. A legfiatalabb verseny a *Petrovics Emil Énekverseny*, amely Mohos Nagy Éva tanszékvezetése révén az *Iffjú Zeneművészek Nyári Akadémiájának* keretében 2015-ben került megrendezésre első alkalommal. A verseny különleges profilját az adja, hogy repertoárjában csak kortárs vokális alkotások szerepelhetnek. A verseny létrehozásában és megrendezésében Bátoriné Éva operaénekesnő, az opera nagykövetének szerepe volt kulcsfontosságú. Ugyancsak új keletű az *Országos Rézfúvós Kvintett Verseny*, amelynek legfőbb sajátossága, hogy megszervezése a Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetemmel közös, és az eddigi tapasztalatok alapján a rézfúvós kamarazenei terület értékes szakmai megmérettetése. Az egyes szakterületek szakmai találkozóit (fuvolás találkozók, oboás találkozók), valamint az egyedi

szervezésben megvalósuló szakmai napok (Vonós-, Zongora Tanszék,) tovább színesítik a képet és gyarapítják a szakmai kínálatot.

Minőségi zenei előadó együttesek működnek a Zeneművészeti Karon. A Szimfonikus Zenekar, a Vonós Együttes (Bolyki Zoltán), a Canticum Novum Kamarakórus (Dr. Török Ágnes), a Bárdos Lajos Leánykar (Szabó Dénes), a Fúvószenekar (Bekker Gyula), a Rézfúvós Együttes (Bognár Péter), a Sonus Ütőhangszeres Együttes (Dr. Szabó István), a Gitárzenekar (Dr. Adrovicz István) hosszabb-rövidebb ideje egészítik ki a képzés tantervi feladatainak végrehajtását. A Debreceni Kölcsey Kórus (Dr. Tamási László) a város egyik legszínvonalasabb, nem hivatásos női kara gyakorló kórusként működik a Zeneművészeti Karon.

A Zeneművészeti Kar a képzési funkción kívül jelentős kulturális küldetést is teljesít, főként a városban és a régióban. A funkció az elmúlt évtizedek során szükségessé tette a hangverseny- és rendezvényszervezés szervezeti egységként működő kulturális menedzseri irodával történő megerősítését, amelyet Dr. Váradi Judit vezet. Irányításával a Kar hangverseny bérletsorozatokat szervez (*Universitas Debrecen Hangversenysorozat, Konzervatóriumi Esték, Vasárnapi Muzsika, Hang-Játék-Zene hangversenyek* gyermekeknek). Az egyedi szervezésű hangversenyek és a sorozatok is alkalmat adnak oktatóinknak és olykor legtehetségesebb, legfelkészültebb hallgatóinknak is a fellépésre a város és az egyetem nyilvánossága előtt.

A Zeneművészeti Kar külföldi kapcsolatrendszere is részben hangverseny tevékenységhez kötődik: számos, határokon átnyúló hangverseny megrendezésére kerül sor, de saját hallgatói produkcióink határon túli előadására is egyre több példa regisztrálható. A saját hangverseny szervezési tevékenység mellett a Debreceni Egyetem egyetemi szintű vagy kari rendezvényei természetesen már nem nélkülözik hallgatóink zenei megnyilvánulásait sem. Több példa említhető, amikor Debrecen M. J. Város Önkormányzata kiemelt városi zenei eseményen való közreműködésre kérte fel a Zeneművészeti Kart, pl. a Zene Világnapja 2015-ben, az 1956-os forradalom 60. évfordulójának megünneplése.

A zenei képzésben érzékeny kérdés a jól megválasztott és foglalkoztatott oktatók jelenléte. A mai állapotot jól jellemzi az, hogy az álláshelyeken foglalkoztatott oktatók 46%-a minősített, több fiatal oktató doktori tanulmányainak végéhez közeledik. Sokan közülük professzionális előadó együttesek prominens tagjai, nemzetközileg is ismert és elismert művészek, oktatók. A képzési minőség fontos jellemzője, hogy a hallgatók nagy létszámban nyernek dobogós helyezéseket hazai és nemzetközi versenyeken, TDK találkozókra. A Gulyás György Szakkollégium a legtehetségesebbeket tömörítő és a zeneművészeti oktatásban országosan egyedülálló közösség, amely segíti a kiemelkedő tehetségek fejlesztését célzó többlet teljesítményt és lehetőséget, olykor pénzügyi segítséget is ad a versenyeken történő részvételhez.

A képzés szervezeti felépítése szorosan vett szakmai sajátosságok alapján ún. nem-önálló tanszékek formájában jelenik meg. Még a nyolcvanas években alakultak meg tanszékeink. Tanszékvezetőink jelenlegi névsora: Dr. Sárosi György (Vonós), Dr. Szabó János (Fafúvós), Dr. Szabó István (Rézfúvós és Ütőhangszeres), Dr. Mohos Nagy Éva (Magánének), Dr. Duffek Mihály (Zongora), Dr. S. Szabó Márta (Szolfézs–Zeneelmélet, Karvezetés Tanszék) és Molnár Zsolt (Kamarazene Kabinet). Vannak olyan besorolt, vagy további jogviszonyban álló oktatók, akik mindegyik tanszék hallgatóit oktatják, így ők közvetlenül a dékán irányítása alatt végzik tevékenységüket. A kamarazene-képzés tanszékeken átívelő tevékenység, ezért a tanszék helyett a kabinet formáját választottuk.

A Zeneművészeti Kar az Erasmus kapcsolatok révén folyamatosan részt vesz külföldi hallgatók fogadásában vagy a Kar hallgatói külföldi tanulmányainak elősegítésében. Ugyanakkor első sorban az oktatói kar személyes kapcsolatainak adnak konkrét tartalmat a kapcsolatok működéséhez. A Zeneművészeti Kar részese minden olyan egyetemi megállapodásnak, amely valamely külföldi egyetemmel köttetik, és a partner egyetemen van zenei felsőoktatás. Vannak azonban olyan megállapodások, amelyek a Zeneművészeti Kar saját megállapodásai, ezek közül is kiemelkedő fontosságú négy koreai egyetemmel kötött megállapodás, amely a valóságban is eredményezett már együttműködést. Csak lassan sikerül ellensúlyozni azt a tényt, hogy magyar zenei felsőoktatásként a külföld a Liszt Ferenc nevét viselő egyetemet ismeri, és bárhogyan is szorgalmazzuk, csak lassan vesznek tudomást arról, hogy Debrecenben is meg lehet szerezni azt a tudást, amire szükségük van.

Az *Iffjú Zeneművészek Nemzetközi Nyári Akadémiája* 15 esztendeje vonzza Debrecenbe a külföldi diákokat az EU országaiból, valamint a Dél-Afrikai Köztársaságtól Koreáig, Japántól az Egyesült Államokig, Peruiig. A kétszázas diáklétszámot megközelítő *Nyári Akadémia* a külföldről, Magyarországról és a Ze-

neművészeti Kar oktatói közül felkért tanárok irányításával egyéni mesterkurzusok révén nyújt segítséget az intenzív képességfejlesztéshez, és a Vásáry Tamás vezette szimfonikus zenekari mesterkurzus során előkészített műsort a *Kodály Zoltán Ifjúsági Világzenekar* minden évben Debrecenben, Budapesten, olykor Kecskeméten vagy Gyulán, a Felvidéken Galántán, vagy Prágában, Párizsban, Milánóban adja elő, kivétel nélkül igen nagy sikerrel.

A Zeneművészeti Kar tehát, élve adottságaival, regionálisan egyre erősödő szerepével, a Debreceni Egyetem karaként bizakodással tekint a következő ötven esztendőre, várva a kihívásokat, érték- és minőség alapú képzésével teljesítendő a mindenkori társadalmi, művészi elvárásokat.

Baráth Béla Levente

Egy Baltazár anekdota kapcsán...

Megemlékezés Baltazár Dezső püspökről, halála 80. évfordulóján

Baltazár Dezső Hajdúböszörményben született 1871. november 15-én. 1890-ben érettségizett a Debreceni Református Főgimnáziumban, majd a Kollégiumban tovább tanulva teológiai és jogi tanulmányokat folytatott. Református lelkészé szentelése után Tisza Kálmán legkisebb gyermeke, Tisza Lajos nevelője lett. Nevelői feladataival párhuzamosan a budapesti, berlini, heidelbergi egyetemeken tovább folytatta tanulmányait és jogi doktorátust szerzett. Később a fővárosban vallástanárként és a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium tisztviselőjeként dolgozott. 1900-ban minisztériumi állását feladta, miután a hajdúszoboszlói gyülekezet megválasztotta lelkészévé. A kiváló szónoki képességekkel, publicista vénával bíró, radikális közéleti állásfoglalásairól ismertté vált lelkész pályája gyorsan ívelt felfelé. 1904-ben 33 évesen az alsószabolcs-hajdúvidéki egyházmegye esperesévé és hajdúböszörményi lelkészé, 1907-ben az általa megalapított Országos Református Lelkészegyesület elnökévé, 1911-ben pedig a Tiszántúli Református Egyházkerület püspökévé választották. 1918-tól 1936. augusztus 25-én bekövetkezett haláláig ő töltötte be a magyar református konvent lelkészelnöki tisztét, így a magyar reformátusság országos reprezentánsa is volt. Egyházi vezetőként 1914-től a magyar országgyűlés főrendiházának, majd 1927-től felsőházának szintén tagja volt és aktív politikai tevékenységet folytatott.

Baltazár Dezső református püspökként nagyon sokat tett a tiszántúli térség egyházi és iskolai életének megújítása érdekében. Így például kulcsszerepe volt a Debreceni Egyetem létrehozásában is, hiszen ez a megválasztása utáni első években a református Kollégium akadémiai tagozatainak átalakítása révén jött létre. Emlékezetes az a két segélygyűjtő útja is, melyeket 1924-ben és 1925-ben az Amerikai Egyesült Államokban a Debreceni Református Kollégium és különösen rászoruló tanulói érdekében tett meg.

Baltazár politikai közéleti szerepvállalásai során liberális elveket képviselt. 1927-ben egyik felsőházi beszédében ezt így fogalmazta meg: „*A faji megkülönböztetést a jogok, jogosítványok adásának, szerzésének, vagy megtagadásának és elvesztésének alapjául nem fogadom el. De nem fogadom el a vallási megkülönböztetést sem*”.¹ Következésképpen kiállt az antiszemitizmus ellen. A korabeli politikai viszonyok között ennek a szemléletmódnak a képviselője csak számos

¹ Az 1927. évi január 25-ére hirdetett országgyűlés felső házának naplója. Bp. 1928. 103.

konfliktus vállalásával volt elképzelhető, ami kezdettől fogva kijelölte szövetségeseinek és ellenfeleinek táborát.

Baltazár Dezső személyét és munkásságát a történetírás a Rákosi és a Kádár rendszer időszakában előbb kritizálta, később agyonhallgatta. Csak a nyolcvanas évek végétől került ismét a történeti érdeklődés előterébe, ahogy az utóbbi években is több kutatót foglalkoztat. Ezek által olyan kérdésekben láthatunk tisztábban, mint egyházkormányzói tevékenysége, amerikai útjai, a zsidósággal ápolt szoros kapcsolata, politikai szerepvállalása, vagy akár a hosszabb időre titkosított végrendelete.² Az utóbbi években Hajdúböszörményben egy utcát és általános iskolát, Debrecenben egy teret és a református Kollégiumban egy előadótermet is róla neveztek el.

A püspök markáns egyéniségét és évtizedeken keresztül meghatározó egyházi és közéleti szerepvállalását, a kortárs emlékezetben meglepően sok anekdota örökítette meg és örökítette tovább az utókorra. Közülük 1994-ben Balassa Iván és Leel-Őssy Lóránt is egész csokorra valót gyűjtött össze és tett közzé.³ Figyelemfelkeltő, hogy az érdeklődő még ma, Baltazár püspök halála után pontosan nyolc évtizeddel is találkozhat velük. E cikk írója legújabban éppen a Debreceni Szemle szerkesztőbizottságának egyik tagjától, Sipka Sándor professzortól hallotta a következőt: *"Édesapám 1935-ben szerzett magyar-latin-görög szakos diplomát. A Kollégium Internátusában lakott, ahonnan gyakran és szívesen járt át Baltazár Dezső prédikációira. A püspökről ismert volt, hogy élesen szemben állt Gömbös Gyula akkori miniszterelnök egyeduralmi és erősen fajvédő*

² Ehhez lásd kronológiai rendben a következő publikációkat: Tarján G. Gábor: Baltazár Dezső. Halálának 50. évfordulóján. Theologiai Szemle, 1986. 359–367. Csohány János: A magyar református lelkészek I. világháború eleji teológiai és politikai gondolkodásának háttere. Theologiai Szemle, 1986. 26–31. Síró Béla: A liberális püspök és a cionizmus. Történelem 1992. 9: 27–29. Matkó László: Él mólé rahamim... Baltazár Dezső Református püspök (1971–1936). Múlt és Jövő, 1994. 59–62. Síró Béla: Baltazár Dezső református püspök és a magyar zsidóság. „Tudomány és teológia” konferencia kiadványa, Db., 1994. 228–237. Tarján G. Gábor: A sokat támadott Baltazár Dezső református püspök. Valóság, 1998. 12. sz. 26–48. Irinyi Károly: A politikai közgondolkodás és mentalitás változatai Debrecenben 1867–1918. Db., 2002. Szász Lajos, „Egy sírja szélére taszított boldogtalan ország gyászba öltözött követe” Baltazár Dezső püspök amerikai útjai (1922, 1924/25), In: ifj. Bertényi Iván, Géra Eleonóra, Richly Gábor (szerk.), „Taníts minket úgy számlálni napjainkat...” Tanulmányok a 70 éves Kósa László tiszteletére, Budapest: ELTE Eötvös Kiadó, 2012, 465–482. Baráth Béla Levente: „Földbegyökerezés és égbe fogózás...” A Tiszántúli Református Egyházkerület története Baltazár Dezső püspöki tevékenységének tükrében (1911–1920), Sárospatak: Hernád Kiadó, 2014 (Nemzet, egyház, művelődés; 10).

³ Balassa Iván: Baltazár anekdoták. Múzeumi Kurír, 1994. 43–46. Leel-Őssy Lóránt: Baltazár Dezső a püspök. Esztergom, 2000. 291–301.

törekvéseivel. Ennek példája az egyik szószékről elhangzott mondata: „... A diktátor miniszterelnök kutyái tán csaholnak, de én, mint az ércoroszlán Ninive kapujánál: megállok!” Amire aztán Gömböstől több nemtelen válasz érkezett a Baltazár család tagjai felé, melyekről ír Vásáry Tamás is, az egyik unoka, az Üzenet című kitűnő önéletrajzi írásában.”

Egy másik, az évforduló kapcsán külön megörökítésre méltó emlékeztetőtényi adalék már nem az anekdoták, hanem a tárgyi emlékek közé sorolható. A gyógyfürdőjéről világszerte ismert csehországi városban, Karlovy Varyban tekinthető meg az a magyar nyelvű emléktábla, melyet a püspök 1933-as gyógykezelése után helyeztetett el. Ennek szövege a következő:

*Hiába ellenség a lelki világunk,
Testünkre gyógyulást egymásnál találunk
Ki merem mondani – ha halok, ha élek –
A test fellebb viszi olykor, mint a lélek.
Gőggel számít az ész, Isten ellen rég vét,
Hús szívek ösztöne hozza el a békét:
Szép Karlsbadba jöttem, bús halálra váltan,
Varázsos kútforrás gyógyulást találtam.*

Hodossy-Takács Előd

Történetek a DAB negyven évéből¹

Amikor visszatekintünk a Debreceni Akadémiai Bizottság első negyven évére, egyfajta időutazást teszünk, mely leginkább a múlt század nyolcvanas éveibe repít vissza. Menet közben, óhatatlanul napjainkban ritkán emlegetett nevek, elfeledett utcaképek, az épülő Újkerthez kapcsolódó újságcikkek kerülnek elénk.² De nemcsak nevek és terek köszönnek vissza ránk az archívumból. Furcsa érzés a DAB születésekor természetes módon használt hivatalos zsargont ízeletetni. Már az is érdekes élmény, hogy valamikor létezett a DAB klubigazolvány nevű kártya, amiből 1981-ben egy tételben hatszáz darabot rendelt az Alföldi nyomdánál a DAB akkori elnöke.³

Mikor kezdődött a DAB története? Tudjuk a választ – 1976-ban, október 7-én, a DATE tanácstermében, amikor összeült az alakuló közgyűlés Bognár Rezső elnökletével. Bognár professzor lett az első elnök, vagyis ő vezette az akkor öttagú titkárságot, elfogadták a működési szabályzatot, és a három kiemelt kutatási témát, valamint döntöttek a hét akkori szakbizottság megalapításáról.⁴ A három regionális kutatási téma a komplex termálvíz-hasznosításról, a helytörténeti kutatásokról, valamint a három megye⁵ iparfejlesztési koncepciójáról szólt. Korábban terv született egy debreceni állategészségügyi kutatóintézet létrehozásáról, ami támaszkodott volna a debreceni agrár-felsőoktatás komoly hagyományaira (a mezőtúri, szarvasi, karcagi karok illetve intézet megszervezése ekkorra már megtörtént), de a mezőgazdasági kutatások a fő prioritások között mégsem kerültek nevesítésre. Egyébként ennek nem kell különösebb jelentőséget tulajdonítani: a három célból kettő, a helytörténet és a regionális iparfejlesztési koncepció Magyarországon bárhol megnevezhető volt prioritásként. A hét ekkor megszervezett tudomá-

¹ Elhangzott a DAB 40 éves fennállását köszöntő ünnepi DAB közgyűlésen 2016. október 18-án.

² „Milyen lesz az Újkert?” Hajdú-Bihari Napló, 1979. január 19.

³ Bognár Rezső levele Benkő Istvánnak, 1981. november 17. DAB irattár, ikt. sz. 562/1981/DAB. Kézzel írt megjegyzés szerint a klubigazolványok december 28-án le szállításra kerültek.

⁴ Kerepeszky Róbert: Tudomány életközelen. Az MTA Debreceni Területi Bizottságának története (1976–2010). DAB, Debrecen, 2010., 20.

⁵ Akkori néven: Hajdú-Bihar, Szabolcs-Szatmár és Szolnok megye.

nyos bizottság: társadalomtudományi, környezettudományi, matematikai és fizikai, kémiai, mezőgazdasági, orvostudományi, műszaki.⁶

A történet azonban 1976-nál messzebbre nyúlik. Debrecenben az egyesületek, társaságok létrehozásának megvolt a tradíciója, és 1921-49 között már működött itt komoly tudományos közösség, a Pokoly József történész-egyház-történész által életre hívott Tisza István Tudományos Társaság, melynek pártoló és rendes tagjai voltak (az utóbbiak helyüket megválasztásukat követően tudományos értekezés bemutatásával foglalták el). Ennek a szervezetnek két, később három osztálya volt, bizottságokat hozott létre, és a ma ismét létező Debreceni Szemle a társaság publikációs fórumának számított.⁷ A társadalmi rendezvények, vitaestek, felolvasások is jelentős terepet biztosítottak a kutatási eredmények ismertetéséhez.⁸

A Tisza István Tudományos Társaság mégsem tekinthető a DAB közvetlen előzményének. Ez a közösség minden tekintetben az egyetemhez kötődött, pár évvel az egyetem megalakulása után, de még a főépület elkészülte előtt született meg. Márpedig az egységes egyetemet elsöpörték az ötvenes évek. A hittudományi és az orvosi karok kiválása után az egyetem maradéka sem maradhatott ugyanaz. A kar helyett megszervezett, lelkész-képzési feladatokat ellátó Református Teológiai Akadémia esetében érdemes megjegyezni, hogy az intézmény egészen a mai Hittudományi Egyetem megalakulásáig a kari szervezet hagyományából táplálkozó terminológiát használt: az intézményvezető a dékán címet viselte, a központi hivatal a dékánia volt, és jegyzőkönyvezésre a kari tanácsülései kerültek, még 1994-ben is.

A DAB az ötvenes évek tudománypolitikai hibáival részben szembenéző, 1956 májusában tartott MTA közgyűlés nyomán megindult decentralizációs folyamat egyik kései gyümölcse. Az más kérdés, hogy a forradalom után öt évnek kellett eltelnie, mire napirendre kerülhetett a szervezet megalapítása, és a DAB csak újabb másfél évtized elteltével születhetett meg, miután már Szegeden, Pécsen és Veszprémben létrejöttek az akadémiai bizottságok. Arról sem feledkezhetünk meg, hogy 1969-ben az MSZMP KB új tudománypolitikai elveket fogadott el, ezek között hangsúlyosan szerepelt az egyetemek és a kutatóhelyek kapcsolatának fejlesztése. A debreceni központú akadémiai bizottság megalakításáról végül 1974-ben született döntés, amit 1975-ben megállapodás követett a székház megépítéséről, ehhez a telket, a közműveket és az építkezés után a parkosítást a város, az építéshez szükséges forrá-

⁶ Kerepeszky: i.m. 23.

⁷ A Debreceni Szemle történetének rövid összefoglalója elérhető:
http://szemle.unideb.hu/wordpress/?page_id=13 (utolsó elérés: 2016. 11. 02.)

⁸ A társaságról részletesen Kerepeszky: i.m. 10–12.

sokat az Akadémia biztosította. A beruházás végéig a DATE fogadta be a DAB-ot.⁹

A székház felavatására 1981 áprilisában került sor. Ez alkalommal hangzott el az a beszéd, melyben az Akadémia elnöke megállapította: „*az 1961-ben megjelölt célok túlhaladottá váltak; a bizottságoktól mind a tudományos, mind a gazdasági élet mind a párt- és állami vezetés ma már sokkal többet vár. És ennek a „többnek” az eléréséhez lehetőségeik szerint minden támogatást meg is adnak. Valamennyi területi akadémiai központ létrejöttét az illető város és megye kezdeményező felajánlásai alapozták meg, s nem volt kevesebb az erkölcsi-politikai támogatás sem, amiben a helyi pártszervezetek előzetes bizalma nyilvánult meg a tudomány művelőinek összefogása és az Akadémia iránt.*”¹⁰ A beszéd egyébként teljes mértékben összhangban volt az MTA elnökségének 9/1979. sz. határozatával, mely a területi bizottságok regionális szerepét kívánta erősíteni, ekkor rendelték meg a területi bizottságokhoz. Ugyanez a határozat rögzítette, hogy a bizottságok testületi fórumok, melyek célja támogatás és koordinálás, a régió kutatóinak (a határozat szövegében: „*a régióban működő tudományos dolgozók*”) összefogása, a területi fejlesztési tervek tudományos megalapozása, megvalósításuk előmozdítása. A határozat kimondta azt is, hogy a bizottságok „*konkrét kutatási feladatokat általában nem vállalnak*”, csak „*kivételes esetben ... az Akadémia főtitkárának engedélyével*” láthatják el egy-egy téma közvetlen gondozását.¹¹

A székház felavatásának pillanatában a kulcsszó az „összehangolás” volt. A mezőgazdasági kutatások ekkor már kiemelt területként szerepelnek és jelennek meg a dokumentumokban. Az MTA elnöke kijelentette, hogy a DAB javaslatcsomagja, mely kutatási feladatokat fogalmazott meg a Tiszántúl mezőgazdasági termelésének fejlesztéséhez, jelentős részben elfogadásra került, és a minisztériumi egyeztetések során tárcaszintű kutatási program részévé vált.¹²

⁹ Uo, 18–19. Lásd még: „Tudományos központok vidéken”, interjú a Népszabadságban Bognár Rezsővel: 1978. február 19. Ebben a beszélgetésben a DAB elnöke leginkább azt emelte ki, hogy a tudományos eredmények gyorsabb gyakorlati alkalmazásának segítségét várja a szak- és munkabizottságoktól.

¹⁰ „A Debreceni Akadémiai Bizottság székházának avatásához” c., jelzés nélküli kézirat, nyolc számozott oldal, DAB irattár. Kiemelések: átvéve az eredeti szövegből.

¹¹ „Előterjesztés az Akadémia területi bizottságainak tevékenységéről”, 1979. február 27, MTA elnökségének ülése, 1. sz. melléklet. További jelzés nélküli kézirat, hét számozott oldal, DAB irattár. Lásd 2.5 pont (4. o.).

¹² Ugyanerre a DAB jegyezte javaslatcsomagra hivatkozott korábban Bognár Rezső országgyűlési felszólalásában, lásd: Hajdú-Bihari Napló 1978. december 21. („Megkezdte munkáját az országgyűlés téli ülészsaka – Bognár Rezső felszólalása.”)

A DAB székháza és a Bognár Rezső terem

Furcsa érzés keríti hatalmába az embert a harmincöt évvel ezelőtt elhangzott avatási beszéd sorait olvasva. A kézirat ötödik oldalán ezt találjuk: „*Megnyugtató az Elnökség számára látni a DAB munkatervéből, hogy konkrét programját milyen következetesen építi rá a (sic!) MSZMP Központi Bizottsága tudománypolitikai irányelveire, a Párt kongresszusi határozataira, a kiemelt kutatási feladatokra, az Akadémia legfelsőbb vezetésének mindenkor érvényes tudományos, tudománypolitikai elgondolásaira.*” Nem a párt gyakori emlegetése tűnik fel elsősorban a mai olvasónak, ez a székházavatás vendéglistájából következik. Ami elgondolkodtató: a szöveg a DAB munkájáról szigorúan az MTA elnökség elvárásainak összefüggésében tartalmaz megállapításokat. Az elnök feladatként határozta meg a „*helyi (tudományos) igényeknek a központi elgondolásokkal egyeztetett, megfelelő irányba terelését*”, a területi bizottságoknak a döntés-előkészítést és végrehajtást kellett segíteni a „*tudomány eszközeivel*”.

Eltöprenghetünk azon az 1982-es keltezésű levélen is, ami nem egészen egy évvel a székház avatása után azt tartalmazza, hogy szükségesnek látszik a területi bizottságok gazdasági működésének egyszerűsítése, aminek hatékony módja egy átszervezés lenne, de az átszervezés egyelőre nem kerül végrehajtásra. Indoklás helyett egy záró mondat: „*Végül megjegyzem, hogy e témában hozható esetleges felsőbb állásfoglalás esetén az átszervezést kénytelenek leszünk folyamatba tenni.*”¹³ Átszervezés, reform a láthatáron, mindez a gazdasági ésszerűsítés érdekében: a kutatói életpályát gyakorlatilag ma is végigkísérő szólam ez, amivel kapcsolatban talán az a leghelyesebb, ha idézzük az iktató pecsétben elhelyezett megjegyzést. Az „elintézés módja” feliratú rovatban ugyanis két szó olvasható, így: „*tudomásul véve*”. Ha pedig átolvassuk Bognár Rezső 1978-ban, az 1979-es költségvetési törvény tárgyalása-

¹³ Polinszky Károly levele Bognár Rezsőnek, 1982. július 12.; érk. 1982. július 16., DAB irattár, ikt. sz. 363.

kor elmondott országgyűlési felszólalását,¹⁴ akkor egészen a jelenben érezzük magunkat. Az akadémikus említést tett arról, hogy a kutatóhelyek a többlet-támogatásokat részben „*téma pályázat*” útján szerezhetik meg – a debreceni kutatók egyik legfőbb problémája jelenleg éppen a pályázati mechanizmusok kiszámíthatatlansága, és ebből adódóan a források esetlegessége. Erről árulkodik több DAB szakbizottság elnökének 2015. évi jelentése.¹⁵

A DAB történetén keresztül végigkövethetjük a huszadik század utolsó negyedének, különösen a nyolcvanas évek hangulatának rezdüléseit. 1980 – székház még nincs, eredmények már vannak, és a DAB fennállásának negyedik évfordulóján egy egész oldalt kapott a Naplóban.¹⁶ Ez ma aligha fordulhatna elő. Néhány évvel később, 1984-ben a napi országos sajtó körkérdésben foglalkozott a területi bizottságok környezetvédelmi kutatásaival, a DAB itt a Környezet-egészségügyi munkabizottság eredményeiről számolt be.¹⁷

Efféle területi bizottsági körkérdéssel régen nem találkoztunk a napilapok részéről. Egyébként a DAB környezetvédelemben játszott szerepével máskor is foglalkozott a nyomtatott napi sajtó.¹⁸

A nyolcvanas évek második felében (1987) arra is volt példa, hogy egy konferencián, mely még az akkori napilapok tükrében is a frissen fújdogálni kezdő új szelek hangulatát hozta, a közönség nem fért be a nagyterembe. Itt Berend T. Iván, az MTA akkori elnöke arról beszélt, hogy a magyar közélet végre kilépett a magyarizáció kultúrájából, amikor a kormányzat a népszerűtlen intézkedéseket nem lépte meg, hanem inkább megmagyarázni próbálta, miért nem cselekszik. Azt is kiemelte, hogy nem lehet csupán gazdasági döntésekkel eredményeket elérni, „*átfogó társadalmi-gazdasági megújulásról*” szólt, az ideológia keltette gátak lebontásának elengedhetetlenségét hangsúlyozta: „*érzékletes példákkal illusztrálta, hogy a mindennapok gyakorlatától látszólag távol eső szféra hogyan befolyásolta károsan egyebek között bér-*

¹⁴ Szöveg: Hajdú-Bihari Napló, 1978. december 21.: „Megkezdte munkáját az Országgyűlés téli ülészsaka – Bognár Rezső felszólalása.”

¹⁵ A DAB éves főtitkári jelentése ezekre a szakbizottsági beszámolókra épül. A 2015. évről lásd: Hodossy-Takács Előd: Főtitkári beszámoló az MTA Debreceni Területi Bizottságának 2015. évi munkájáról, Debreceni Szemle 2016/2, 191-199.

¹⁶ Magyaródi Sándor: A Debreceni Akadémiai Bizottság nélkül szegényebb lenne régióink szellemi élete. Négy év eredményei és a jövő feladatai. Hajdú-Bihari Napló, 1980. december 25.

¹⁷ „A levegőtisztaságtól a nemzeti parkokig. Akadémiai bizottságok a környezetvédelemért”, Népszabadság, 1984. május 4.

¹⁸ Például: „Környezetünk védelme társadalmi feladat”, Kelet-Magyarország 1983. november 25.

*rendszerünket, a káderkiválasztást, vagy éppen a szellemi teljesítmények megbecsülését.*¹⁹

Azután jöttek a rendszerváltás évei. 1992-ben Kosáry Domokos MTA-elnök Debrecenbe látogatott (ezt egyébként többször megtette, 1996-ban emlékezetes előadást is tartott itt, a székházban), és megbeszélései során, a sajtó szerint, megoldatlan problémaként került elő, hogy az úgynevezett szovjet mintájú kutatás és felsőoktatás-szervezés az egyetemekben oktatóhelyet látott csupán, míg a kutatást akadémiai hatáskörbe utalta. Ma, a kutatóegyetemek korában, jó visszatekinteni a huszonöt évvel ezelőtti látogatáshoz kapcsolódó nyilatkozatokra. Az *Egyetemi Élet* azzal zárta a Kosáry-látogatásról szóló cikkét, hogy az Akadémia elnöke kijelentette: az Akadémia nem követel beleszólást az egyetemi kinevezésekbe, de az eljárásrendet kifogásolja.²⁰ Az is érdekes, hogy ma nyilván az Akadémia elnökének szájába nem illőnek ítélnénk az éles szavakat, melyeket az egyetemi lap Kosáry Domokos kijelentéseként adott közre: „nem azért szabadultunk meg a pártállami csinovnyikoktól, hogy újakat ültessenek a nyakunkba”.

Mit mutat ez a körkép? Azt, hogy a DAB története tényleg egy lenyomat. Ott van benne a hetvenes-nyolcvanas évek hangulata, a rendszerváltás előszele, a kilencvenes évek vitáinak sorozata, egy utca- és a világtkép megváltozása, a politikai légkör alakulása is. A székházavatásra érkező vendégek miatt még ment feljegyzés a rendőrségre, de csak két járőr jelenlétét igényelte a DAB elnöke a Bolyai utca – Thomas Mann utca kereszteződésének környékén.²¹ Egyes dilemmák az alapítástól kezdődően máig követhetőek, ilyen a feladat meghatározása, az MTA elnökségének és a DAB vezetésének a hatásköre, a székház funkciója és az önállóság kérdése. Ez utóbbi a 2010 utáni időszak legnagyobb kérdéseit hozta előtérbe. A Debreceni Akadémiai Bizottság története folytatódik tovább, és a jövőt a régió kutatói írják.

¹⁹ „A gazdasági-társadalmi kibontakozás útján. Elméleti konferencia Debrecenben. Ideológiai megújulásra van szükség.” Hajdú-Bihari Napló, 1987. december 5.

²⁰ „Egymás mellett egymásért. Kosáry Domokos Debrecenben.” Egyetemi Élet 1992. május 2. A Hajdú-Bihari Napló 1991. február 28-án közölt interjút Kosáry Domokossal, itt kizárólag történeti-történetírási kérdésekről volt szó, a napi politika és a történettudomány kapcsolatáról (Nincs hivatalos vonal, nincs kulcsideológia; Filep Tibor interjúja).

²¹ Bognár Rezső levele Sziklai Lajos alezredesnek, 1981. április 3., DAB irattár, ikt. sz. 152/1981/DAB.

Krasznahorkay Attila

Új erőre kaphat az atommagfizika

Bevezetés és történeti háttér

A csillagászok által a távoli galaxisok mozgásának értelmezésére bevezetett láthatatlan, vagy „sötét” anyag léte napjainkra, az egyre pontosabb és részletesebb asztrofizikai méréseknek köszönhetően, általánosan elfogadottá vált. A mérések alapján a sötét anyag az univerzumban ötször nagyobb tömeget képvisel, mint az általunk jól ismert látható anyag, de összetételéről, alkotó részecskéiről szinte semmit sem tudunk. Az elmúlt években egy új kutatási irányt indítottunk el az MTA Atommagkutató Intézetében, bekapcsolódva a sötét anyag körünk egyik legnagyobb kihívását jelentő kutatásába. A kutatásokhoz az ATOMKI egy tucat kollégájával és, természetesen, atommag-fizikai eszközökkel és módszerekkel csatlakoztunk.

Látható világunk tömegének több, mint 99,99 %-a atommagokban koncentrálódik. Az atommagok stabilitását csak egy új kölcsönhatás, az erős kölcsönhatás bevezetésével sikerült értelmezni. Az erős kölcsönhatás eredményezi az atommagok igen nagy kötési energiáját, aminek felszabadításával működnek például az atomreaktorok. Az atommagok β -bomlásának értelmezéséhez még egy további, úgynevezett gyenge kölcsönhatást is be kellett vezetni, aminek az erőssége ugyan 12 nagyságrenddel kisebb, mint az erős kölcsönhatásé, de ennek ellenére nagyon fontos kölcsönhatás. A gyenge kölcsönhatás miatt süt a Nap, és világítanak a csillagok, amelyekben a hidrogén gáz alakul át héliummá. E magfizikai folyamat során az egyik protonnak neutronná kell átalakulnia. Ezt az átalakulást a gyenge kölcsönhatás teszi lehetővé.

A gyenge kölcsönhatás megismerésébe az 1954-ben megalakult ATOMKI már működésének kezdeti időszakában sikeresen bekapcsolódott. A β -bomlás során keletkező új részecske, a neutrínó, rendkívül közömbös az anyaggal szemben, azaz a kölcsönhatás (ütközési) hatáskeresztmetszete igen kicsi, például egy fényévnyi vastagságú ólomfalon a neutrínóknak mintegy fele áthaladna. Bár ez a tulajdonságuk jelentős mértékben megnehezítette kísérleti kimutatásukat, ez Csikai Gyula és Szalay Sándor debreceni professzoroknak sikerült. A β -bomlásban keletkező neutrínó atommagot visszalökő hatását ködkamra-felvételekkel mutatták ki az impulzus-megmaradás törvénye alapján, eredménye-

iket 1956-ban publikálták. A neutrínó létezésének megerősítésével ez a kísérlet hozzájárult a modern fizika megalapozásához.

Jelenleg négy alapvető kölcsönhatást ismerünk, ezek mindegyike kapcsolatos az atommaggal. Lehetséges-e újabb, a sötét anyaggal kapcsolatos kölcsönhatást is felfedezni az atommagban? A *Physical Review Letters*-ben az erre vonatkozó, nemrég publikált kísérleti eredményünk [1] felkeltette a fizikusok nemzetközi közösségének a figyelmét, az elméleti és a kísérleti szakembereket egyaránt. Lehetséges, hogy a természet ötödik alapvető kölcsönhatását sikerült felfedeznünk? A bejelentésre felbolydult a fizikus közösség, és nagyhírű laboratóriumok világszerte független méréseket végeznek, hogy a debreceni MTA ATOMKI megfigyeléseit megerősítsék vagy megcáfolják, adta hírül a *Nature* folyóirat május 25-én megjelent cikke [2].

A jelen cikkben a Debrecenben végzett kísérleteink motivációjáról, kísérleti eredményeinkről, és azok lehetséges értelmezéséről számolok be.

A kísérletek motivációja: A sötét anyag és a sötét foton

A csillagászok az Univerzumban megfigyelhető anyag mennyiségét a fénykibocsátás alapján állapítják meg. A galaxisokban keringő csillagok sebességének értelmezéséhez azonban ennél sokkal több anyag feltételezésére volt szükség, olyanra, ami nem bocsát ki fényt. Ez az ismeretlen anyag a „sötét anyag” elnevezést kapta, és csak a tömegeket vonzó hatását észleljük [3,4].

A tőlünk igen nagy távolságra lévő csillagrendszerek sebessége meghaladja az ősrobbanás elmélete által várható értékeket, és az eltérés annál nagyobb, minél távolabb van tőlünk a csillagrendszer. A jelenség értelmezésére vezették be az ún. „sötét energiát”, amely „gravitációs taszítása” révén növelheti a csillagok sebességét [5].

Jelenlegi becsléseink szerint a sötét anyagnak és a sötét energiának tulajdonítható a világegyetem tömegének 95 %-a. Mibenlétükről jelenleg szinte semmit sem tudunk. A Földön eddig végzett kísérleteink csak a látható anyagra korlátozódtak, és ez a Világegyetem tömegének mindössze 5 %-át teszi ki.

Miféle részecskék alkotják a sötét anyagot? Van-e valamilyen kapcsolat látható világunk és a „sötét világ” között? Ezen kérdések megválaszolása jelenleg egyre több fizikust foglalkoztat, a sötét anyag fizikájának megértése napjainkra a fizika egyik legégetőbb problémájává vált. Az Elsevier kiadó folyóiratot is indított „A sötét Univerzum fizikája” címmel, amely mára már az egyik legtöbbet hivatkozott fizikai folyóirattá vált.

Mostanáig a sötét anyagot alkotó részecskékre a legmegfelelőbbnek tartott jelölt egy gyengén kölcsönható nehéz részecske, az úgynevezett WIMP (*Weakly Interacting Massive Particle*) volt. Ezek a protonnál sokkal nehezebb részecskék elméletileg jól előre jelezhetőek voltak, de a legérzékenyebb detektorokkal sem

sikerült őket megfigyelni, így a kísérletek egyre inkább a protonoknál könnyebb részecskék keresésének irányába tolódtak el.

Jelenleg a kutatások egyik legígéretesebb iránya a könnyű részecskékből álló sötét anyag keresése, számos gyorsítónál folynak már ilyen kísérletek. Mi is ilyen kutatásba kapcsolódhattunk be. Egy új, kistömegű, ún. „sötét foton” határait kutatjuk nagyenergiás atommagállapotok bomlásának vizsgálatával. Úgy gondoltuk, hogy ha a sötét részecskéket nem is, de a sötét kölcsönhatást közvetítő részecskéket, a sötét fotonokat talán egyszerűbb lenne kimutatni, mivel azok az előrejelzések szerint látható világunk jól ismert részecskéire, elektronokra és pozitronokra bomlanak.

A sötét fotonok bevezetéséhez a látható anyagi világunk egyik fontos alapvető kölcsönhatását, az elektromágneses kölcsönhatást vettük alapul, és ennek mintájára építettek fel egy ugyanolyan szimmetriákkal rendelkező elméletet a sötét anyagra is. Cikkük „*Dark Matter and Dark Radiation*” címmel jelent meg.

Az elektromágnességben vannak pozitív és negatív töltések, így vonzó és taszító erők is. Mi lenne, ha a sötét anyagnak is lennének valamilyen pozitív és negatív töltésű részecskéi? Látható világunkban a fotonok, a fény kvantumai közvetítik az elektromágneses kölcsönhatást. A sötét világban a fény megfelelője a sötét sugárzás, aminek a kvantuma a sötét foton. Tovább általánosítva az elméletet, rájöttek, hogy ez a sötét foton tömeggel is rendelkezhet. Előre jelezték továbbá élettartamát, bomlási módjait és csatolási erősségeit is. Mivel ez a részecske az elmélet szerint általunk jól ismert részecskékre bomlana, ilyen módon megteremthetné a kapcsolatot a sötét és a látható világ között. E sötét foton kimutatására az elmúlt években nagy kísérleteket indítottak a világ szinte minden jelentős részecskefizikai laboratóriumában.

Elméleti előrejelzések a részecske tömegére

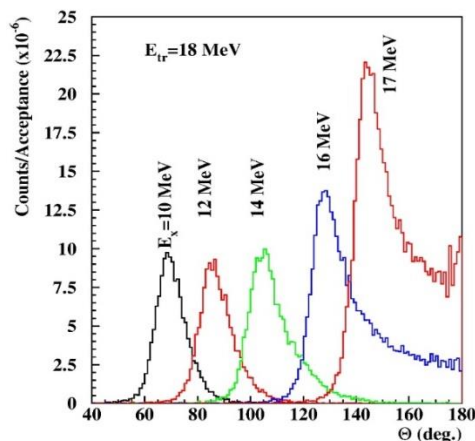
Jelenleg már számos elméleti előrejelzés áll rendelkezésünkre a részecskéről. T tömegét azonban ezek csak gyengén korlátozzák, ezért a kísérleti vizsgálatokat egy nagyon széles energiatartományban, 10 MeV-től 1 GeV-ig kezdték el. Tűt keresünk a szénakazalban? Igaz, hogy napjainkra már az energiatartomány jelentős részét kizárták, de még mindig sok kísérletet terveznek a világ nagy laboratóriumaiban a lehetséges részecske kimutatására [4]. Lehetséges-e, hogy a fenti kapcsolatot megteremtő részecske tömege elegendően kicsi ahhoz, hogy az atommagok magasan gerjesztett állapotainak lebomlásakor is keletkezzen? Jelenleg ezt a lehetőséget sem kísérleti adatok, sem elméleti becslések nem zárják ki, sőt, inkább támogatják. Ez volt az indítéka annak, hogy a debreceni ATOMKI-ban kutatási programot indítottunk a fenti részecske keresésére.

Egy kis laborban, szűkös anyagi körülmények között tudunk-e meggyőző kísérleti adatokat szerezni erre a részecskére? Igen nagy kihívást jelentett ez számunkra. A külföldön végzett kísérletekben emberek ezrei vesznek részt, és

csúcstechnológiával készített berendezéseket használnak. Csak szemléltetésképpen, a mi gyorsítónk és detektorunk csak 1:100 méretarányos makettje lehetne a CERN-ben lévő eszközökének. Dávid és Góliát! Mégis elkezdtük a kísérleteket, és joggal bizakodhatunk abban, hogy erőfeszítéseinket siker koronázza.

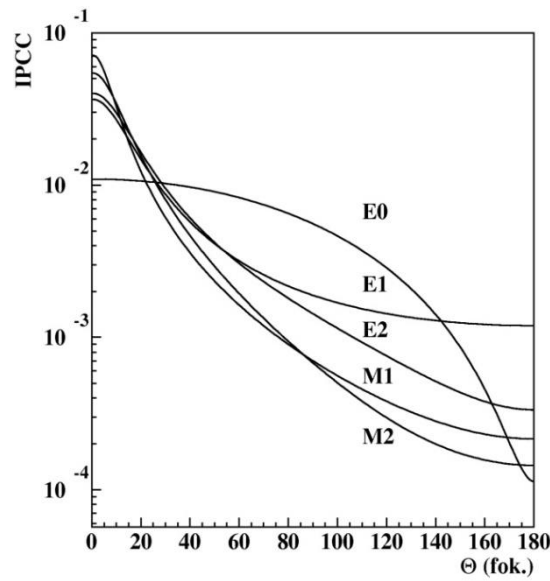
Az új részecske keresése

Kísérletünk alapelve valójában egyszerű. Az elméleti előrejelzések szerinti részecske nagyon rövid idő alatt elektron-pozitron párra (e^-e^+) bomlik. Kísérleteink célja a feltételezett, nagy sebességgel mozgó részecske e^-e^+ bomlásának megfigyelése volt: egy kis tömegű, semleges, rövid élettartamú részecske e^-e^+ párra történő bomlását vizsgáljuk nagyenergiás atommagátmenetben [2]. Nyugvó részecske esetén, az energia és az impulzus megmaradása miatt, az elbomló részecskéből keletkező e^- (elektron) és e^+ (pozitron) pontosan egymással ellentétes irányban fog kirepülni. Viszont, ha az elbomló részecske mozog, akkor a sebességek összeadásának megfelelően a kilépő részecskék mozgásiránya közötti szög is megváltozik. Minél nagyobb sebességgel mozog a részecske, annál kisebb szögben fog az e^-e^+ pár egymáshoz képest mozogni. Így az e^- és e^+ mozgásirányai által bezárt szögben (a szöggörrelációjukban) egy adott szögnél éles maximum várható. Ez alapján, ha a részecske jól meghatározott energiájú magátmenetben keletkezett, a tömege egyértelműen meghatározható. Egy részecske e^-e^+ bomlására vonatkozó szimuláció eredményeit az 1. ábrán láthatjuk. A szimuláció a mérés során történtek Monte-Carlo módszerrel való számítógépes lejátszása. Ezt a CERN-ben kifejlesztett GEANT programmal végeztük.

1. ábra. Egy atommagból kilépő, az ábrán jelzett tömegű (E_X) részecske bomlásakor keletkező e^-e^+ pár szöggörrelációja, feltéve, hogy az atommagban felszabadult teljes energia 18 MeV volt.

Egy új részecske e^-e^+ párokra történő bomlásának kimutatását nehezíti, hogy nagyenergiás elektromágneses átmenetekben, a kvantum-elektrodinamika értelmében, az atommagban is keletkezhetnek e^-e^+ párok. Ezek jelentős háttérrel adnak a méréseinkhez, mivel ez a belső párkeltésnek nevezett folyamat valószínűsége a γ -átmenet valószínűségének kb. az 1 ezred része. Az így keletkező e^-e^+ párok szögkorrelációja azonban pontosan ismert, és a két részecske által bezárt szög függvényében jó közelítéssel exponenciálisan csökken, amint azt a 2. ábrán láthatjuk.

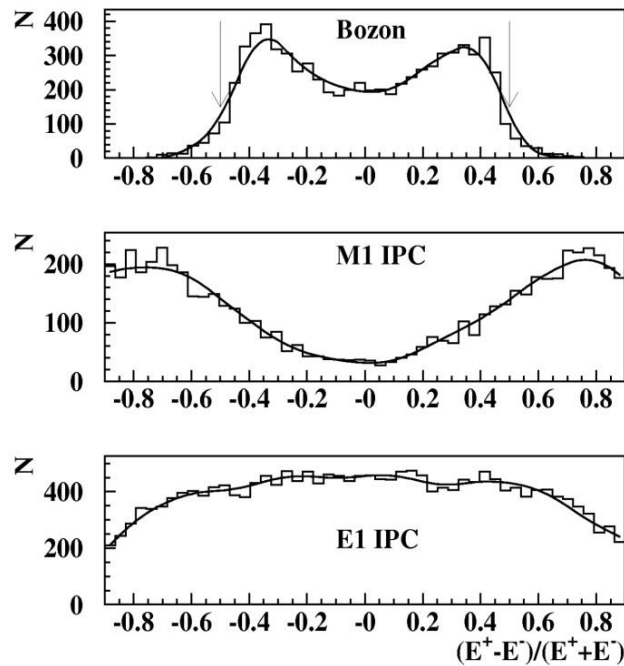
2. ábra. Különböző típusú (multipolaritású) elektromágneses legerjesztődések során keletkező e^-e^+ párok szögkorrelációja.

Mivel azonban az új részecske bomlásakor keletkező e^-e^+ párok szögkorrelációjában egy éles csúcsot várunk, annak jól felismerhetően ki kell emelkednie a fenti, monoton csökkenő háttérből. Egy további jellemzője a részecske bomlásának az, hogy a kibocsátott részecskék energiája majdnem egyforma, míg a belső párkeltés során kibocsátott elektron és pozitron energiája széles tartományban változik. A részecskék energiája segítségével definiáljuk a következő szimmetria paramétert:

$$y = \frac{E_{e^-} - E_{e^+}}{(E_{e^-} + E_{e^+})}.$$

Monte-Carlo szimulációk segítségével a fenti paraméter eloszlását egy részecske (bozon) bomlása esetén, illetve mágneses (M1) és elektromos (E1) dipólus su-

gázások belső párkeltése esetén keletkező e^-e^+ párokra a 3. ábrán mutatom be. A keresett részecske bomlásakor, az e^-e^+ párok szögkorrelációjában várható csúcs kiemelésére kísérleti adatainkból a nyilak közötti szimmetria-paraméter tartományt vettük figyelembe.

3. ábra. Az elektronok és pozitronok energiájából számított szimmetria-paraméter eloszlása részecskebomlás, illetve különböző típusú (M1, E1) elektromágneses sugárzások esetén.

Az e^-e^+ szögkorreláció mérése

A fenti nagyon ritka események detektálására az elektront és a pozitront egy időben észlelő, ún. e^-e^+ koincidencia-spektrométert építettünk. A detektorok és spektrométerek építésének Debrecenben már nagy hagyományai vannak, elektron-spektrométerek építésében az intézet különösen jelentős nemzetközi elismertségnek örvend.

A jelen vizsgálatainkhoz olyan nagyenergiás, 18 MeV-es e^-e^+ párokat nagy hatásfokkal detektáló spektrométerre volt szükség, amellyel a párok relatív szöge is néhány fok pontossággal meghatározható. A spektrométer tervezésében és

építésében jelentős segítséget kaptunk nemcsak az intézet tagjaitól, hanem holland és német kollégáinktól is.

A spektrométer 5 db sokszálas proporciónális számlálóból (MWPC), valamint vékony (ΔE) és vastag (E), úgynevezett plastik szcintillációs detektorokból áll. A gáztöltésű proporciónális számlálók a detektálandó e^- és e^+ becsapódási helyének meghatározására, a vékony és vastag szcintillátorok pedig a részecskék azonosítására és energiájuk meghatározására szolgálnak. A spektrométer fényképét a 4. ábrán láthatjuk.

4. ábra. A teljes spektrométer fényképe a gázrendszerrel, a detektorok jeleit feldolgozó elektronikával és az adatgyűjtő rendszerrel.

A spektrométer hasonló a mások által korábban épített berendezésekhez, de mi jóval nagyobb méretű detektorokat használunk, olyan közel helyezve a céltárgyhoz azokat, amennyire csak lehet, és a pontos szögmérést MWPC detektorokkal végezzük, nem pedig csak a szcintillátorokkal. Ilyen módon a spektromé-

ter hatásfokát kb. ezerszeresére sikerült növelnünk. Ezeket a detektorokat a nyalábirányra merőlegesen 0° , 60° , 120° , 180° és 270° -os szögekbe helyeztük el. A szögirányokat úgy választottuk ki, hogy a spektrométer hatásfoka az e^-e^+ párkorrelációs szög függvényében körülbelül egyenletes legyen.

A spektrométer minden részét, a céltárgy környezetében az utolsó csavarig, gondosan beépítettük a szimulációba, hogy megkaphassuk a spektrométer válaszát mind az e^-e^+ párokra, mind az intenzív γ -sugárzásokra. A belső párkeltési folyamat mellett a γ -sugárzások okozta háttérrel, a külső párkeltést és az e^- illetve e^+ sokszoros szóródásokat is figyelembe vettük, hogy minél pontosabban megértsük a detektorok és a spektrométer válaszfüggvényeit.

Az új részecske kimutatása

A magállapotok gerjesztésére gyorsítóval létrehozható magreakciókat használtunk. Kísérletünkben a ${}^7\text{Li}$ céltárgyon protonbefogással a ${}^8\text{Be}$ atommag magasan fekvő energiaszintjeit gerjesztettük. Különben éppen ez volt az első, gyorsított protonokkal megfigyelt magreakció, még 1930-ban. Akkor a ${}^8\text{Be}$ atommag két α részecskére történő szétesését figyelték meg. Az ATOMKI-ban a protonokat egy házi készítésű Van de Graaff gyorsítóval állítottuk elő, az e^-e^+ pár szögkorrelációjának mérésére pedig egy olyan új, nagy hatásfokú, jó szögfelbontású detektorrendszert építettünk, amelyet korábban még senki sem használt. Az általunk megfigyelt részecske keletkezésének valószínűsége kb. 10 milliárdszor (10^{10}) kisebb, mint az α részecskék keletkezésének valószínűsége. A ${}^8\text{Be}$ 10000 α -részecskékre való bomlása mellett csupán egyetlen elektromágneses átmenet (γ -sugárzás) történik, és egymillió elektromágneses átmenetre csupán egyetlen új részecske e^-e^+ bomlása jut.

A korábbi mérési eredményekkel összhangban, 110° felett csak egy pici eltérést kaptunk a kísérleti értékek és az M1 átmenetre szimulált értékek között. Pedig ennek az átmenetnek ismereteink szerint tiszta M1 átmenetnek kellene lennie. Ha azonban figyelembe vesszük a direkt proton befogással keletkező gyenge, nemrezonáns E1 multipolaritású háttér hatását is azzal, hogy az M1 szögkorrelációhoz csupán 1,4 %-ban keverünk E1 szögkorrelációt is, akkor a kísérleti eredményeinket már pontosan értelmezni tudtuk.

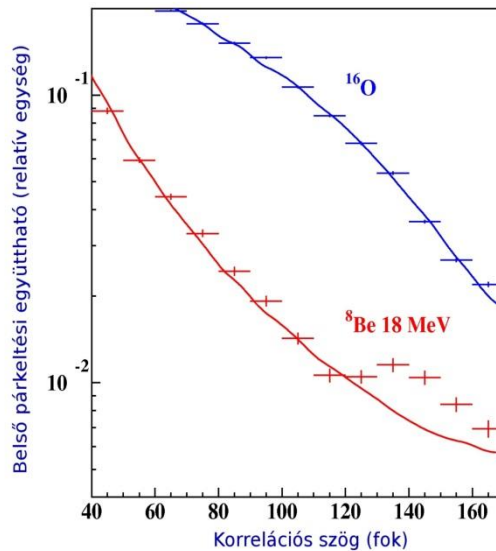
Ezen kísérlet után megvizsgáltuk egy magasabb, 18,15 MeV-nél megfigyelt, szintén jól ismert gerjesztett állapot bomlásából származó e^-e^+ párok szögkorrelációját is. Ez az állapot szintén rezonanciaszerűen gerjeszthető 1,040 MeV-es protonokkal, de a rezonancia sokkal szélesebb (138 keV), mint az előző rezonancia volt. Ezért a nemrezonáns E1 háttérből jóval nagyobb keveredés várható. Ezt a korábbi, 75° – 130° tartományban végzett, az irodalomban publikált kísérleti eredmények meg is erősítették.

A jelen kísérletben a szögtartományunkat kiterjesztettük egészen 170° -ig, és az ezerszeres hatásfok eredményeként a mérés statisztikus hibáját is jelentősen

lecsökkentettük. Az $E^* = 18,15$ MeV-es rezonancián mért kísérleti szögkorrelációinkat az 5. ábrán láthatjuk. Fontos megjegyezni, hogy az eloszlásokat közel szimmetrikus energia eloszlású e^+e^- párba gyűjtöttük ki:

$$-0.5 < y < 0.5,$$

ahol E_e az elektron, míg az E_{e^+} a pozitron energiáját jelöli.

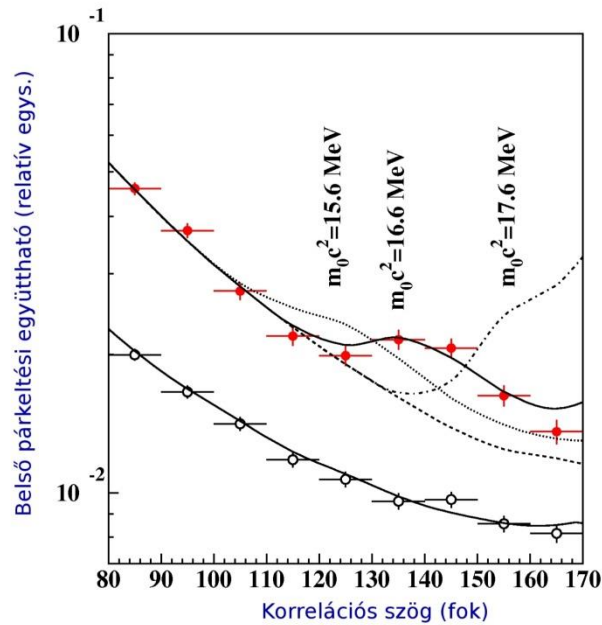
5. ábra. Egy atommagból kilépő, az ábrán jelzett tömegű (Ex) részecske bomlásakor keletkező e^-e^+ pár szögkorrelációja, feltéve, hogy az atommagban felszabadult teljes energia 18 MeV volt

Mi okozhatja az eltérést? Az e^-e^+ párokkal szimultán mért nagyenergiás γ -spektrum nem mutatott semmilyen 11 MeV fölötti, a céltárgyból esetleg származó szennyező csúcst, amit a szimulációkban nem vettünk figyelembe, és ami esetleg az eltérést okozhatná. Megvizsgáltuk, a γ -spektrumban nem látható, esetleges E0 átmenet hatását is. Hogy a kísérleti adatainkat jobban értelmezni tudjuk, megpróbáltunk az illesztések során az M1+E1 keverékhez még E0-at is adni, de az illeszkedés jósága nem változott. Mivel a különböző multipolaritásokhoz tartozó szögkorrelációk mindegyike lassan változik a korrelációs szög függvényében, a kevert átmenetben sem várhattunk olyan csúcyszerű viselkedést a szög függvényében, mint amelyet a kísérleti eredményünk mutat.

Különböző bombázó energiáknál történő mérésekkel megvizsgáltuk még az esetleges interferenciajelenségek hatását is, és megállapítottuk, hogy a szögkorrelációban megfigyelt anomália nem kapcsolatos az M1/E1 interferenciával. Nem magyarázható egyéb, γ -sugárzással kiváltott háttérrel sem, hiszen a rezo-

nancia mellett mérve, ahol a γ -hátér csaknem ugyanakkora, mint a rezonancia esetén, az anomália eltűnik. Ilyen módon, a jelenlegi tudásunk szerint az anomália nem lehet magfizikai eredetű. A szögkorrelációban $\Theta = 140^\circ$ -nál megfigyelt anomália szignifikanciája igen nagy, annak valószínűsége, hogy az anomáliát csak a háttér fluktuációja okozza, mindössze $5,6 \times 10^{-12}$.

Egy új részecske (bozon, mivel egy $1^+ \rightarrow 0^+$ átmenetben keletkezett) keletkezését és elbomlását feltételezve szintén végeztünk szimulációkat, és az eredményeket súlyozottan hozzáadtuk a normál belső párkeltésre kapott szögkorrelációhoz. A szögkorrelációra kapott mérési eredményeink érzékenységét a feltételezett bozon tömegére a 6. ábrán mutatom be.

5. ábra. A ^8Be 18,15 MeV-es átmenetéhez tartozó, a rezonancián mért e^-e^+ párok szimmetrikus (sötét pontok hibákkal), illetve aszimmetrikus (üres körök hibákkal) energia-eloszlással kapuzott szögkorrelációja, összehasonlítva a különböző energiájú részecskét feltételező szimulációk eredményeivel.

Figyelembe véve, hogy egy 18,15 MeV-es M1 átmenet belső párkeltési együtthatója $3,9 \times 10^{-3}$, a bozon/ γ elágazási arányra a kísérleti adatok illesztéséből $5,8 \times 10^{-6}$ értéket kaptunk. Ugyanezt az elágazási arányt használtam az 6. ábrán más tömegekre (± 1 MeV) bemutatott elméleti görbék kiszámítására is.

Szimulációink értelmében, a feltételezett bozon hatása aszimmetrikus energia-eloszlású párok esetén:

$$0.5 < |y| < 1.0 ,$$

elhanyagolható kell, hogy legyen. A 6. ábrán az üres körökkel ilyen aszimmetrikus párokra az általunk kísérletileg meghatározott szögkorrelációt mutatom be. Ezek az adatok valóban nem mutatnak anomális viselkedést. Ez a tény szintén támogatja az új részecske keletkezésére és bomlására tett feltevésünket.

Az új részecske tömegének meghatározását a kísérleti adataink és a szimulált eloszlások χ^2 módszerrel történő összevetésével végeztük. Az analízis eredményeként a részecske tömegére $m_0c^2 = 16,70 \pm 0,35$ MeV-et kaptunk. A nyaláb helyének és a detektorok hitelesítésének bizonytalansága miatt a szisztematikuss hibát pedig 0.5 MeV-re becsültük.

Diszkusszió

A közleményünkkel egy időben publikált NA48/2 kísérlettel [6] a π^0 bomlásában keresték a sötét fotont, de csak korlátot tudtak megadni az elektronhoz történő csatolás állandójára, ami a sötét fotonra vonatkozó elmélet értelmében megegyezik a protonokhoz történő csatolási állandóval:

$$|2\varepsilon_p| < 8 \times 10^{-4} .$$

Kísérleti eredményeink publikálása után Jonathan L. Feng és munkatársai [6] kiszámították, hogy egy tetszőleges vektor-bozon keletkezésének a valószínűsége mekkorának várható egy γ -átmenet valószínűségéhez képest. A következő kifejezést adták meg:

$$\frac{B(X)}{B(\gamma)} = (\varepsilon_p + \varepsilon_n)^2 \frac{|p_x|^3}{|p_\gamma|^3} .$$

Ezt egyenlővé téve az általunk meghatározott elágazási aránnyal ($5,6 \times 10^{-6}$), a protonokhoz és a neutronokhoz illesztő csatolási állandók összegére $|\varepsilon_p + \varepsilon_n| = 0.011$ -et kaphatunk.

A fenti feltételek alapján azt mondhatjuk, hogy a megfigyelt részecske sokkal kevésbé csatolódik a protonokhoz, mint a neutronokhoz, ezért az általa közvetített új, 5. kölcsönhatást protonfóbiás kölcsönhatásnak nevezték el, aminek a létezését jelenleg semmilyen atommag- illetve részecskefizikai kísérleti eredmény sem zárja ki.

Feng és munkatársai [6] becslést adtak arra is, hogy a fenti részecske bomlásának milyen hatása kell, hogy legyen a 17.6 MeV-es átmenetben mért e^-e^+ párok szögkorrelációjára, ahol mi az anomáliát elhanyagolhatónak találtuk.

Spektrométerünket nemrég átköltöztettük az ATOMKI új Tandetron gyorsító laboratóriumába. Modern szilícium helyzet-érzékeny (DSSD, *Double Sided Silicon strip Detector*) detektorokra cseréltük ki a korábban szögmérésre használt gáztöltésű detektorokat, továbbá adatgyűjtő rendszerünket is jelentősen modernizáltuk.

Megismételtük mindkét korábbi mérésünket. Sikerült reprodukálni a 18,15 MeV-es átmenetben megfigyelt anomáliát, sőt sikerült kimutatnunk a Feng által előre jelzett, kétszer kisebb anomáliát is a 17.7 MeV-es átmenetben, 150° -os szögnél. Ez egy nagyon tiszta mágneses dipólus átmenet, ahol semmilyen interferencia jelenségre utaló jelet sem figyeltek meg, így az anomáliát kizárólag csak egy új részecske bomlása okozhatta.

Összefoglalás

Kísérletileg megvizsgáltuk a ^8Be atommag 18,15 MeV-es állapotának legerjesztődésekor keletkező e^-e^+ párok szögkorrelációját, és abban 140° környékén a belső párkeltési elméleti értékektől csúcyszerű eltérést találtunk. Legjobb tudásunk szerint ez jelenleg semmilyen magfizikai effektussal nem magyarázható. A kísérleti és az elméleti értékek eltérése jelentős, és az csak egy új részecske bevezetésével magyarázható, aminek tömege $16,7 \pm 0,35$ (statisztikus hiba) $\pm 0,5$ (szisztematikus hiba) MeV. A részecske bomlásakor keletkező e^-e^+ párok keletkezési valószínűsége a γ -átmenet valószínűségéhez képest (elágazási arány) $5,8 \times 10^{-6}$ -nak adódott. Kísérleti adataink alapján úgy tűnik, hogy egy nagyon speciális részecskét figyeltünk meg, ami az atommag neutronjaival lép inkább kölcsönhatásba, és nem a töltött részecskékkel (a protonokkal és az elektronokkal), mint azt a sötét fotonokra előre jelezték. Ez a részecske ugyanakkor a sötét kölcsönhatás közvetítője lehet, és így eljátszhatja a sötét fotonnak gondolt szerepet. Ilyen módon a megfigyelt részecske kapcsolatot teremthet a sötét anyaggal, és segíthet megismerni annak szerkezetét.

Ha az eredményeinket még más laboratóriumokban, más módszerekkel végzett kísérletek eredményei is megerősítik, (amiket már terveznek mind az USA-ban (Jefferson Labor), mind Oroszországban (Budker Intézet, Novoszibirszk), mind Olaszországban (Frascati), és a CERN-ben is, az eredmények 1–2 éven belül várhatók) akkor valóban egy új részecske, egy új mértékbozon felfedezéséről beszélhetünk.

Irodalom

- [1] Nature, május 26, 2016. Has a Hungarian physics lab found a fifth force of nature? http://www.nature.com/news/has-a-hungarian-physics-lab-found-a-fifth-force-of-nature1.19957?WT.mc_id=TWT_NatureNews
- [2] A.J. Krasznahorkay, M. Csatlós, L. Csige, Z. Gácsi, J. Gulyás, M. Hunyadi, A. Krasznahorkay Jr., I. Kuti, B.M. Nyakó, L. Stuhl, J. Tímár, T.J. Ketel, T. Tornyi, Zs. Vajta, Phys. Rev. Lett. **116** (2016) 042501.
- [3] Németh Judit: A sötét anyag, Fizikai Szemle 2006/11. 362.o.
- [4] Fényes Tibor: Az Univerzum uralkodó anyagfajtája a „sötét anyag”, Fizikai Szemle, 2008/3, 81.
- [5] Németh Judit: Mi az a sötét energia?: Fizikai Szemle 2004/1. 1.o.
- [6] Na48/2 Collaboration, J.R. Batley et al., Phys. Lett. **B746** (2015) 178.
- [7] Jonathan L. Feng és társai, Phys. Rev. Lett. **117** (2016) 071803.

Hancz Gabriella

A zöld infrastruktúra alkalmazásának lehetséges szerepe Debrecen fenntartható vízgazdálkodásában

Bevezetés

Az urbanizáció eredményeként, valamint a globális felmelegedés hatására a városok vízgazdálkodásában világszerte olyan tipikus problémákat figyelhetünk meg, melyek ugyan különböző okokra vezethetők vissza, de a felszámolásukhoz azonos megoldások vezethetnek. Akár vízgazdálkodásról, akár bármely más gyakorlatról van szó, akkor nevezhetjük fenntarthatónak, ha problémák nélkül és a társadalom megnövekedett terhelése nélkül hosszú időn keresztül azonos feltételekkel működtethető. Az urbanizáció és a globális felmelegedés olyan változásokat okoznak a települési vízgazdálkodás feltételeiben, amelyek megoldásokat sürgető problémákhoz vezetnek. Mindez egy évtizedeken átívelő folyamatként jelentkezik, amely jelenleg is kibontakozóban van, és a beavatkozások halogatása a problémák súlyosságát növelheti.

Az utóbbi években figyelemmel kísértem a zöld infrastruktúra^{*)} (*green infrastructure*) témakörében megjelent szakirodalmat, valamint az alkalmazást előmozdító ismertetőket és tervezési segédleteket. Az Egyesült Államok és Nyugat-Európa nagyvárosaiban már megjelentek a ZI elemei és most már a tapasztalatokról is lehet olvasni.

A címben azt akartam sugallni, hogy lehetséges, hogy Debrecenben is szerepet kapjon ez a megoldás, és ezzel a fenntarthatóság felé tehetünk egy nagy lépést. Ez a nemrég megjelent pályázati kiírásnak köszönhető, mely a ZI megoldások megvalósításához biztosít pénzügyi támogatást az önkormányzatok számára.

^{*)} A „zöld infrastruktúra” fogalma (a továbbiakban: ZI) a természeti környezetbe illeszkedő és annak elemeit felhasználó, elsősorban a vízgazdálkodást és vízforgalmat érintő infrastruktúrát jelenti.

A városok jellemző vízgazdálkodási problémái

1. ábra. A városok jellemző vízgazdálkodási problémái és a zöld infrastruktúrával elérhető eredmények

Az 1. ábrán feltüntetett problémák egymással is összefüggésben állnak, emiatt olyan megoldást keresünk, amely egyszerre mindegyikre választ ad. Mivel a globális felmelegedés az egyik oka a vízgazdálkodásban jelentkező gondoknak, legalább is felerősíti azokat, a gondok megoldását jelentő ZI egyben a városoknak a klímaváltozáshoz való alkalmazkodóképességét is növeli.

Ezek a problémák nem rangsorolhatók, ugyanakkor nem meglepő, ha a városok döntéshozói azokat a problémákat veszik előre, amelyek a hétköznapiakban közvetlenül megtapasztalhatók, mint például a csatornák túlterheltsége.

A csatornák túlterheltsége

A csatornák túlterheltségét az intenzív csapadékok elszállításra váró nagy mennyisége okozza. Mivel adott esetben a csatornából az akna fedlapon keresztül is képes felszínre törni a csatorna tartalma, erre már régen kidolgoztak egy műszaki megoldást, a záporkiömlő nyílást, ami a csatornarendszer túlfolyójaként működik. Ezen a túlfolyón keresztül egy befogadó vízfolyásba vezetik a fölösleges vizet.

Ha a csatorna együtt szállítja a szennyvizet és a csapadékvizet, akkor a befogadóba is szennyvízzel kevert csapadékvíz jut. Ez a felszíni víz szennyezését okozza és egészségügyi kockázatot jelent. Ha a csatorna csak csapadékvizet szállít, akkor csak a fölösleges csapadékvíz jut a befogadóba. Bár ez kevésbé veszélyes, kiterjedt kutatások eredményeként pontosan tudhatjuk, hogy a csapadékvíz is mennyire szennyezett lehet. Emiatt az Egyesült Államokban táblákat helyeznek el a záporkiömlők alatti vízfolyás szakaszokon, amelyek figyelmeztetik az arra járókat, hogy esőzés idején és utána még órákon keresztül kerüljék a vízzel való érintkezést.

A záporkiömlők a csatornarendszerek betervezett elemei, hiszen már évtizedekkel ezelőtt is számítottunk ilyen eseményekre. Most mégis súlyosabbnak ítéljük a problémát, mert a burkolt felületek megnövekedett területe miatt na-

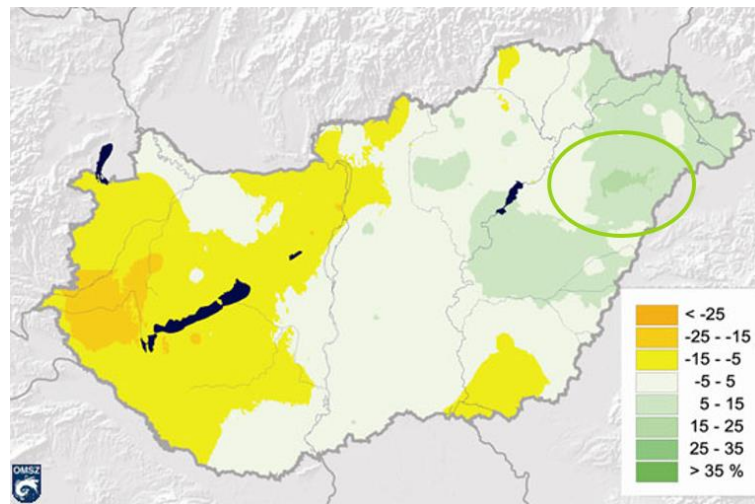
gyobb vízmennyiség folyik le a felszínről, ami a csatornák túlfolyását gyakoribbá teszi (2. ábra).

2. ábra. A megnövekedett burkolt felület hatása a lefolyó és beszivárgó csapadékvíz mennyiségére

Ugyanakkor az OMSZ adatfeldolgozása szerint térségünkben az éves átlagos csapadékmennyiség húsz százalékkal nőtt, ami eltér az országos csökkenő trendtől (3. ábra). A klímaváltozáshoz történő alkalmazkodás a legfrissebb forgatókönyvek alapulvételét teszi szükségessé, hiszen mindenképpen bizonytalansággal kell számolni és az infrastruktúra beruházások hosszú időre meghatározóak, ugyanakkor a hagyományos rendszerekre a gyenge rugalmasság jellemző.

A megoldásként javasolt ZI rendszerek éppen ezt a rugalmasságot biztosítják a vízgazdálkodásban, annak infrastruktúra rendszerében.

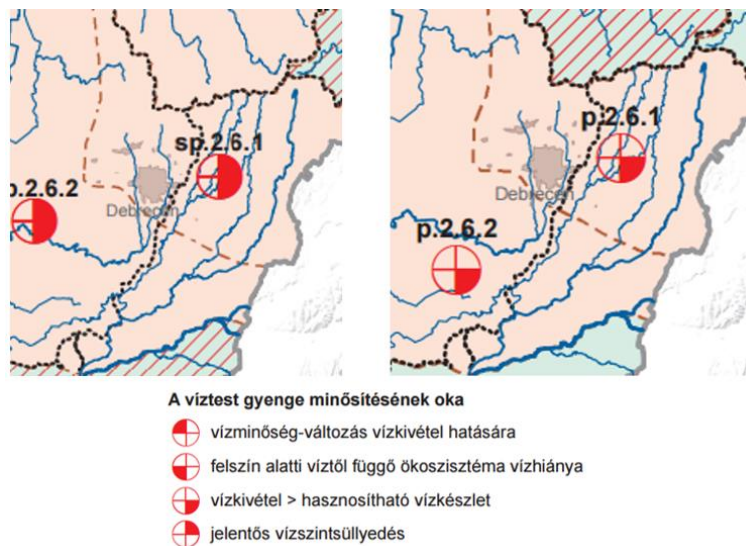

3. ábra Az éves csapadékösszeg %-os változása 1960 és 2009 között Debrecenben és az országban

A megoldást a szennyvíz és a csapadékvíz szétválasztása és a burkolt felületek arányának csökkentése jelentheti, amire a ZI megoldásokról szólva a későbbiekben részletesebben kitérek.

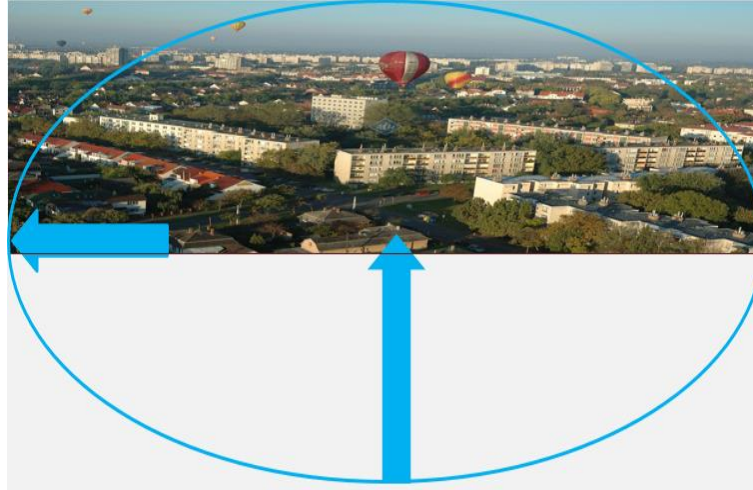
A felszín alatti vízkészletek csökkenése

A Víz Keretirányelv alapján elkészített Országos Vízyűjtő-gazdálkodási Tervben rögzíteni kellett a vízkészletek állapotát. Felszíni vízkészleteink mennyiségi állapota jó, vagy gyenge minősítést kaphatott. A gyenge minősítésnek négy oka lehet (4. ábra). A Debrecen alatti talajvíz készlet tekintetében a gyenge mennyiségi állapot egyik oka, hogy a kivétel meghaladja a visszapótlódás mennyiségét. A másik – ezzel részben összefüggő – ok a vízszint jelentős süllyedése. A rétegvizeink is gyenge mennyiségi állapotban vannak a visszapótlódás mennyiségét meghaladó vízkivételek miatt.

4. ábra. A Debrecen alatti felszín alatti víztestek mennyiségi állapota.
Készítette a szerző az OVGT mellékletei felhasználásával

A 86–133 méterrel a felszín alól felszínre hozott víz azért okoz fokozott gondot a vízkészletek egyensúlya szempontjából, mert használat után a Tócióba, Debrecen felszíni vízfolyásába vezetjük, amely a vízgyűjtőről kivezeti ezt a vízmennyiséget – pótolhatatlan hiányt okozva. Emiatt ez a gyakorlat a továbbiakban nem fenntartható (5. ábra).

5. ábra. A felszín alatti vizet a felszínen vezetjük el, növelve a hiányt. (saját ábra)

A gondot a vízbázis védelem szempontjából is fontos orvosolni: a működő és távlati vízbázisaink védelme stratégiai kérdés az eddigi ráfordítások és a megbízható ivóvízellátás biztosításának igénye miatt. A vízkészletekben létrejött egyensúlyhiány a felszín alatti vízáramlás irányának megváltozását eredményezheti, megkérdőjelezve ezzel a kiszámítható vízminőség és vízmennyiség biztosíthatóságát.

A megoldást a vízkivételek csökkentése és a visszapótlódás elősegítése jelentheti, erre a későbbiekben még kitérünk.

A csapadékvíz szennyezettsége

A felszínen lefolyó csapadékvíz a burkolatokról sokféle szerves és szervesetlen anyagot, köztük nem lebomló toxikus anyagokat mos be a befogadóba, vagy a csatornarendszerbe. Mindkét esetben sok káros hatással kell számolni.

A csatornarendszerben a szennyvíztisztító telep működésének hatásfokát rontják azok az anyagok, melyek a tervezett technológia szerint nem oda valók; rosszabb esetben megmérgezhetik a mikroszervezeteket, amelyek a szerves anyag biológiai lebontását végzik.

A befogadóban is rontja a természetes öntisztulás hatásfokát az egyébként nem mérgező anyagokkal való túlterheléssel, valamint felboríthatja az ökoszisztéma egyensúlyát a mérgező hatás révén. Ezen túlmenően a zavarosságot okozó lebegőanyagok – kémiai jellegüktől, toxikus hatásuktól függetlenül is – rontják a vízminőséget, mivel gátolják a fény bejutását, ezáltal csökken az oxigénkoncentráció és az öntisztuló képesség.

Az OVGT is az egyik legjelentősebb felszíni diffúz szennyező forrásként jelöli meg a városi lefolyó csapadékvizet. Hazai adatok hiányában a tervezés során csak a szakirodalomban található vizsgálatok eredményeire építhetünk.

A városok növekvő vízigénye

Ez világszerte általános probléma, de Debrecenre nem jellemző. Ugyanakkor és ettől függetlenül tovább csökkenthető lenne a város vízigénye a zöldfelületek öntözésére elhasznált mennyiséggel (6. ábra).

6. ábra. Jól látszik, hogy ivóvizet vezetünk a növényekhez, ehelyett odavezethetnénk a sétálóutcáról lefolyó vizet.

Műszaki megoldások a problémákra

A vízigények befolyásolásán és egyéb nem technikai megoldásokon kívül jól ismert műszaki megoldásokat is célszerű betervezni. A városokban elterjedt gyakorlat szerint a csapadékvíz minél hatékonyabb elvezetése a cél, melyhez a burkolt felületeket és gravitációs elvezető rendszereket alkalmazunk.

A jó csapadékvíz gazdálkodási gyakorlat e helyett a csapadékvíz helyben tartását és lehetőség szerinti beszivárogtatását javasolja a természetes folyamatoknak helyet biztosító zöld infrastruktúra elemek alkalmazásával. Egyes megoldások egyúttal a szennyezőanyagok megkötését is biztosítják. A megoldások

közül mindig az adottságoknak megfelelő választható, de mindegyik megoldás biztosítja a következő szolgáltatások közül legalább az egyiket:

- a lefolyó csapadékvíz mennyiségének csökkentése;
- a lefolyó csapadékvíz áramlási sebességének csökkentése;
- a lefolyó csapadékvíz szennyezettségének csökkentése;
- a beszivárgó vízmennyiség növelése;
- a párolgás növelése.

Szintén ismert, bevált műszaki megoldás a talajvíz dúsítása nyelőkutakkal, vagy mély beszivárogtató létesítményekkel, amilyenek egyébként a meliorációs technikák között is elterjedten használatosak.

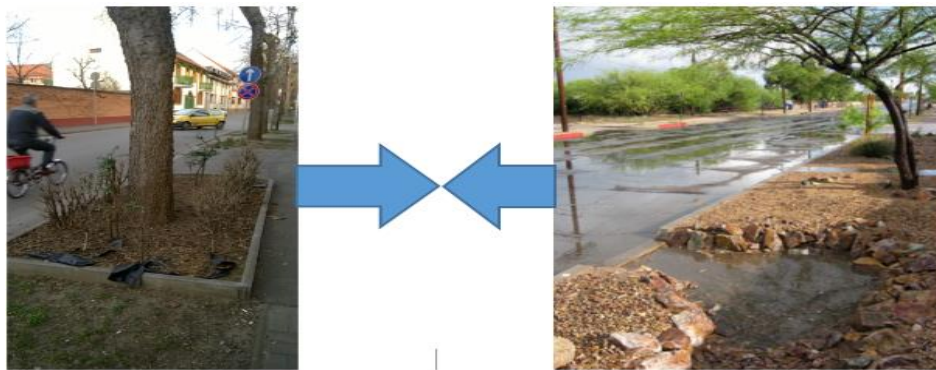
Meglévő megoldások a helyszínen

A városban sétálva megfigyelhetjük a meglévő megoldásokat, amelyeket most összehasonlíthatunk a lehetséges, vagy másutt alkalmazott ZI megoldásokkal (7.–10. ábra). A változtatásokat igénylő megoldásoknak adok itt most első-sorban helyet, ami nem jelenti azt, hogy jó példákat ne találhatnánk – bőven vannak ilyenek is, de összességében mégis nagyon kevés.

A legtöbb esetben – még az újonnan létesült sétálóutcákban is – azt találhatjuk, hogy a lefolyó csapadékvizet csatornanyílásokon keresztül elvezetjük. Ehelyett javasolható az ivóvízzel öntözött növények tövéhez történő elvezetés.

Szintén jellemző a tetőkről összegyűjtött csapadékvíz elvezetése a csatornába; ehelyett javasolható a füvesített sávokban csapadékvíz elszikkasztást elősegítő biovápák kialakítása.

Néhány tipikus esetet képek segítségével a legkézenfekvőbb bemutatni (7.-10. ábra):

7. ábra. Bal oldalon: Egy debreceni utcában egy növényekkel betelepített zöldfelületet vízzáróan elkerítették, a mulcs alá vízzáró fóliát terítettek. Jobb oldalon: Bevágásokat létesítettek a padkán, hogy ezeken át befolyhasson a víz a növényekkel betelepített sávba

[Mac Adam, J. 2010.]

8. ábra. Bal oldalon: Egy debreceni utcában a tetőről lefolyó csapadékvíz útját leválasztottuk a csatornáról, ami kedvező, ugyanakkor a zöld sávot is gondosan elválasztották a víztől, amely a burkolt útfelület felé folytatja útját, esetleg mégis eljut a csatornába. Jobb oldalon: Csapadékvízzel öntözött kert, a lejtők alján szegélykövekkel a kimosódás megakadályozására [Mac Adam, J. 2010.]

9. ábra. Egy debreceni utcarészlet: fák víz és talaj nélkül – a lefolyó csapadékvíz gyorsan elvezetésre kerül a túlterhelt csatornába

10. ábra egy debreceni utcarészlet: Bal oldalon széles zöld sávon tud elszikkadni a csapadékvíz; javaslat: tovább javítható a megoldás, ha egy megfelelően méretezett mélyedésben biztosítjuk a beszivárgást, ahogy az a jobb oldali képen látható
[<http://thinkgwi.com/wp-content/uploads/2012/08/DSCN4268.jpg>]

Irodalomjegyzék

1. Energy, climate change and air quality plan of Barcelona 2011-2020.
2. Tájékoztató felszín alatti vizeink... II. A Környezetvédelmi és Vízügyi Minisztérium megbízásából összeállította a VITUKI Kht. Vízgazdálkodási Igazgatósága; Budapest 2006. 29.o.
3. 123/1997. (VII. 18.) Kormányrendelet az üzemelő- és távlati vízbázisok védelméről
4. Guo, J.C.Y. and Cheng, J. Y.C. 2006. Retrofit Stormwater Retention Volume for Low Impact Development, Irrigation and Drainage Engineering, Dec. 2006
5. Mac Adam, J. 2010. Green Infrastructure for Southwestern Neighbourhoods, Lisa Shipek Catlow Shipek Watershed Management Group, Tucson, Arizona
6. Philip, R., 2011. SWITCH Training Kit Integrated Urban Water Management in the City of the Future; ISBN 978-3-943107-06-7, 2011. ICLEI European Secretariat GmbH
7. Recharge systems for protecting and enhancing groundwater resources; Proceedings of the 5th International Symposium on Management of Aquifer Recharge; ISMAR5, Berlin, Germany, 11–16 June 2005
8. Urban adaptation to climate change in Europe 2012. EEA Report; EEA, Copenhagen, 2012, ISSN 1725-9177 pp59.-60.
9. maps.google.hu
10. http://www.tivizig.hu/havi_tajekoztato
11. <http://thinkgwi.com/wp-content/uploads/2012/08/DSCN4268.jpg>
12. <http://www.dehir.hu/debrecen/nem-fog-buzologni-a-toco-patak/2015/10/16/>

Topor István

Zboró-Debrecefalva születésének története a levéltári források és a korabeli sajtó tükrében

Az I. világháborúban, az 1914. december elején kibontakozó orosz támadás Magyarország öt északkeleti vármegyéjét érintette. Az oroszok elfoglalták a cseh csapatok védelme alatt álló Bártfát, és az ettől keletre eső Sztrópkóig nyomultak előre.¹

Az orosz betörés okozta pusztítás leírhatatlan volt. A felperzselt falvak látványáról, és az otthonaikat elveszített emberek nyomorúságáról személyesen is meggyőződő Pásztor Árpád író, újságíró, a *Budapesti Szemle* és *Az Est* munkatársa 1915. július 7-én az elpusztult Mezőlaborc láttán a következő gondolatot vetette papírra: „Ha már átestünk ezen a katasztrófán, ha Felső-Magyarország egy része elpusztult, ne lehetne-e mindezt hasznunkra fordítani? Egészségesen, szabályozva, csatornázva felépíteni a kis községeket, falvakat, mintahelységeket létesíteni. Milyen hálás, szép feladat! Hogy senki innen ne vándoroljon ki, hogy hálás szemek pillantása áldja meg a Kárpátok vérrel öntözött, szent földjét”.²

A támadásban a legsúlyosabb veszteségeket Zboró és környéke szenvedte el. A tűzérési támadások következtében több gránátalálat érte a Rákócziak zborói várát és a vele egybeépült templomot. A lakóházak közül számtalan megsérült vagy teljesen lakhatatlanná vált. Leégett a helyi zsidó közösség zsinagógája és iskolája is.³

Pásztor Árpád gondolatát karolta fel Debrecen szabad királyi város polgármestere, Márk Endre és törvényhatósági bizottsága. 1915. július 10-én a városi tanács teljes ülésén Csűrös Ferenc terjesztett elő javaslatot a háború által sújtott

¹ Julier Ferenc: *1914 – 1918: A világháború magyar szemmel*
http://www.bibl.u-szeged.hu/bibl/mil/ww1/julier/2_6.html#3resz. Letöltés ideje: 2015. 07. 20.

² Uo. 2.

³ Köszönöm Székelyné Kőrösi Ilonának, a Kecskeméti Múzeum főmuzeológusának, hogy a Tamás Judit szerkesztette „Műemlékvédelem törvényi keretek között” című kötetnek Zboróra vonatkozó részére felhívta figyelmemet és szkennelt formában elküldte nekem.

északi vármegyék segélyezése tárgyában.⁴ Ezt követően rendkívüli közgyűlésen 263/12409/1915. bizottsági közgyűlési számmal hoztak határozatot, hogy a Felvidéken az orosz támadás következtében elpusztult községek valamelyikét Debreczenfalva néven felépítik. A döntést az 1915. évi közgyűlési jegyzőkönyv a következőképpen rögzítette:

„Tanácsi előterjesztés a háborútól sujtott északi vármegyék lakosságának segélyezése tárgyában. (...)

Debreczen sz. kir. város törvényhatósági bizottságának közgyűlése átérezte azt, hogy a háboru csapásaitól sujtott vármegyék lakosságának megsegítése az épen maradt vármegyék és városok közönségének tartozó kötelessége, 2000 azaz kettőezer koronát tevő összeget szavaz meg erre a célra s azt a városi tanács útján Sáros vármegye főispánjához juttatja azon kívánsága kíséretében, hogy a megszavazott összeget a Vöröskereszt egylet debreczeni szervezete által megindított mozgalom útján megépítendő és Debreczenfalva névvel elnevezendő község községházának felépítésére fordítsa. Fedezetül a városi szegényalap pénztár 1915 évi költségelőirányzatánál mutatkozó bevételi többletet jelöli meg.

Egyszersmind körirattal fordul a magyarországi társtörvényhatóságokhoz, melyben hasonló segítség nyújtására hívja fel őket.

A határozatot hitelesítés után nyolcz napon belől 15 napi közszemlére kitétetni, annak lejárta után jóváhagyás végett a m. kir. belügyminiszter urhoz felterjesztetni rendeli.

Miről Sáros vármegye főispánját levélben, a városi tanácsot az iratok kapcsán jkv uton értesíti.”⁵

A döntésről július 10-én levélben értesítették Szinnyei Merse Istvánt, Sáros vármegye főispánját.⁶

Mint a jegyzőkönyvből is kiderül, a társadalmi gyűjtés megindításával a debreceni Vöröskereszt egyletet bízták meg. Az összes magyarországi törvényhatósági bizottsághoz eljuttatott körlevélben így fogalmaztak: „...bízunk, hogy nem lesz Szent István koronájának szép birodalmában egy ellenségtől nem érintett törvényhatóság sem, mely meg ne hozná áldozatát az elpusztult községek újjáépítésére.”⁷

A fenti jegyzőkönyvi anyagon túl a belügyminiszter részére megfogalmazott levél is kétségtelenül igazolja, hogy az országosra szélesedő akció kezdeményezője Debrecen volt.

⁴ Magyar Nemzeti Levéltár Hajdú-Bihar Megyei Levéltára (a továbbiakban MNL HBML) Debrecen város tanácsának jegyzőkönyvei. Tanácsi jegyzőkönyv II. füzet 79. ülés 1915. IV. B. 1405/a.

⁵ MNL HBML Közgyűlési jegyzőkönyvek 1915. IV. B. 1403/a 36. k. 438-440.

⁶ Uo. 36. k. 440-441.

⁷ Tatay Zoltán: Debreczenfalva. *Debreczeni Képes Kalendárium*. XV-dik évfolyam, 1916. 44.

„M. kir. Belügyminiszter Úr!

Debreczen sz. kir. város törvényhatósági bizottsága f. év július 10-én tartott közgyűlésén hozott 263/915 bkgy sz. határozatát, melyben a felvidék egy ellenség által elpusztított községházának felépítéséhez 2000 koronával járul és mozgalmat indít az elpusztult községek országos újjáépítése tárgyában azzal a kéréssel terjesztjük fel, hogy azt előzetesen tudomásul venni méltóztassék (...).”⁸

A törvényhatóságokhoz eljuttatott felhívást követően július 13-án Szinnyei Merse István, Sáros megye főispánja, telefonon kereste Márk Endrét. A két fél közötti beszélgetésben a főispán azt javasolta, hogy a városvezetés és a városi Vöröskereszt tagjaiból álljon fel egy küldöttség, amely a helyszínen tájékozódva választaná ki a megsegítésre szoruló községet.⁹

Július 14-én összeült a városi tanács és a Vöröskereszt végrehajtó nagybizottsága. Délelőtt 10 órakor a városházán, a Vöröskereszt ülésén megválasztották a küldöttség tagjait Domahidy Elemér főispán, Petzkó Ernő és Than Gyula, a *Debreczeni Ujság* tulajdonosa és főszerkesztője, valamint Tatay Zoltán személyében. A városi tanács 12 órakor kezdődő ülésén a város képviselőinek Márk Endre polgármestert, Csűrös Ferenc kultúratanácsnokot és Szabó Elek polgármesteri titkárt választották meg.¹⁰

A küldöttség július 15-én elutazott, hogy személyesen győződjön meg a mérhetetlen pusztításról, és kiválassza azt a lerombolt községet, amelyet Debreczenfalva néven újjáépít. A *Debreczeni Ujság* július 18-i száma már arról tájékoztatta az olvasókat, hogy miután a küldöttség bejárta Sáros megye lerombolt falvainak egy részét, úgy döntött: a Rákócziak ősi birtokát, Zborót építi föl. A döntés a zborói Rákóczi-kastélyban született meg. Miután a deputáció visszatért Bártfára, Sáros megye és Eperjes vezetőivel együtt értekezletet tartott. Márk Endre polgármester köszöntötte a jelenlévőket és elérkezettnek látta az időt döntésük közlésére. Than Gyula ismertette a küldöttség tapasztalatait. A romba dőlthelységeket sorra látogatva, a körülményeket figyelembe véve és a helyi hatóságokkal egyeztetve esett választásuk Zboróra. A Rákóczi-vár tövében elpusztult Váralját, vagy ahogyan a helyiek nevezték: Podzhradot kívánják Debreczenfalva néven újjáépíteni. Nem véletlenül esett a választás Zboróra, hiszen Debreczen életében is meghatározó szerepet játszott a Zborót birtokló Rákóczi család. Rákóczi György 1636-ban adományozta a városnak azt az 5600 kilogrammos nagyharangot, amely az 1802-es nagy tűzvészig a templom ékessége volt. De itt kötött házasságot I. Rákóczi Ferenc és Zrínyi Ilona is.

Szinnyei Merse István főispán hálás szívvel mondott köszönetet Debreczennek.

A küldöttség még aznap éjjel visszautazott Budapestre.

⁸ MNL HBML Közgyűlési jegyzőkönyvek 1915 Debrecen. IV. B. 1403/a 36. k, 441.

⁹ *Debreczeni Ujság*. 1915. július 14.

¹⁰ Uo.

Debrecenbe visszatérve július 18-án Márk Endre rendkívüli tanácsülésen részletesen beszámolt az út minden eseményéről, a helyszínbejárásról, a döntésről és annak indokáról, a visszaút során tett fővárosi kitérőről és az ott folytatott tárgyalásokról. Kitért Samssa Adolf belügyminiszteri tanácsosnak tett jelentéséről és Pekár Gyula országgyűlési képviselővel folytatott tárgyalásaikról.¹¹

A városi tanács a jelentést tudomásul vette, egyben helyesléssel és elismeréssel vette tudomásul, hogy a város tisztikara hajlandónak nyilatkozott egy debrecenfalvi ház felépítésére fizetésének 6 hónapon át való 0.3 %-os levonásával.¹²

A *Debreczeni Ujság* már július 11-i számától kezdődően az Újdonságok rovatban külön helyet biztosított „Adományok Debrecenfalva javára” cím alatt az adakozók nevének és a felajánlott összegnek a nyilvánosságra hozatalára. Ezeket olvasgatva megállapíthatjuk, hogy a város polgárai a nemes cél megvalósítása érdekében kivették részüket az adakozásból. Ki-ki tehetségének és anyagi helyzetének megfelelően, de részt kívánt a sikerből. Debrecen polgármestere 500 koronát ajánlott fel. A fronton harcoló katonák is csatlakoztak az akcióhoz. A város háziere, a császári és királyi 39. gyalogezred 4. és 8. századának tisztikara és legénysége 200 koronát gyűjtött össze. A magyar királyi 3/II. hadtápszázalaj 700 koronás harctéri gyűjtését Ladányi Vince hadnagy juttatta el a polgármesteri hivatalba.¹³ A magyar királyi 3. honvéd gyalogezred 1445 koronát gyűjtött Debrecenfalva felépítésére.¹⁴

Egyesületek, társaságok is csatlakoztak a kezdeményezéshez. A Mezey Béla vezette színtársulat heti bruttó bérének 2 százalékát, azaz 77 korona 88 fillért ajánlott fel. A Schmid cirkusz szeptember 15-i előadásának jövedelméből 30 koronát adományozott.

Jótekonysági előadások, kiállítások, hangversenyek bevételeit ajánlották fel a nemes célra. Július 15-én a debreceni ifjúság tartott műkedvelő előadást, amelynek teljes hasznát a felépítendő község javára ajánlották fel. Július 28-án a Magyar Királyi Operaház művészei adtak nagyszerű műsort Debrecenfalva javára.

Október 22-én Műkiállítás nyílt képekből, szobrokból, iparművészeti tárgyakból, kézimunkákból, fényképekből. A tehetős debreceni polgárok felajánlásai mellett a leányiskolák tanulói is kivették részüket a sikerből, a Svetits Intézet, a Dóczy Intézet és a nőipariskola növendékei hímzéseikkel, szőnyegeikkel segí-

¹¹ MNL HBML Debrecen város tanácsának jegyzőkönyvei. Tanácsai jegyzőkönyv II. füzet 83. ülés 1915. IV. B. 1405/a.

¹² Uo.

¹³ *Debreczeni Ujság* 1915. szeptember 29-i száma

¹⁴ Streffleur Katonai lapja. Bécs, 1915. szeptember 18. 17. <http://anno.onb.ac.at/cgi-content/anno?aid=st1&datum=19150918&seite=17&zoom=33&query=%22Debrecenfalva%22&provider=P02&ref=anno-search>. Letöltés ideje: 2015. 07. 14.

tették a nemes cél megvalósulását. Az első napon a látogatók száma elérte a háromszázat.

November 7-én az Aranybika dísztermének ünnepi megnyitóján hangversenyre került sor, amelynek teljes bevételét a felépítendő Debreczenfalva javára ajánlották fel a szervezők. Az ünnepségen megjelent és beszédet mondott Márk Endre polgármester. Bejelentette, hogy „Debreczenfalva immár épül is a történelmi Zboró romjain”.¹⁵ A polgármester megnyitóját követően Halassy Mariska, a színház ünnepelt színésznője szavalta el Oláh Gábor Debreczenhez című versét. A vers elhangzását követően a közönség hosszan tartó ovációval köszöntötte a művésznőt és a jelenlévő költőt.

Az adományokkal kapcsolatban felmerült egy javaslat is. Az, aki 300, vagy 500 koronát adományoz, amelyből már egy-egy ház felépíthető, annak a háznak a falára a debreceni Vöröskereszt márványból készült táblát helyez el az alábbi felirattal: „Ezen ház N. N. debreczeni lakos áldozatkészségéből épült”.¹⁶

Debrecen felhívásához több város is csatlakozott. Júliusban a nagyváradi városi tanács rendkívüli ülésén Juricskay Barna tanácsos volt a hazafias ügy előadója, aki a Debrecen mozgalmához való készséges és hazafias csatlakozást javasolta. A *Szegedi Napló* tudósítása szerint Szeged is felépített egy elpusztult felvidéki falut.¹⁷ Kecskemét a szintén Sáros megyében található Felsőkomárnok megsegítésében vállalt oroszlánrészt. Más városok jelentős összegű adományról hoztak határozatot, így Szabadka 50 ezer, Temesvár 25 ezer, Pozsony és Szatmárnémeti 2000 koronát szavazott meg.

A megyék is bekapcsolódtak az akcióba. Jász-Nagykun-Szolnok megye 30 ezer, Moson 8000, Nógrád 5000, Heves és Maros-Torda 2000-2000 koronát ajánlott fel, Gömör és Kis-Hont megye egy-egy falu fölépítését vállalta. Szepes vármegye 1 százalékos pótdót szavazott meg. Hunyad vármegye fenyőházakat ajánlott fel a hajléktalanná vált felvidéki lakosoknak.¹⁸

A *Debreczeni Szemle* 1915. július 31-i, 29. számában már arról számolt be, hogy 25.000 korona gyűlt össze a nemes célra.¹⁹ A folyóirat 30. számában pedig egy meghatározó jelenetről olvashatunk: a városi hajdúk 83 koronát gyűjtöttek össze saját jövedelmükből, noha hadi pótlékukat még nem kapták meg, és maguknak is nagy szükségük lett volna a felajánlott pénzre.²⁰

¹⁵ *Debreczeni Ujság* 1915. november 7.

¹⁶ Uo. 1915. július 14.

¹⁷ Uo. 1915. július 22.

¹⁸ *Debreczeni Szemle* 1915. szeptember 24.

¹⁹ Uo. 1915. 29. szám 3.

<http://fulltext.lib.unideb.hu/journals/bin/tibi.cgi?fi=dsz&ev=1915&sz=29>.

Letöltés ideje: 2015. 07. 2.

²⁰ Uo. 1915. 30. szám 3.

<http://fulltext.lib.unideb.hu/journals/bin/tibi.cgi?fi=dsz&ev=1915&sz=30>.

A debreceniek mozgalmával párhuzamosan a kormány is akciót hirdetett az újjáépítésre. Összeírták a lerombolt, megsérült házakat, a telkeket felmérték, összerakatták a megmaradt építési anyagokat, és családonként 50 korona gyorssegélyt utaltak ki a legszükségesebb hajlék felállításához. Ezt követte a kormány 3574/1915. M.E. számú rendelete, amely kormánybiztosokat nevezett ki az építkezések irányítására és ellenőrzésére.

Khuen-Héderváry Károly vezetésével megkezdte működését a Háborúban Feldúlt Tűzhelyeket Újra Felépítő Országos Bizottság. 1915. augusztus 20-án, Szent István napján a bizottság felhívással fordult az ország vármegyéihez, városaihoz, a tehetősebb lakossághoz, és az elpusztított felvidéki falvak újjáépítésére szólította fel az ország lakosságát.²¹

November 27-én tartott nagygyűlésükön Khuen-Hédervári Károly beszámolt a működés megkezdése óta szerzett tapasztalatokról, egyben helyzetelemzést is adott. Beszélt a kár nagyságáról, a helyreállítás költségeiről, az állami hozzájárulás mértékéről. Azt is felvázolta, hogy a bizottságnak mennyi pénzt kell összehoznia, hogy a kitűzött cél elérhető legyen.

A munkálatok összehangoltságát és szervezettségét bizonyítja, hogy amikor 1915. november elején Márk Endre polgármester visszatért zboróváraljai látogatásáról, a Vöröskereszt ülésén a következőket mondta: „Örömmel tapasztaltam, hogy a falu már úgy szólván teljesen fel van építve. A kormány 61 csinos kőházat felépíttetett s így télire az egész lakosság fedél alá kerül. Egy ház bekerülési költsége 1950 korona. Ebből 1500 koronát az állam visel, 450 korona pedig a lakosokat illetve a társadalmi gyűjtőakciót terheli. Ha nem is tudtuk megvalósítani azt, hogy Debrecenfalvát teljesen a magunk erejéből építsük föl, a fő az, hogy a lakosság a tél hidege elől már saját jó házaiban talál menedéket. Miután ez idő szerint 70.000 korona áll rendelkezésünkre, nem csak az áll módunkban, hogy a lakosságot terhelő mintegy 28.000 koronát a lakosság vállairól levegyük, hanem, hogy középületeket emeljünk, a házakat a szükséghez képest bővítsük, gazdasági épületeket építsünk és a lakosságot gazdasági felszerelésekkel lássuk el. További akciónk ez irányba kell, hogy haladjon.”²²

A cívisváros áldozatkész tettének a „legdebrecenibb” magyar költő, Oláh Gábor Debreczenhez! című versében állított örök emléket.²³

1917-ben Könyves Tóth Kálmántól Zboró – Debrecenfalva címmel jelent meg vers a *Debreczeni Független Újság Naptára*-nak 107. lapján.²⁴

Letöltés ideje: 2015. 07. 2.

²¹ Feldúlt tűzhelyeinkért! 1916. 20.

²² Tatay: i.m. 1916 46.

²³ *Debreczeni Képes Kalendárium*. 1916. 43. Letöltés ideje: 1915. 07. 2.

²⁴ *Debreczeni Független Újság naptára az 1917. közönséges évre*, 107. Köszönöm Bécsiné Kléri Ágotának a Méliusz Juhász Péter Megyei Könyvtár Fotótár-gyűjteménye munkatársának, aki felhívta rá a figyelmet, és megküldte róla a digitalizált képet.

Az újjáépített zborói házak ünnepélyes felszentelésére 1917. július 20-án került sor. Az ünnepségen Debrecen Márk Endre polgármester, Kondor Kálmán főszámvevő, Kőrössy Kálmán ügyész és Than Gyula képviselték. A küldöttség 19-én érkezett meg a bártfai állomásra, ahol ünnepélyes keretek között Fekete Elemér polgármester és a város közigazgatási vezetői fogadták őket. Az állomásról kocsikkal vonultak a Hungária szállodába, ahol Bártfa városa Debrecenfalva felépítése alkalmából vacsorát adott. A „fenyőgallyakkal és borostyánnal díszített teremben angyal tartotta Bártfa város czímerét, s alatta a város és Debrecen színeit viselő szallagon arany betűkkel: „Éljen Debreczen”²⁵

A vacsora előtt Fekete Elemér mondott köszönetet Debrecennek a nagylelkű felajánlásért, majd Márk Endre megköszönte a szíves fogadtatást.

Másnap a küldöttség már kora hajnalban talpon volt. Reggel hétre már Zborón volt a társaság, ünneplő ruháikban itt gyülekeztek Debrecenfalva lakói is. Az ünnepségen megjelent Kovács Gábor miniszteri osztálytanácsos, a felvidéki újjáépítési akció vezetője. Az ünneplő közönség a katolikus templomba vonult, ahol Bellus László plébános tartott csendes misét. Utána a templom előtt zászlók alá sorakozott a tömeg. Elöl a papság képviselői, mögöttük Sáros megye és Bártfa képviselői következtek, őket a debreceniek és Kovács Gábor követte. A sort Debrecenfalva lakossága és a zboróiak zárták. A menet a Rákóczi kastély előtt vonult el, végig Zboró utcáin egészen a Tapoly patak partján álló hídig. Ez a híd vezetett át Debrecenfalvára. A menet felkanyarodott a hídra. Ekkor tűnt mindenki szeme elé a fenyőgallyakkal, Magyarország címerével és lobogókkal díszített diadalkapu, amely a híd másik végén állt. Miután a diadalkapu alatt a küldöttség tagjai átvonultak, kezdetét vette a felszentelés. Előbb Bellus plébános imája hangzott el, majd az új falu főutcája és házai felé fordulva szentelt vizet hintett. Beszédében emlékeztette a jelenlevőket, hogy ahová most a szentelt víz ömlött, ott egy faházikós falu állott. Amikor a háború vihara végig szántott rajta, földig égett, elpusztult minden. Hajléktalanokká váltak Rákóczi egykori jobbágyainak leszármazottai. A lakosság földbe vájt odúkbán, a falu alatt futó lövészárkokban húzódott meg. De hála Debrecen nagylelkű polgárainak és a magyar államnak, új falu nőtt ki a régi helyén. Beszédét azzal zárta, hogy isten áldását kérte a hazára, az új falura és mindazokra, akiknek buzgósága ezt megteremtette.

A plébános beszédét követően Márk Endre polgármester beszéde következett, amelyet lelkes éljenzés fogadott. A Himnusz elhangzása után az egész tömeg végigvonult az új falu főutcáján. „Jobbról-balról fehérre meszelt csinos kőházak, virágos ablakok köszöntötték az érkezőket. Végig a hosszú utcán jobbról-balról gesztenyefák új ültetvényei állnak s néhány év múlva már lombos koronáik nyújtanak hús árnyékot a házak előtt járókra.

²⁵ *Debreczeni Ujság* 1917. július 22.

Minden háznál van tisztaszoba, konyha, kamara, virágos tornác, istálló, csak még kerítés nincsen. Benn a lakások barátságosak, egyik-másikat még keramittal is burkolták maguk azok, akiknek a hajlék jutott.

Hatvankét ilyen ház áll sorban Debreczenfalva két utcáján, ahol kavicssal kövezett szekérút vezet végig, ki az országútra. Egyik másik háznál otthon van a legényfiú virágbokrétás katonasipkával, szabadságra jött haza s boldog örömmel látja, milyen szép otthona lett édes anyjának s mosolygós szép testvérhúgának, amíg ő hősi bátorsággal a harctéren teljesítette honfiai kötelességét (...)²⁶

A falu végén felállított asztalt körülvették a küldötségek, hogy az elkészített jegyzőkönyvet aláírják. Debrecen részéről Márk Endre polgármester, Debreczenfalva részéről pedig a „magas, vállas őszbajuszú Meicher János” bíró látta el kézjegyével a dokumentumot. Végül az iratra került Kovács Gábor miniszteri biztos aláírása is.

Így zajlott tehát le az ünnepélyes felszentelés.

Levéltári források

MNL HBML Közgyűlési jegyzőkönyvek 1915. IV. B. 1403/a 36.

MNL HBML Közgyűlési jegyzőkönyvek 1915. IV. B. 1405/a II. 25/1915

MNL HBML Debrecen város tanácsának jegyzőkönyvei. Tanácsi jegyzőkönyv II. füzet 1915 IV. B. 1405/a

Nyomatott források

Calamus dr.: Felvidék és Debreczen. *Debreczeni Képes Kalendárium*. XVII-dik évfolyam, 1917. Nyomtatja és kiadja: Debreczen sz. kir. város könyvnyomda vállalata. 75–78.

Csűrös Ferenc: Hogyan keletkezett Debreczenfalva? *Debreczeni Képes Kalendárium*. XVII-dik évfolyam, 1917. Nyomtatja és kiadja: Debreczen sz. kir. város könyvnyomda vállalata. 45–48.

Feldúlt tűzhelyeinkért! Kárpáti Akciónak Ajánlja Dick Manó Könyvkiadó, Budapest, Erzsébet-körút, 1916. 3–23.

http://konyvtar.ksh.hu/inc/kb_statistika/Manda/MSK/MSK_042.pdf

Julier Ferenc: 1914–1918: *A világháború magyar szemmel*. http://www.bibl.u-szeged.hu/bibl/mil/ww1/julier/3_2.html#4resz

Oláh Gábor Debreczenhez! *Debreczeni Képes Kalendárium*. XV-dik évfolyam, 1916. Nyomtatja és kiadja: Debreczen sz. kir. város könyvnyomda vállalata. 41.

Tatay Zoltán: Debreczenfalva. *Debreczeni Képes Kalendárium*. XV-dik évfolyam, 1916. Nyomtatja és kiadja: Debreczen sz. kir. város könyvnyomda vállalata. 44–46.

²⁶ *Debreczeni Ujság* 1917. július 22.

Hírlapok, folyóiratok

Debreczeni Szemle 26., 27., 28., 29., 30. számai.
<http://fulltext.lib.unideb.hu/journals/bin/tibi.cgi>
Debreczeni Ujság 1915. és 1917. évi számai.

Sipka Sándor

Az allergia jelenlegi előfordulása és kezelésének lehetősége Debrecenben

Az allergia népbetegség lett, ami jelenleg világszerte az iparilag fejlett, városiasodott országok lakosságának 30–40 százalékát érinti, így Magyarországon is legalább 3 millió, Debrecenben mintegy 80–90 ezer ember életminőségét keseríti meg. Ez a szám az utóbbi négy évtizedben duplázódott meg. Az egyre jobban terjedő városias életformában ugyanis több, lényeges környezeti változás keletkezett. Ilyen például a természetes és szükséges mikroba tartalmú belső környezet kiiktatása a különböző tisztító szerek által, a dominálóvá vált lakótelepi lakások belső környezetének romlása, valamint a fertőző betegségek számának lecsökkenése, ami egyébként nagy vívmány. Ezek azonban együttesen az immunrendszer működését úgy változtatják meg – főleg kisgyermek korban –, hogy nem a fertőzésekkel szembeni fokozott védekezés mechanizmusa fejlődik ki, erősödik meg, hanem a hajlam az allergiára. Az „allergia” szó nyelvészetileg „különös, nem szokványos reakcióképességet” jelent, a köznapi nyelvben is elterjedt fogalom. Ugyanakkor az „allergia” orvosi értelemben „gyulladás”, és a szervezet általános védekező rendszerének, az immunrendszernek a betegsége. Kialakulásában fontos szerepe van az öröklött hajlamnak. A lényege, hogy az immunrendszerben „antigén (allergén)-ellenanyag”, vagy „antigén (allergén)-speciális sejt” reakciók során, fokozott éráteresztő képességen alapuló „gyulladás”, más néven „túlérzékenységi reakció” jön létre, ami azonban csak „bizonyos” genetikai adottságú emberek körében, és csak „bizonyos” anyagokkal, „allergénekkal” szemben alakul ki. Ilyen anyagok lehetnek pl. a virágporok, állatok szőre, penészgombák, továbbá különféle élelmiszerek, gyógyszerek, stb. Több betegségtípusként, más-más tünetek formájában jelentkezik. Leggyakoribb az ornyálkahártya és a szem-kötőhártya gyakran együtt mutatkozó gyulladása, de jól ismert a különböző bőrgyulladások sora, vagy a nehézlégzéssel járó hörgőasztma is. A legsúlyosabb allergiás állapot az úgynevezett „anafilaxiás sokk”, ami hirtelen kialakuló, életveszélyes betegség. Kifejlődhet rovarcsípést követően, vagy bizonyos élelmiszerek (pl. diófélék, tenger gyümölcsei, hal) vagy gyógyszerek (pl. penicillin) hatására. Gyorsan, 2–4 óra alatt beindul. Jelentős vérnyomáseséssel, továbbá fulladást okozó hörgőgörcsrel járhat, ami a leggyorsabb szakellátást igényli. Az IgE típusú immunoglobulin által kiváltott allergiás

gyulladások már 24–36 óra alatt kialakulnak – „korai típusúak” –, míg a sejtek által elindított formák 48–72 óra alatt fejlődnek ki, ezért ezeket „késői típusú” allergiás reakcióknak nevezik.

Az allergia kialakulásának mechanizmusa és diagnosztikájának, továbbá hatékony terápiájának elve és gyakorlata lényegében ismertté vált az utóbbi évtizedben. Ebben döntő jelentőségű a tudományos megalapozottságot jelentő molekuláris (komponens alapú) diagnosztika és allergén specifikus immunterápia új ismereteinek megjelenése, ami a személyre szabott, „precíz” kivizsgálást és gyógyítást teszi lehetővé. Ehhez az eszközök is széles körben elérhetőek lettek szinte a világon, bár Magyarországon jelenleg még a biztosító ezeket az eljárásokat nem finanszírozza teljes körben. Remélhetőleg ez a probléma rövidesen megoldódik. Folyamatban van ígéretes új eljárások kidolgozása is, pl. a belső környezet megjavítása, „renaturálása” megfelelő mikroba eredetű termékekkel.

A tudományosan megalapozott diagnosztikus és kezelési módszerek pozitív eredményeit azért kell hangsúlyozni, mivel a tudományosan meg nem alapozott, alternatív és természetgyógyász beavatkozások sok embert tévesztenek meg napjainkban. Nem lehet tagadni, hogy sok ilyen beavatkozás okozhat átmeneti javulást egyes betegeknél a „placebo” hatás alapján. Ez azt jelenti, hogy – mutatva az allergiás személyek „különleges” alkatát és idegrendszerét is –, közülük hármából akár két személynek is „beadható” jó tálalásban bármivel kapcsolatban, hogy az adott kezelés vagy anyag csökkenteni fogja a panaszait. Néha ez valóban meg is történik. A korrekt orvosi magatartás a placebo alkalmazásával kapcsolatban az, hogy ha valakinél hatásos, meg kell hagyni a beteget ennek folytatásában. De fel kell világosítani, hogy ez nem az „oki” kezelés, amiben ugyanis hármából három betegnél várható a tényleges javulás. Ha az illető mégis a placebo kezelést vállalja, és pénze is van erre, meg kell hagyni a választásában.

További divatos és elterjedt tévtan – különösen a természetgyógyászati készítmények reklámjaiban –, hogy egyes növényi kivonatok, vitaminok vagy ásványi anyagok „immunrendszert erősítő” („fiatalító”) képességgel rendelkeznek. Fontos tudni, hogy az immunrendszert csak aktiválni, működésben tartani lehet, például a védőoltások antigénjeivel vagy különböző mikrobákból származó ingerekkel, de „erősíteni” nem.

Minden allergiás betegnél hangsúlyozni szükséges a személyes felelősség és aktivitás fontosságát, ugyanis az egyéni megfigyelésekre alapozva, az allergén elkerülésével vagy kiiktatásával ki lehet védeni a kóros tünetek létrejöttét.

Fontos tudni, hogy a szezonális, külső allergének (főleg virágpollenek) által indított légúti allergia, aminek fő tünetei az ornyálkahártya és a szem kötőhártya gyulladása, bár sok embert érint, nem fedi le az allergiások teljes körét. Nagyon sok ember szenved a belső, házi allergének (házipor atkák, penészgombák, csótány, háziállat szőr, stb.) által kiváltott panaszoktól is. Ezek állandó irritáló hatásuknál fogva döntő jelentőségűek egy-egy allergiás betegség előrehaladásnak

fenntartásában. Végül és nem utolsó sorban számolni kell az ételallergiások kb.7 százalékot kitevő jelentékeny arányával is.

A legtöbb allergia csecsemőkorban indul el *tehéntej* és *csirketojás* allergiával, ami egyébként felnőtt korban is a vezető két ételallergia-típus. Fontos ezeknek az eseteknek a minél korábbi felismerése, ugyanis a csökkentett allergén hatású tápszerek adásával sok esetben megakadályozható az allergia továbbfejlődése, az újabb és újabb allergénnel szembeni érzékennyé válás, továbbá megelőzhető a bőrgyulladások, súlyosabb esetekben pedig a hörgő asztma és krónikus ornyálkahártya-gyulladás kialakulása. Nem ritka, az esetek kb. felében igaz, hogy az allergia még a kisgyermekkorban „kinőhető”. Fontos tény azonban az is, hogy a különböző légúti allergének közül a házi, belső allergének felerősítik a kóros folyamatok terjedését. Hat éves kor alatt például Debrecenben még alig találunk parlagfű allergiát, ami felnőtt korban már a domináló légúti allergén. Ezért lenne nagy jelentőségű a házi por, poratka vagy ehhez kapcsolódó más, belső légúti allergének mennyiségének csökkentése a háztartásokban környezetbarát takarításokkal, fejlett háztartási kultúrával. (Szőnyegpadló és háziállatok kiiktatása a lakásból a kisgyerekek mellől!)

Mi a helyzet Debrecenben annak a 2005-ös vizsgálatnak az alapján, amelyet a III. Belgyógyászati Klinika Regionális Immunológiai Laboratóriuma kezdeményezett, orvosnál panaszokkal megjelent személyeknél?

1. táblázat
Ételallergének 1 évnél fiatalabb gyermekeknél (csecsemőknél)

Betegek száma	361 (100%)
Pozitivitás	18 (5%)
Allergének előfordulása	
Tojásfehérje	44,8%
Tehéntej	20,7%
Mogyoró	13,8%
Búzaliszt	6,9%
Földimogyoró	6,9%

2. táblázat
Légúti allergének 1 évnél fiatalabb gyermekeknél (csecsemőknél)

Betegek száma	66
Pozitivitás	3
Allergének előfordulása	
Libatoll	2/3
Csirketoll	1/3
Tehénszőr	1/3
Macskahám	1/3
Lószőr	1/3

3. táblázat
Ételallergének 1–6 éves gyermekeknél

Betegek száma	818 (100%)
Pozitivitás	141 (17.2%)
Allergének előfordulása	
Tojásfehérje	34,2%
Tehéntej	21,0%
Búzaliszt	3,1%
Földieper	2,9%
Földimogyoró	2,5%
Kivi	2,5%
Őszibarack	2,3%
Szója	1,9%
Mogyoró	1,6%
Paradicsom	1,4%
Dinnye	0,8%
Dió	0,6%
Kókusz	0,6%
Mandula	0,6%
Narancs	0,2%
Hal	0,2%

4. táblázat
A légúti allergének megoszlása a 34 egyetlen allergénre pozitív
1–6 éves gyermekeknél

	Esetszám	Allergének	Esetek száma
Betegek	818 (100%)		
Negatív személyek	704 (86,1%)		
Allergiás személyek	114 (13,9%)		
Egy allergén pozitívitas	34	Tehénszőr	10 (29,4%)
		Alternaria alternata (penész)	7 (20,6%)
		Atka (házi por)	6 (17,6%)
		Házipor	4 (11,9%)
		Csótány	3 (8,8%)
		Atka (liszt)	2 (5,9%)
		Csirketoll	1 (2,9%)
		Aspergillus fumigatus (gomba)	1 (2,9%)
Több allergén pozitívitas	80		

5. táblázat
Légúti allergének a 80 több allergénre pozitív gyermekeknél (818 személyből)

Allergének előfordulása	
Atka (házi por)	15,4%
Atka (liszt)	15,1%
Házipor	14,5%
Tehénszőr	8,8%
Csirketoll	7,7%
Parlagfű	5,7%
Lószőr	4,0%
Alternaria alternata (penészgomba)	3,7%
Libatoll	2,8%

Pulykatoll	2,6%
Macskehám	2,3%
Fenyércirok	2,0%
Aranyvessző	1,7%
Csótány	1,4%
Aspergillus fumigatus (gomba)	1,1%
Homoki ballagófű	1,1%
Kutya hámszövet	1,1%

6. táblázat

A leggyakrabban előforduló élelmiszer allergének az orvoshoz forduló teljes lakosság körében 2005-ben

Allergének	Pozitív minták száma (1526 mintában)
Tojásfehérje	88
Banán	84
Tehéntej	65
Paradicsom	24
Dinnye	18
Narancs	12
Földimogyoró	11
Eper	10
Búzaliszt	9
Őszibarack	8
Szójabab	6

7. táblázat
A leggyakrabban előforduló légúti allergének az orvoshoz forduló teljes lakosság körében 2005-ben

Allergének	Pozitív minták száma (1526 mintában)
Parlagfű	75
Atka (liszt)	66
Házi por	62
Atka (házi por)	57
Angolperje	33
Borjúpázsit	28
Csirketoll	27
Fekete üröm	26
Perjék, aranyvessző	25
Alternaria alternata (penészgomba)	24
Tehénszőr	22

Ezekből az adatokból az látszik, hogy 1 éves kor alatt az étel allergének dominálnak. Ezután 1–6 éves korban a légúti allergének között a belső, a lakásokban előforduló allergének jelentősége emelhető ki, amelyek ellen a családok – az említett módon – saját maguk sokat tehetnek. Felnőtt korra pedig már a külső légúti allergének a döntő provokáló tényezők, amikkel szemben csak szervezett társadalmi összefogás lehet eredményes.

Általános elvek és jó tanácsok az allergiával kapcsolatban

1. Az allergiát úgy tekintjük, hogy szakemberek által, tudományosan meg-alapozott módszerekkel – elvileg – hatékonyan gyógyítható betegség lett. A betegek-nél jelentős életminőség javulás érhető el.

2. A minél korábbi diagnózis felállítása és a kezelés megkezdése javasolt. Ehhez Debrecenben az országos átlagnál jobb feltételek állnak rendelkezésre alapszinten a biztosító által finanszírozott formában.

3. A *korszerű* kivizsgálásoknak és kezeléseknak azonban szakmai elveken alapulóan és főleg centrumokban kell történnie, amihez a biztosító által fedezett-ten, minden jogosan rászoruló számára elérhetően szükséges megteremteni a működő finanszírozási keretet Magyarországon is a közeli jövőben.

4. A kivizsgálásban és kezelésben nélkülözhetetlen a beteg aktív részvétele az allergén felismerésben, továbbá annak lehetőség szerinti kerülésében.

5. A kivizsgálás során pontosan meghatározott indikációk alapján változatlan jelentőséggel szükség van a bőrpróbákra és a hagyományos laboratóriumi vizsgálatokra.

6. A tisztázatlan esetekben válik szükségessé a „molekuláris (komponens) alapú” diagnosztika a tényleges allergén(ek) megtalálásához, továbbá az esetleges allergén keresztreakciók kizárásához. (Jól ismert a parlagfű pollen és a dinnye allergénjének keresztreakciója).

7. Az „allergén specifikus immunterápia” több (3–5) éves kezelést jelent, aminek során a kóros tüneteket okozó IgE típusú ellenanyag-termelés átalakítása történik meg a tünetet nem okozó IgG típusúvá. Ennek a korszerű és hatékony kezelésnek van régebbi „injekciós” és újabb, mostanra jobban elterjedt, „szájon át” alkalmazott formája, melyeknek a biztosító által történő finanszírozását biztosítani kell a jövőben minden rászoruló számára az országban.

8. Az allergia kezelésének jelenlegi módszerei:

- egyéni allergén felismerés és kerülés, ha lehetséges
- pontos allergén kimutatás:
 - bőrpróbák, allergén specifikus IgE kimutatás
 - komponens alapú allergén diagnosztika
- célzott, gyulladás gátló gyógyszerek alkalmazása
- személyre szabott, allergén specifikus immunterápia.

A záró gondolat: Bár az elmúlt negyven évben az allergiás betegek száma megduplázódott világszerte, így Debrecenben is, ez a betegség mostanra elvében és gyakorlatában gyógyíthatóvá vált. A döntő kérdés a korszerű kivizsgálás és kezelés elérhetővé tétele minden rászoruló számára, továbbá társadalmi szintű összefogás a megváltozott környezet negatív hatásainak csökkentésére.

Tófalvi Zoltán

Az 1956-os forradalom hatása az „erdélyi kérdés” megoldását sürgető tervezetekre

„Az »erdélyi kérdés« a modern magyar nemzeti gondolkodás szerves – korábból örökölt – összetevője, a magyar kultúra, a politikai tudat leválaszthatatlan része. A magyar koronán belüli különállás megszűntével, az unióval 1848-ban egy pillanatra, 1867-ben végérvényesen megoldódni látszott az erdélyi kérdés, az Erdély és magyarságának jövője iránt érzett félelem azonban úgy oldódott meg, hogy az államjogi és hatalmi-politikai rendezés nyitva hagyta a távlatilag legsúlyosabb problémát: a román nemzetiség helyzetének korszerű újrarendezését.”¹

Nem hozott megoldást az I. világháborút lezáró Trianoni békeszerződés sem, csak éppen az előjelek fordultak meg. Ha eddig a román nemzetiség, most a Romániába került magyar kisebbség került kiszolgáltatott állapotba. És nemcsak a két világháború közötti időszakban. A II. világháborút lezáró Párizsi békeszerződés Közép-Kelet-Európa országait a szovjethatalom befolyásának szolgáltatta ki, ami – a békekötéssel kialakult status quo törvényszerű elfogadtatásán túl – a határok szinte hermetikus lezárásával és az anyaországiaktól elszakított kisebbségek elhallgattatásával is járt. Erdély magyarsága beletörődéssel viselte megálázottságát, s végül az 1956-os forradalom iránt érzett rokonszenvmegnyilvánulásokban sem találjuk nyomát a határok megváltoztatására irányuló törekvéseknek. Bizonyíthatja ezt, hogy a forradalom utáni bírósági ítéletek fő vádpontját nem a revizionizmus vagy a nacionalizmus, hanem a felforgatás, a fennálló rend megváltoztatására irányuló törekvés jelentette.

Mindez nem zárta ki, hogy az 1950-es években ne születhettek volna elképzelések az „erdélyi kérdés” megoldására. Legismertebb közülük az 1958. szeptember 1-jén a Szekuritáté temesvári börtönében krisztusi korban – 33 évesen – kivégzett Szoboszlai Aladár plébános tervezete. Szoboszlai az 1955. novemberi genfi konferencia hatásában reménykedett, hitte, hogy a hidegháború után enyhülés következik, hogy Közép- és Délkelet-Európában – a szovjet blokkban is – változások következnek. Ebben a hitében dolgozta ki a keresztény ideológián, a politikai pluralizmuson, a többpártrendszer bevezetésén alapuló Keresztény Dol-

¹ Szász Zoltán: Félelmek színváltozásai. Erdélyi birtokpolitikai viták a századelőn. In: *Életünk Kelet-Európa. Tanulmányok Niederhauser Emil 80. születésnapjára*. Szerkesztette: Krausz Tamás és Szvák Gyula. Pannonica Könyvkiadó, Budapest, 2003, 238. oldal.

gozók Pártjának, néhány kitételében ma is alkalmazható programját. Pártprogramját az angol Munkáspárt (*Labour Party*) mintájára készítette, de elképzelésében befolyásolták a 19. század végétől kiadott pápai enciklikák (*Rerum novarum*, 1891, XIII. Leó pápa; *Divini Redemptoris*, 1897, és *Quadragesimo Anno*, 1931, XI. Pius pápa stb.), valamint az *Actio Catholica* mozgalom alapelvei.² Fîntînaru Alexandru aradi ügyvédet utóbb azért ítélték halálra és végezték ki, mert román nyelvre fordította Szoboszlai Aladár *Keresztény Dolgozók Pártja programját* (az első romániai kísérlet a többpártrendszer megteremtésére!) és a magyar-román konföderációt szorgalmazó – amelyhez később Ausztria is csatlakozna – *Confederatio* című tervezetét az „erdélyi kérdés” megoldására.

Bár a Keresztény Demokrata Párt programjának „célországá” Magyarország – fizető eszközként is a magyar forintot jelölte meg –, a *Confederatio* című dolgozatában tételesen is megfogalmazta: „Gyakorlat igazán akkor lesz belőle, ha a KDP romániai pártja s magyarországi pártja mindkét helyen egy időben kormányra jut.”³ Az 1955-re datált pártprogram XXIV. „Külpolitikánk” címet viselő alfejezetében az egyik legfontosabb célkitűzést is megjelölte: „Pártunk távolabbi törekvése a *Dunai Konföderációs Állam*, amennyiben szomszédaink velünk azonosan gondolkodnak. Támogatjuk az *Egyesült Európa* gondolatát.”⁴ (Kiemelések az eredeti szövegben.)

Szoboszlai Aladár az 1958. január 31-i kihallgatási jegyzőkönyvben a román-magyar konföderációra vonatkozó tervezetének keletkezéséről is vallott: 1955-ben, Fîntînaru Alexandru aradi ügyvéddel, a Iuliu Maniu vezette Román Nemzeti Parasztpárt egyik prominens aradi vezetőjével, „az erdélyi kérdés megoldását” célzó beszélgetések nyomán fogalmazta meg a tervezetet. Olyan alternatívát dolgozott ki, amely Kossuth Lajostól kezdve számos, felelősen gondolkodó, az „erdélyi kérdés” megoldását az európai stabilitás szempontjából is elodázhatatlan feladatnak tekintő, magyar és román értelmiségit egyaránt foglalkoztatott. Ezt az alternatívát az alábbiak szerint fogalmazta meg:

„Az »Erdélyi kérdés«: nincs ember, aki a kérdést nemzeti alapon megoldhatná. Ezért volt mindkét fél tudatában annak, hogy a másikat ki kell irtania, ha nemzeti Erdélyt akar. Hogy mire mentek ezzel a bölcsességgel, jól tudjuk. Egy alkalom volt, hogy a nagyhatalmak alázatos szolgákat neveljenek maguknak e két népből.

(...) Ha a magyarok és a románok tényleg meg akarják tartani függetlenségüket, ha komoly szándékuk kiépíteni gazdaságukat s nemzeti kultúrájukat, ezt csak úgy tehetik meg tartósan, ha egy új államközösségben összefognak. Ez az új dunai állam, főképp, ha még Ausztria is csatlakozna hozzá, egy komoly kö-

² Tófalvi Zoltán: *1956 erdélyi mártírjai. I. A Szoboszlai-csoport*. Mentor Kiadó, Marosvásárhely, 2007, 68. oldal.

³ Ugyanott, 91. oldal.

⁴ Ugyanott, 77. oldal.

zép-európai hatalmat képezne. A tervezett állam csak akkor maradandó, ha a nemzetek tudatosan építenék. Ha mindhárom fél annak tudatában van, hogy az »ő« életét biztosítja az új állam, az »ő« függetlenségéért alakult. Hogy ezen új államközösség érdekeit nem árulhatja el, mert akkor elárulja önmagát.

(...) Ha Confederatiós alapon magyarok s románok megegyeznének, megmaradna igazán nemzeti önállóságuk, függetlenül oroszról, németről, angoltól, mindenkitől függetlenül lehetnének románok, magyarok s megmaradna olajuk, az aranyuk s nemzeti bankjuk. A sovinizmus már rég elrabolta józan látásukat. Kevesen látják, hogy az 1 millió magyarnak Erdélyben kisebb ellenfele a 3 millió román, mint a 180 millió orosz vagy a 80 millió német.”⁵

⁵ Ugyanott, 85–87. oldal. Az eredeti dokumentum jelzete: ACNSAS (A Szekuritáté Irattárát Vizsgáló Országos Tanács Levéltára) Fond penal, nr. 157. II. kötet, 527–539. lap (rektó/verző). Géppel írt magyar nyelvű dokumentum. Szoboszlai Aladár tanulmányában kora Erdélyének etnikai összetételéről téves adatokat közölt. A magyar statisztikusok egybehangzó véleménye szerint is a román népszámlálások etnikai adatai közül az 1956. évi állnak legközelebb az adatfelvétel időpontjában feltételezhető tényleges állapotokhoz. Az 1948. és 1956. évi adatokat összehasonlítva feltűnő, hogy a magyar anyanyelvűek száma a románság növekedési arányától (10,9 %) alig marad el, az országos átlagot pedig kicsinyt meg is haladta, 10,3 százalék volt, ami példa nélkül álló jelenség az 1920 utáni román népszámlálások történetében. Hasonló a helyzet Erdélyen kívül, ahol a két népszámlálás szerint 80 százalékkal (!) nőtt a magyar anyanyelvűek száma, nem csupán a városokban, hanem az ipari migráció által nem érintett ókirályságbeli községek csoportjában is. A moldvai csángó-magyarok bevallásait is hitelesen rögzítették. Amikor Szoboszlai Aladár említett két tanulmányát elkészítette, Erdélyben – beleértve a történelmi Erdélyt, Partiumot, a történelmi Máramarost – 1956-ban az összlakosság száma: 6.232.312. Az anyanyelvi megoszlás szerint: román 4.081.080, magyar 1.616.199, német 372.806, egyéb 162.227. Erdély népességének nemzetiségi megoszlása: román 4.051.603, magyar 1.558.631, német 368.255, egyéb 253.823. Észak-Erdély népességének anyanyelv szerinti megoszlása 1956-ban (az 1941. évi közigazgatási határok között): román 1.460.280, magyar 1.193.940, német 18.040, egyéb 60.360. (Forrás: Varga E. Árpád: *Népszámlálások a jelenkori Erdély területén. Jegyzetek Erdély és a kapcsolt részek XX. századi nemzetiségi statisztikájának történetéhez*. Regio – MTA Történettudományi Intézet kiadása, Budapest, 1992, 71., 141–145. oldal. Az Észak-Erdélyre vonatkozó 1956. évi demográfiai adatokat elsősorban azért közöltük, hogy bebizonyítsuk: az „erdélyi kérdés” megoldására 1955 és 1957 között kidolgozott négy tervezet nem rugaszkodott el a korabeli realitásoktól, hiszen Észak-Erdélyben a románság részaránya 53,1 százalék, a magyarságé 43,7 százalék, a német anyanyelvűeké 0,7, a más nemzetiségűeké pedig 2,2 százalék volt. Az 1956-tól eltelt 60 évben a magyarság részaránya olyan drasztikusan csökkent – az iparosítás ürügyén az Ókirályságból történt nagyarányú román betelepítés következtében –, hogy az „erdélyi kérdés” 1955–1957 közötti tervezeteihez hasonló elméleti felvetés értelmetlen lenne.

Szoboszlai Aladár a román-magyar konföderáció, a Keresztény Dolgozók Pártja programjának megvalósítását – akárcsak Dobai István kolozsvári nemzetközi jogász az „ENSZ-memorandum”-ban megfogalmazott magyar-román lakosságcsere-tervet, vagy Fodor Pál, csíkszeredai híd-, út-, vasútépítő mérnök a magyar forradalom hatására kidolgozott magyar-román lakosságcsere-tervét – az ENSZ égisze alatt, annak irányításával kívánta megoldani. Fodor Pál Erdély függőleges irányú kettéosztásának tervét térképen is kidolgozta, kiszámította: a lakosságcsere nyolc évig tartana és lebonyolításához több ezer vasúti szerelvényre lenne szükség. Dobai István az ENSZ-ben tárgyalt „magyar kérdés” appendixeként, függelékeként kívánta az Egyesült Nemzetek Szervezete elé tárnai az erdélyi magyarság jogsérelmeit: az ENSZ felügyeletével hajtsák végre a magyar-román lakosságcsere-tervet. Sass Kálmán érmihályfalvi református lelkész *A szentistváni Magyarország kisebbségi kérdésének megoldása elé* című tanulmányában a kantonális Erdély tervezetét dolgozta ki: az erdélyi magyar kantonnak egyformán tagja a tömbben élő székelyföldi, partiumi magyarság, akárcsak az Ókirályságban élő magyarok. Ugyanez érvényes a német anyanyelvű, vagy szerb kantonra is: „Erre szerintem az egyedüli megoldás ez: kantonális alapon szövetséges állammá való alakulás a Szent István-i Nagy-Magyarország határain belül, ahol minden fajú és nyelvű honpolgár érezze magát otthon és vallja magát büszkén, lelke belső indításából magyarországinak.”⁶

Szoboszlai Aladár úgy értékelte: „Ma talán az USA népe áll legközelebb alkotmányos életével, mérsékelt kapitalizmusával (prémiumos rendszer) a KDP politikai és gazdasági elgondolásaihoz.” „A KDP törekvése, hogy a Parlament fölé egy pártokon fölül álló, »Legfelsőbb jogi bizottság« működését honosítsa meg, amely megváltoztatja az emberi jogok ellen hozott törvényeket.”

Szoboszlai Aladár korát messze megelőzve javasolta az alkotmánybíróság felállítását, amelyik nem csak megváltoztatja az emberi jogok ellen hozott törvényeket, hanem öröködi is a törvények betartása felett.

Szoboszlai nézeteit azért is ismerhetjük olyan jól, mivel azokat a bíróság az ellene emelt vádban felhasználta. 1957. október 4-én Parascan Ioan százados, a Belügyminisztérium Temesvár tartományi igazgatósága bünyügyi osztálya helyettes parancsnokának vezetésével házkutatást tartottak Wirth Gabriella lakásában, ahol megtalálták Szoboszlai Aladár dolgozatainak nagy részét: *Nagyhatalom, Feldúlt otthonok, Stratégia, A vezérkar, Stratégia a romok felett, A fix pontig, XXX., Áldozatok és áldozottak, Kevesek uralma, Confederatio, és A K.D.P. (Laborista Párt)*.⁷ Bár torzóban maradt, mégis imponáló életmű.

Ugyanez elmondható Sass Kálmán lelkész két tanulmányáról és az érmihályfalvi református egyházközség Aranykönyvébe diktált bejegyzésekről.

⁶ ACNSAS, Fond penal, nr. 102., I. kötet, 365 – 379. lap. Jegyzetek és források nélküli dokumentum.

⁷ ACNSAS, Fond penal, nr. 157., 10. kötet, 17. p.

Erdélyben két olyan vállalkozásról tudunk, amelynek szándéka túlment Szoboszlai páter idealista elképzelésén. 1956. november 3. – 1957. február között tartóztatták le a Ioan Faliboga moldvai születésű, Marosvásárhelyen élő katonatiszt, majd tanító vezette Nemzeti Felszabadító Bizottság (Comitetul de Eliberare Natională – CEN) 70 tagját. Faliboga – többségükben egykori katonatisztek közül – „Patria 7” néven egy titkos szervezetet hozott létre, amelynek célja – a szervezet vezetője ellen megfogalmazott vádemelési határozat szerint –: „az RNK népi demokratikus rendszerének erőszakos megdöntése”, „amikor majd akcióba lépnek az államhatalom megkaparintásáért, az első elfoglalandó célpontok a Néptanácsok, a Posta és más állami intézmények legyenek”, „felkészítették Maria Bogdan vádlottat, hogy vegye fel a kapcsolatot az imperialista államok nagykövetségei közül néhányal, anyagi segítséget kérjen a szervezet számára az akció végrehajtásához”. Más vádpontok: a magyar forradalom idején ellenforradalmi kiáltvány kidolgozása, amelyet az akcióba lépés alkalmával kellett volna terjeszteni, intézkedések, hogy a magyar lakosság körében az ellenforradalmár elemekkel vegyék fel a kapcsolatot, „Katonai Bizottság” létrehozása volt katonatisztek közül, tájékoztatás a lakosság hangulatáról, „Politikai Bizottság” létrehozása, amely gondoskodott volna a felforgató szervezet tagjainak és az „ellenforradalmi anyagoknak” a szállításáról, terjesztéséről.⁸

A Belügyminisztérium Magyar Autonóm Tartományi parancsnokának, Kovács Mihály alezredeknek az állambiztonsági szervek tevékenységéről készített és Stefano Bottoni által publikált 1957. április 28-i jelentéséből⁹ az is kiderül: Ioan Falibogának szándékában állt egyesülni a Nyilaskeresztes Párt marosvásárhelyi szervezetének egykori vezetője, Bakaló Zoltán¹⁰ által létrehozott csoporttal, sőt, át akarta venni annak a vezetését, mert annak „egy független, svájci mintájú

⁸ Vádemelési határozat Ioan Faliboga ellen. Marosvásárhely, 1957. február 9. Országos Levéltár Maros Megyei Igazgatósága (a továbbiakban: ANDJM), fond: Procuratura Militara Tg.Mures, dosar 314/1957, f. 36-38. Géppel írt román nyelvű dokumentum. Magyar fordítását közli Stefano Bottoni: im, 203–204. oldal.

⁹ Stefano Bottoni: im, 242–252. oldal.

¹⁰ Bakaló Zoltán 1911. augusztus 6-án született Marosvásárhelyen. 1957-ben cukorgyári munkás és asztalos volt. 1957. szeptember 17-én tartóztatták le, a Btk. 209. szakasza 2. pontja a) betűje előírásai alapján állították hadbírótság elé, a társadalmi rend elleni szervezkedés vádjával. A vád szerint már 1956 őszén „ellenséges agitációt folytatott, dicsőítette a fasiszta felkelőket”, később pedig szidta a rendszert és a kommunistákat. Maier Alexandru: Orvos voltam...Szamosújváron (román nyelvből fordította Vitus K. György), a marosvásárhelyi Mentor Kiadónál 2001-ben megjelent kötete szerint Bakaló Zoltán volt a Faliboga-csoport „magyar vonalának” kulcsembere. Az eddigi kutatás során részletes adatok nem kerültek elő. (Lásd még: *1956 Erdélyben. Politikai elitéltek életrajzi adattára 1956-1965*. Im, 81. oldal.)

központi igazgatással rendelkező, szabad Erdély megteremtése volt a célja”.¹¹ Ioan Falibogát és két társát a Kolozsvári III. Hadtest Katonai Törvényszéke nagyszebeni kiszállásán 1957-ben előbb halálra ítélték, az Államtanács utólag az ítéletet életfogytiglani kényszermunkára változtatta.¹²

A Szoboszlai- és a Faliboga-csoport tervei között sok a hasonlóság, az ítéletek nagyságrendjénél azonban óriásiak a különbségek, az előbbinél a végső tárgyaláson tíz halálos ítéletet mondtak ki, azokat végre is hajtották (életével fizetett Fîntînaru ügyvéd is, aki Szoboszlai munkáját román nyelvre fordította), a második csoport perében három halálos ítéletet születt, azokat később életfogytiglani kényszermunkára változtatták. A Faliboga-csoportban csak ketten voltak magyarok: Frunda Károly és Miholcsa Gyula mérnök.¹³ Frunda Károlyt a Btk. 209. szakasza 3. pontja előírásai alapján az ország kormányzasi formájának erőszakos megdöntésére irányuló szervezkedésben való részvételért, azaz hazaárulás vádjával 18 év fegyházbüntetésre ítélték, Miholcsa Gyula építkezési tervezőmérnököt, ugyanazzal a váddal, a Btk. 209. szakasza 4. pontjának előírásai alapján 10 év börtönbüntetéssel sújtották. A Szoboszlai és a Faliboga csoport tagjai felett kimondott ítéletek közötti különbség ismételtén igazolja azt a korábbi megállapítást, hogy az 1956-os erdélyi szervezkedések magyar résztvevői ellen a Kádár János vezette magyar párt- és kormányküldöttség 1958. február 20-a és 28-a közötti romániai látogatása után hozták a rendkívül szigorú, köztük a halálos ítéleteket.

A másik, román személy által kidolgozott terv Teodor Mărgineanu Borgóprundon szolgáló tüzér hadnagytól származott. Ő a magyar forradalom eszméi hatására alakulatánál fegyveres lázadást készített elő: az volt a terve, hogy tankokkal, felfegyverzett alakulatokkal kitörnek a laktanyából, majd kiszabadítják a szamosújvári börtönben raboskodó politikai foglyokat, az ő segítségükkel lángba borítják az egész országot. A Szekuritáté besúgók révén értesült a lázadási kísérletről, Teodor Mărgineanu hadnagyot és társait 1956. december 20-án tartóztatták le, hazaárulás vádjával állították hadbíróóság elé, halálra ítélték,

¹¹ Stefano Bottoni: im, 250. oldal. Bottoni is hivatkozik arra, hogy a Faliboga-csoport perével kapcsolatosan fontos információkat tartalmaz a Bözödi György íróval készített interjú (1956-os Intézet, Budapest, Oral History Archive – a továbbiakban: OHA, 481/1992. számú interjú – Csehiné Papp Sára, 95–128. oldal). Bözödi György 1957-ben jelen volt Nagyszebenben a Faliboga-csoport elleni peren. A perrel kapcsolatosan lásd még: Nicolae Balint: Ecouri muresene ale revoluției anticomuniste din Ungaria – octombrie 1956. (Az 1956 októberi magyarországi antikommunista forradalom Maros megyei visszhangja.) *Anuarul Arhivelor Muresene IV.* Tg. Mures, 2005, 194-201. oldal.

¹² Pál-Antal Sándor: *Áldozatok – 1956. A forradalmat követő megtorlások a Magyar Autonóm Tartományban.* Mentor Könyvkiadó, Marosvásárhely, 2006, 39. oldal.

¹³ Ugyanott 39. oldal.

majd 1957. június 27-én a szamosújvári börtönben kivégezték.¹⁴

Makfalvi (Vincze) Gábor szerint a magyar forradalom és szabadságharc vérbefojtása után a magyar-román kormányközi tárgyalások gondolatát először Sebes István magyar külügyminiszter-helyettes vetette fel 1957. májusi bukaresti látogatása alkalmával.¹⁵ A magyar Külügyminisztérium hozzáfogott a tárgyalási anyag kidolgozásához. Így született meg a „Javaslat a magyar-román kormányközi tárgyalások anyagára” című dokumentum, amelyben előírnyozták: az Erdélyben tartandó nagygyűlésen az „ott élő magyar nemzetiségű lakosság” előtt ki kell fejteni, hogy a testvéri román nép az „ellenforradalom” idején és után milyen nagy segítséget nyújtott Magyarországnak, ugyanakkor a „román népet, a román kormány és pártvezetőket...Erdély kérdésével kapcsolatban” teljesen meg kell nyugtatni, „minden bizalmatlanságot eloszlatva”.¹⁶

A magyar fél tervezett látogatására 1958 februárjában került sor. A Kádár János által vezetett delegáció „országjáró körútja” során – a február 24-i Jászvásáron és Roman városában tett látogatás után – február 25-én reggel érkezett Marosvásárhelyre (egy különvonat hálókocsijában utaztak), ahol a vasútállomáson hatalmas tömeg fogadta. Ez – összegezi a delegáció látogatásának tanulságait Makfalvi (Vincze) Gábor – nemcsak az „igen alapos szervező és mozgósító munkának” volt köszönhető, hanem annak is, hogy „ez volt az első (és utolsó) eset, hogy ilyen magas rangú magyarországi vendégek érkeztek a székely fővárosba”.¹⁷ A magyar küldöttség fogadásán jelenlévő marosvásárhelyiek visszaemlékezése szerint azért gyűlt össze olyan hatalmas tömeg, mert tizenkét év után végre magyar zászlót – még ha kisméretűt is – szorongathattak a kezükben.

A „magyarországi elvtársakat” Csupor Lajos, a Magyar Autonóm Tartomány pártbizottságának első titkára, Bugyi Pál, a tartományi néptanács végrehajtó bizottságának elnöke, Kovács György író, az RMP KV tagja, Andrásosfzky Tibor, az Orvosi és Gyógyszerészeti Intézet rektora, és Udvarhelyi József, a városi néptanács elnöke fogadta. Bugyi Pál a tartomány „román, magyar, szász és más nemzetiségű dolgozóinak nevében” köszöntötte a vendégeket, és külön kiemelte, hogy a Román Munkáspárt „következetesen alkalmazza a marxi-lenini nemzetiségi politikát”.¹⁸

A román elvtársak megnyugtatásának feladata volt a célja Kállai Gyula államminiszternek, az MSZMP KB PB titkárának a Simó Géza bútorgyár kultúr-

¹⁴ ACNSAS, Fond documentar, Dosar nr. 53., II. kötet, 67. oldal.

¹⁵ Makfalvi Gábor: A Kádár János vezette magyar párt- és kormánydelegáció 1958-as romániai látogatása. In: *Maros megyei magyarság történetéből. Tanulmányok, II. kötet.* (Szerkesztette: Pál-Antal Sándor, Mentor Könyvkiadó, Marosvásárhely, 2001, 367. oldal.

¹⁶ Ugyanott, 364–367. oldal.

¹⁷ Ugyanott, 367. oldal.

¹⁸ Ugyanott.

termében elmondott beszéde. A miniszter a jobbára magyar párttagok és munkások nagygyűlésén tartott beszédében kijelentette:

„A magyarországi ellenforradalom nyíltan felvetette területi követeléseit a szomszédos népi demokráciák felé: nemcsak Magyarország, hanem a szomszédos Románia területére is ki akarták terjeszteni az ellenforradalmat, győzelmük biztosítására nemcsak Magyarországon, hanem Romániában is vissza akarták állítani a földesúri és kapitalista kizsákmányolást. Az ellenforradalmárok ezért elevenítették fel az úgynevezett határkérdést. Világos tehát, hogyha az ellenforradalom Magyarországon győz, az éppen a Duna-medencében jelentette volna az imperialista rablőháború kezdetét, éppen a magyar és román nép lettek volna annak első áldozatai. Ezért mi szembeszállunk azokkal, akik a régi horthysta, irredenta területi követeléseket felelevenítik, mert saját tapasztalatunkból tudjuk, hogy ezek a követelések a kapitalizmus restaurációja és a harmadik világháború irányába hatnak. Megmondjuk világosan: Nekünk semmiféle területi igényünk nincs: azt tartjuk, hogy Magyarországnak van éppen elég földje és népe, hogy azon – testvéri egyetértésben a szomszéd népekkel – felépítse a maga szocialista hazáját.”¹⁹

Kállai Gyula – miközben a beszédében az „ellenforradalmár-gyanús” elemek példás megbüntetését is követelte – olyan csúsztatásokra vetemedett, amelyekhez hasonlókat egyetlen ország századrangú vezetője sem követett volna el. E sorok írója minden, a magyar forradalom idején született programot alaposan és többször is áttanulmányozott. Egyetlen program sem vetette fel – sem nyíltan, sem burkoltan – a területi követeléseket, nem „elevenítették fel a határkérdést”. A Debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem, a Debreceni Orvostudományi Egyetem, a Debreceni Mezőgazdasági Akadémia, a debreceni középiskolák diáksága, hallgatói, oktatói, dolgozói a debreceni Néplap 1956. október 23-án 35000 példányban megjelent különkiadásában 16. pontként azt követelték: „Illetékes nemzetközi fórumon foglalkozzanak a romániai és más külföldi államban élő magyarok ügyével.

17. pont: A kormány lépjen érintkezésbe a népi demokráciák, Ausztria és Jugoszlávia kormányával egy közép-európai konföderáció megvizsgálása céljából.”²⁰ Szó sincs sem területi követelésről, sem határkérdésről, sem revízióról.

A magyarországi történészek a forradalom idejéből csak két olyan felvetésről tudnak, amikor egyáltalán felmerült a határok, illetve a magyar kisebbségek kérdése. 1956. október 22-én a miskolci egyetem diákszemélyi ülésén a részt-

¹⁹ *Vörös Zászló*, 1958. február 26, 4. oldal. A szerkesztőség tévesen azt írta: Kállay (sic!) Gyula elvtárs beszéde.

²⁰ *Magyar '56. Forradalom és szabadságharc Magyarországon. Hatások a Kárpát-medencében*. Szerkesztette: Székelyhidi Ágoston. A Magyarok Világszövetsége 1956-os Bizottsága kiadása. I. kötet, Budapest, 1996, 143. oldal. Az erdélyi szervezkedések történetét, a politikai pereket Gagy Balla István és Tófalvi Zoltán ismertette.

vevők más jelszavai mellett a két világháború közötti revizionista politika központi követelése, a „Mindent vissza!” kiáltás is elhangzott. Ezt azonban a szervezők azonnal leintették.²¹ Szesztay Ádám hivatkozik arra az információra, amely szerint a miskolci forradalmi rádió a forradalom napjaiban magyarul és a szomszédos országok többségi nyelvein összefogásra szólított fel. A másik, határokkal kapcsolatos kijelentést a Veszprém Megyei Forradalmi Bizottság 1956. október 29-i felhívásában fogalmazták meg: akárcsak a debreceni egyetemi hallgatók, diákok, a dokumentum szerzői a kisebbségi kérdés megoldását a közép-európai államok föderációjának kialakításában jelölték meg.²²

Kádár János 1958. február 26-án a bukaresti nagygyűlésen próbálta megnyugtatni román hallgatóságát, kijelentvén „a Magyar Népköztársaságnak nincs egyetlen országgal szemben sem területi, sem más igénye”. A magyar párt- és kormányküldöttség 1958. februári romániai látogatása egyértelműen kudarccal zárult. A román fél nagyon ügyes taktikával, a „magyar elvtársak” állandó, már-már a teljes kimerültséghez vezető utaztatásával elérte – Makfalvi (Vincze) Gábor találó megfogalmazásában –, hogy „semmiféle konkrét megállapodásra nem került sor!” A román fél még a látszatát is elkerülte annak, hogy kormányközi tárgyalásokról lenne szó. A román külügyminisztérium egyáltalán nem vett részt a tárgyalásokon, az ilyenkor szokásos diplomáciai szabályokat felrúgva, a román fogadó-küldöttségből hiányzott a budapesti román nagykövet. Keleti Ferenc bukaresti nagykövet arról is tájékoztatta az MSZMP PB-t, hogy „az itt élő magyarság véleménye megoszlik a határok sérthetetlenségével kapcsolatban tett kijelentésről (...), több helyről hallani, hogy az említett kijelentés csalódást keltett”.²³

A küldöttség az erdélyi magyarságot sem tudta megnyerni. Makfalvi (Vincze) Gábor Keleti Ferenc bukaresti nagykövet információira hivatkozik, miszerint a látogatók nagy csalódást keltettek a romániai magyarság körében. Kádár János marosvásárhelyi pohárköszöntője egyenesen sértette a meghívott magyar kádereket, amikor kijelentette: „Itt laknak magyar származásúak is”, a „nacionalizmus mélyen él az emberek gondolkodásában”.²⁴ A kijelentés sértő jellege az 1956. évi népszámlálás adatainak ismeretében válik nyilvánvalóvá: Marosvásárhelynek 1956-ban 65194 lakosa volt, közülük 50174-en vallották anyanyelvük-

²¹ Ungvári Krisztián: A miskolci egyetemi diákpárlament története. In: *Múltunk*, 1992/2–3. szám, 132. oldal. Lásd még: Szesztay Ádám: Határon túli demokratikus mozgalmak 1956-ban. In: *Együtt. Az 1956-os forradalom és a határon túli magyarok*. Szerkesztette: Szesztay Ádám. Kisebbségkutatás könyvei. Lucidus Könyvkiadó, Budapest, 2006, 16. oldal.

²² Szesztay Ádám: Im, 16. oldal. A felhívást közölte a Veszprém Megyei Népújság 1956. október 30-i lapszáma.

²³ Makfalvi Gábor: im, 369. oldal.

²⁴ Ugyanott, 368. oldal.

nek a magyart, 14135-en a románt. A nemzetiség szerinti megoszlás: 48077 magyar, 14623 román.²⁵

Az 1958. februári egyértelmű kudarctól, a magyar párt- és kormányvezetők megalkuvásától, rendkívül defenzív hozzáállásától nyílegyenes út vezetett az 1988. évi aradi Grósz Károly és Nicolae Ceaușescu között lezajlott, magyar szempontból megalázó, szégyenletes találkozóig.

Romániában a Gheorghiu-Dej fémjelezte „nemzeti vonal” a látogatás után tovább erősödött, a magyarelles nacionalizmus újabb lendületet kapott: 1959-ben felszámolták a romániai magyar értelmiségképzés legfontosabb központját, a „Bolyai” Tudományegyetemet: „az ötvenes években (sem) beszélhetünk önálló, nemzeti külpolitikáról. Moszkva budapesti helytartói habozás nélkül bármikor feláldozták a szomszédos országokban élő magyar kisebbséget – cserébe azért, hogy a szovjethatalom által elvárt „jószomszédi viszony” ne sérüljön.”²⁶

Mindezek ismeretében kapnak – úgymond – történelmi hátszelet azok a tervezetek, elgondolások, amelyek a román-magyar ellentétek, az erdélyi kérdés megoldását sürgették. A megtorlásokat túlélők egy része éppen ezért az 1989. decemberi rendszerváltás után a politizálást választotta. Varga László református lelkészt a Romániai Magyar Kereszténydemokrata Párt, majd mozgalom elnökévé, később tiszteletbeli elnökévé választották. Csiha Kálmán tíz éven át az Erdélyi Református Egyházkerület negyvennegyedik püspöke volt, P. Ferencz Béla-Ervin a gyergyószárhegyi Ferenc-rendi kolostor házfőnöke lett, 96 évesen is rendkívül aktív egyházi vezető. Orbán Péter volt a mozgatója annak az évekig tartó pernek, amelynek során a Szoboszlai-csoport elítélt tagjait felmentették az 1958. május 30-i, 719. számú ítélet hatálya alól. Romániában a koncepciós „hazaárulási perek” a mai napig nem évültek el. Az életfogytiglani kényszermunkára ítélt Dobai István csak évekig tartó pereskedés után 2010-ben kapott kárpótlást a börtönben eltöltött hét esztendőért. A határozat visszamenőleg nem hatályos, tizenkilenc évig egy fillér kárpótlást sem kapott. Dobai István 1990 után szinte teljesen vakon – imponáló tudásának és műveltségének birtokában – monumentális műveket alkotott.

Amikor a kutatást 1990 elején végre elkezdhettem, a harmincegy elítélt közül már csak öten éltek: a teljesen megvakult, életfogytiglani kényszermunkára ítélt Balaskó Vilmos érolaszi, Máramarosszigeten élő református lelkész, az 1991-ben elhunyt, a saját árnyékától is rettegő, minden beszélgetéstől elzárkózó Nagy Lajos szabómester, a teljesen visszavonult Rimay János egykori földbirtokos, Csongrádi Ferenc asztalos, Székely Gyula kárpitos, hámkészítő és szobafestő.

²⁵ Varga E. Árpád: *Erdély etnikai és felekezeti statisztikája*. I. kötet. *Kovácsna, Hargita és Maros megye. Népszámlálási adatok 1850–1992 között*. Teleki László Alapítvány, Pro-Print Könyvkiadó, Budapest, Csíkszereda, 1998, 302. oldal.

²⁶ Ugyanott, 370. oldal.

Több száz mélyinterjú, beszélgetés után rá kellett jönnöm: a túlélők egyik napról a másikra drámaivá vált sorsuk legfontosabb időszakára, a vizsgálati fogás, a vallatás, a kihallgatás, szembesítés eseményeire emlékeznek a legkevésbé. A letartóztatás, a rabszállítás, a börtönnel való első szembesülés iszonyatos sokkját még megőrizte az emlékezet, utána pedig az idegrendszer azzal védekezett, hogy a memóriából „törölte” a kellemetlen élményeket.

Szinte kivételt jelent, hogy Varga László a budapesti Püski Kiadónál 1998-ban megjelent *A fegyencélet fíntorai. Románia 1956 után* címet viselő kötetében mintegy csokorba szedte a börtönben eltöltött hét esztendő fanyar humorral átszótt emlékeit. Elbeszélte, hogy amikor Uțiu Francisc vallató tiszt unta a kihallgatást, és arra kérte a foglyot, hogy meséljen a budapesti forradalomról, ő emlékezetből már-már betűhíven rekonstruálta a Budapesten, a magyar forradalom és szabadságharc idején, 1956. október 23-a és november 3-a között vezetett, a letartóztatása után a felesége által elégetett naplóját. Varga László teljes átélésével minden bizonnyal élete egyik legjobb „alakítását” nyújtotta.

A „hazaarúlási perek” túlélői közül a legjobb memóriával Balaskó Vilmost áldotta meg a Gondviselő. Emlékiratában, a Királyhágómelléki Református Egyházkerület gondozásában, e sorok írójának előszavával 2001-ben megjelent *Élet a föld alatt* című kötetében nemcsak a smaszerek, cellabeli tárgyak, a monoton és ehetetlen „menü” „fogásainak” felsorolását, a rabtársainak teljes névsorát közli, hanem *A 37-es cella vázlat, a püspökök cellája* alfejezetben – név szerint felsorolva a rabokat – még arra is visszaemlékszik, hogy az egyházi méltóságok a három emelet melyik priccsén aludtak.

Balaskó Vilmos emlékirata az egyetlen olyan dokumentum, amelyből hitelesen megismerhetjük a romániai siralomházakat. Nincs párja sem a magyar, sem a román, sem a német nyelvű börtön-irodalomban. Értékét növeli, hogy 1983-ban – a börtönben elszenvedett kínzások miatt bekövetkezett teljes megvakulása előtt – négy vaskos füzetben vetette papírra börtönmélekeit. Pontosan tudta: ha véletlenül házkutatást tartanak nála amire „minden esélye megvolt”, végrehajtják az alapfokon kiszabott halálos ítéletet, amelyet nemzetközi hírnevű szobrászművész bátyja, Balaskó Nándor közbenjárására változtattak életfogytiglani kényszermunkára.

Az emlékezet emberileg nagyon is érthető kihagyásait tetten érhetjük abban az „ENSZ-memorandum”-rekonstrukcióban, amelyet Dobai István az 1990-es évek elején állított össze. A Szekuritáté Irattárát Tanulmányozó Országos Tanács bukaresti levéltárában általam megtalált „ENSZ-memorandum” egy feszes, világos vonalvezetésű, logikájú tanulmány. Minden során érződik egy harminchárom éves, alkotó képessége teljében lévő nemzetközi jogász probléma-érzékenysége, a megoldást sürgető igyekezete.

Abban a reményben publikálom a *Debreceni Szemlében* e tanulmányomat, hogy az egyetlen magyar kollektív emlékezet számon tartja majd az erdélyi

magyarság 1956 és 1966 közötti súlyos véráldozatát, az utókor – nemcsak a magyar forradalom és szabadságharc 60. évfordulóján! – fejet hajt azok előtt, akik „naivnak, irreálisnak” tartott terveikkel a magyar-román kapcsolattörténet legneuralgikusabb kérdéskörét, az „erdélyi kérdés”-t, próbálták megnyugtatóan megoldani. Tizenkét elítélt ezért az álomért a legdrágábbal, az életével, a „szerencsésebb” kilencven egykori politikai fogoly pedig sok-sok évi börtönbüntetéssel fizetett.

Varga János

Cserekert elnéptelenedése, a falu fokozatos megszűnése¹

Cserekert Debrecentől 32 km-re, Létavértestől 8 km-re, közvetlenül a magyar-román államhatár mellett terül el. Csak közúton közelíthető meg, valójában zsák-falu, a Létavértes és Pocsaj településeket összekötő közútról – kb. félúton – egy 1,5 km hosszúságú ún. bekötő út – vagy, ahogy a helybeliek mondják: „köves út” – vezet a faluba, amelyik az iskolánál ér véget. Három utcájának neve: Május 1. (korábban Rákóczi), Jókai (vagy „felső”), Hajnal (korábban Arany János). A helybeli adatok alapján már a honfoglalás tájékán lakott település volt. A tatárjárás idején az akkori viszonyoknak megfelelően népes településnek számított. Volt időszak, amikor a határmozgások miatt Romániához csatolták, ekkor köz-igazgatásilag Székelyhíd járási székhelyhez tartozott. A határ túloldalán a legközelebbi település Bihar-Diószeg.

A II. világháború előtt a falu körüli igen termékeny földterület a Keglovits és Zichy nagybirtokos családok tulajdonában volt, az itteni lakosság cselédként dolgozott. A háborút követő földosztás során a lakosság földhöz jutott, majd 1960-ban termelészövetkezetbe tömörült, pontosabban tömörítették. Ebben az időszakban a lakosság létszáma kb. 400 főt tett ki, ez a létszám tekinthető a falu történetében a legnagyobbak.

A falu körül elszórtan néhány tanya is épült. Ilyen volt Létavértesről menet a bekötő út előtti első baloldali dülő (ahol egy kút is volt!) vége felé a *Papp-tanya*, a bekötő út első harmadánál a *Szima-tanya*, a falu végétől 200 méterre a *Kis-Csákó* (Pungor Ernő portája), a román határ közelében pedig a *Ferenci-tanya*. A falu végén volt található a *Szakáll-háza*, egy szép, több szobás téglalapú épület, lóistállóval, dohány szárító hodályokkal. A termelészövetkezet idején ez volt a munkaelosztó hely, itt gyülekeztek a falu férfijai, és ide érkezett minden reggel a termelészövetkezet brigádvezetője, aki elosztotta a munkát. Cserekert-hez tartozott még a grófi időkben épült és jól felszerelt mezőgazdasági központ, a *Nagy-Csákó*, ahol az ispán és családja (később a Király család) lakott, és ahol jelentős állattartás is folyt (szarvasmarha, bika). A telep viszonylag gépesítve volt: itt működött egy ún. „tüzes gép”, amely a cséplőgépet hajtotta. Ez a telep a

¹ Részlet a szerző „Cserekert – fénykor és hanyatlás” címmel a *Szülőföldünk, Létavértes története 1970–2010. Megmaradás és megújulás* c. kötetben (Szerk. Erdei G., Debrecen: Életvonal Alapítvány; Debreceni Egyetemi Kiadó, 2014, 479 pp) a 397–405 lapon megjelent fejezetéből.

Partalja bejárati völgyétől 300 méterre volt. Sajnos mára a tanyak mindegyike eltűnt, csak az itt élők tudják emlékezetükbe idézni eredeti helyüket.

A falu hosszú távú jövőjével kapcsolatos legelőrelátóbb, szinte profetikus véleményt a nagylétei „Aranykalász” Mezőgazdasági Termelőszövetkezet első és a faluban igen népszerű egykori elnöke *Belgyár András* fogalmazta meg akkor, amikor Cserekert még a fénykorát élte. Egy, a falu embereivel folytatott beszélgetése során már a hatvanas évek elején kijelentette, hogy: „Cserekertet nem kell felszámolni, felszámolja az majd saját magát.” Ez az előrejelzése sajnos megvalósult. 1983-ban már csak 35 család élt a faluban 75 fővel. Ekkor készített szociográfiai riportfilmet a faluról az MTV1, amit „*Nyitva kedden és pénteken*” címmel mutattak be.²

Az elnéptelenedést nem tudta kompenzálni annak a néhány családnak, illetve egyedülállónak a betelepődése, akik házat vásároltak, és itt telepedtek le. Voltak, akik csak hétvégi háznak vásároltak meg és újjítottak fel cserekerti házakat. Ma pedig az eredeti lakosok közül már csak Girdán Sándorné – Mariska néni (1931–) él a faluban, de a telet ő is Létavértesen tölti. Cserekertben él még Moldován Gyuláné (Emma), valamint a Tatabányáról ide települt Farkas család: Farkas László, Farkas Lászlóné és Juhász Ildikó. Cserekert jelenlegi lakosainak száma így 5 fő.

Tanulmányomban a falu elnéptelenedésének okait és lefolyását próbálom felvázolni.

1. Munkahely hiánya

A mezőgazdaságon kívül semmilyen munkalehetőség nem volt a faluban. A szakmát tanuló fiatalok saját szakmájukban – bányász, cserépkályha építő, esztergályos, festő, rádió-tv szerelő, traktoros, vágár stb. – csak más településen tudtak elhelyezkedni, ezért nem a faluban telepedtek le. Az értelmiségi pályát választók esetén eleve szóba sem jöhetett a Cserekertben való letelepülés, ők nagyobb falvakba, városokba kerültek mérnököknek, tanárnak, bankárnak, ott alapítottak családot.

A társadalmi mobilizáció folytán az itt születettek így szinte az egész országban szétszóródtak. Létavértes, Pocsaj, Debrecen, Hajdúnánás, Balmazújváros, Berettyóújfalú, Tiszaújváros, Szolnok, Miskolc, Budapest, Esztergom, Balassagyarmat, Putnok, Dinnyés, Székesfehérvár csupán néhány azon települések közül, ahol Cserekertből elszármazottak élnek/éltek.

² *Nyitva kedden és pénteken* – Szociográfiai riportfilm. MTV1, 1983. szeptember 14.
(Riporter: Kopeczky Lajos, Rendező: Vámos Judit)

2. Az iskolai oktatás megszűnése

Az elnéptelenedés, a leépülés másik oka az iskolai oktatás fokozatos megszűnése. Előbb a felső tagozatos tanítás szűnt meg 1963-ban, amikor is az un. „körzetesítés” okán felszámolták és a közeli nagyobb falvakba, városokba vonták össze az osztályokat. Megkezdődött a bejárás (a buszozás) időszaka. Egy évtized múlva ugyanez történt az alsó tagozatos osztályokkal is, így 1974-ben Cserekertben végleg megszűnt az iskolai oktatás. Elköltözött a falu tanító-házaspárja, a Portörő-házaspár is, így a falu értelmiségi nélkül maradt. Az általuk elhintett mag termékeny talajba hullott, mivel egy tucat azoknak a száma, akik egyetemet, főiskolát végeztek, bizonyítva ezzel, hogy egy jó pedagógus még ilyen mostoha körülmények között is eredményes munkát tud végezni. Az időközben elhunyt Portörő Sándor tanár úr sírján mindig van friss virág (amikor meglátogatom édesapám sírját Létavértesen, én is mindig viszek rá egy szálát). Ez az új értelmiségi réteg azonban már akarata ellenére sem tudott megtelepedni az ősi fészekben, mivel itt semmilyen beruházás nem történt. Az iskolával egybeépült tanítói lakásba később a Simon család költözött be.

3. A Bolt megszűnése

Az ÁFÉSZ 1983-ban be akarta zárni a boltot, de Tanner Béla bácsi még elvállalta a boltos feladatkört. Hetente csak kétszer, kedden és pénteken 8–13 óráig tartott nyitva. Ha közbenső napokon szükség volt valamire, akkor az emberek egymástól kértek kölcsön. Sok árucikket (pl. a kenyeret is) csak előrendelés alapján szállították. A lakosság létszámának egyre gyorsabb csökkenésével a bolt fenntartása gazdaságtalanná vált, végül 1985-ben végleg megszűnt. A még itt élők ezzel még nehezebb helyzetbe kerültek, mert még az alapvető élelmiszerekhez sem tudtak hozzájutni. Ekkor egy létavértesi vállalkozó szánta rá magát, hogy hetente egyszer élelmiszert szállít a faluba. A lakosság további fogyásával azonban ez a tevékenység is gazdaságtalanná vált, a falu néhány lakosa teljesen ellátatlan maradt, magára lett utalva. A legszükségesebb élelmiszert ezután Girdán József – Létavértesen élő, de cserekerti földterületet is művelő mezőgazdasági vállalkozó – szállította ki édesanyjának és a legrászorultabbaknak, többek között a nyolcvanas éveit töltő édesanyámnak is.

4. A buszközlekedés megszűnése

Valamikor a fénykorban péntek délutánonként tömött busz érkezett Cserekertbe, mivel ekkor jöttek haza a környező iskolákban tanuló diákok. Idővel azonban ez a helyzet teljesen megváltozott. Az utaslétszám drasztikus lecsökkenése miatt a Hajdú-Bihar Megyei Volán járatai gyakran üresen közlekedtek. Érezhető volt, hogy ez a helyzet nem maradhat sokáig. Végül a napi egyszeri buszjárat – reggel

Létavértesre és délután vissza Cserekertbe – is megszűnt. A falu gyakorlatilag teljesen magára maradt, szinte semmilyen kapcsolata nem volt a külvilággal.

5. Az utcai telefonfülke kikapcsolása

A magukra marad idős emberek a távolabb élő családtagokkal való kapcsolattartás céljából saját lakásukba bevezették a telefont, így akár naponta tudtak kommunikálni szeretteikkel, megosztva velük gondolataikat. Ugyanakkor az orvost, mentőt, vagy valamilyen javító szakembert is könnyebben elérték. Emiatt a korábban a falu bejáratánál lévő utcai telefonfülkét is lekapcsolták, csak az tudott telefonálni, aki rendelkezett „vonalas” telefontal (ami valójában mikrohullámon keresztül kommunikált a központtal).

6. A pusztulás útján

Az elnéptelenedéssel párhuzamosan a falu fizikailag is az elmúlás útjára lépett. A meghaltak, elköltöztek házaik árvák, kihasználatlanok lettek, állaguk fokozatosan romlott, míg végül a többnyire vályogból készült, szigeteletlen falak megadták magukat. Pár év alatt az egész ház összedőlt, amit végül ledőzeroltak, és szántóföld lett a helyén. A falu ma tele van ilyen foghíjjakkal, melyeknek a helyén valaha rendezett, szép porták álltak. Ma már csak az innen elszármazottak őrzik emlékezetükben a régi tulajdonosok nevét.

Az itteni házak teljesen elértéktelenedtek, csak a földnek, amelyen állnak, van valami aranykorona értéke. Pedig kevés állagmegőrző munkával, kis befektetéssel a ma még álló házak kiváló hétvégi pihenőül szolgálhatnának a megfáradt városi ember számára. Úgy látszik, hogy nem csak az idő ácsorog a cserekerti portán,³ hanem az információ is, valahogy nem jut el a hír innen az Isten háta mögül a közeli Debrecenbe. Előbb utóbb aztán minden ház összedől.

Miközben egyesek próbálják megmenteni, megőrizni a még meglévő értékeket, a rablásból élők még az ilyen kis elnéptelenedő településre is eljutnak, és semmibe véve az itt élők emlékeit, érzelmeit, kötődésüket egyes tárgyakhoz, berendezésekhez, ami mozgatható azt elviszik, mivel tudják, hogy itt nincs semmilyen karhatalmi egység. Ilyen emberek vitték el pár évvel ezelőtt az iskola udvarán álló harangot, hogy majd valamelyik fémkereskedőhöz juttatva némi jövedelemre tegyenek szert. (Erről a galád tettről még az MTV is tudósított.) Szerencsére a harang azóta megkerült, de a szép magyar nóta sora, „Kondulsz-e még csendes falum kis harangja?” aktuális maradt.

³ *Ácsorog az idő a cserekerti portán* (A Hajdu-Bihari Napló-ban megjelent cikk Borók Jánosról – K. Zs.)

Az idős emberek ameddig csak bírták a faluban maradtak, még saját gyerekeik „nyakára sem akartak menni”. Később is, ha teheték, inkább valamelyik közeli szociális otthonba vonultak. A létavértesi szociális otthonban jelenleg egy cserekerti személy él: Kustor Józsefné (Aranka néni). Néhányan nagyon idősök lévén, de még viszonylag jó egészségi állapotban – a szerető család oltalmazó ernyője alatt – gyermekeiknél élnek. Így kapják vissza azt a sok szeretetet, törődést, amelyet valamikor ők adtak nekik.

7. Az értékmentő lokálpatrióta – Borók János építész

Miközben a falu az elnéptelenedés, a pusztulás útjára lépett, Cserekert egyik fia, Borók János építész az értékmentés mellett döntött. Dacolva az idők szavával, nem nézte tétlenül szülőfaluja leépülését, ő inkább az értékmegőrzés mellett döntött.

Először a szívéhez legközelebbi ingatlant, szülei házát újíttotta fel, alakította át családtagjai, barátai igényei szerint, és itt helyezte el az évek során fáradtságos munkával összegyűjtött tárgyi emlékeket, Cserekert első helységnev táblájától kezdve a csizmahúzón keresztül a szekér alkatrészekig, a régi petróleumlámpáig mindent. Található itt régi citera, kenyérdagasztó teknő, sütőlapát, korsó gyűjtemény, viharlámpa stb.

Ezen túlmenően megtalálhatjuk itt a szocialista időszak relikviái (fényképek, gázálarc, sziréna, vegyvédelmi öltözék, munkahelyi blokkoló óra, párttagsági könyvek, jelvények, kitüntetések, Kádár János tűzpiszkáló készlete) mellett az elmúlt évtizedekben használatos bankjegyeket, régi rádiókat, kancsókat, és még sok egyéb értékes és jellemző eszközöket.

Borók Jánosnak gondja volt az iskola épületére is. Ezt az ingatlant 1996-ban saját költségén megvásárolta az Aranykalász Termelőszövetkezettől, és elkezdte felújítását, de anyagi erőforrások híján befejezni még nem tudta. Az iskolában lévő kápolnában – mint régi ministráns – megőrizte az egyházi kellékeket, sőt a papi ruhaviszketeket újabb beszerzésekkel még gyarapította is. Az iskolát tanítói, a Portörő-házaspár után nevezte el.

A Bolt régen – Jenei Sándor festménye

Borók János nem hagyta elpusztulni a *bolt-kocsma* épületegyüttest sem. 1996-ban ezt a vályogból épült, rendkívül leromlott állapotban lévő ingatlant is saját költségén vásárolta meg az Aranykalász termelőszövetkezettől, és olyan szín-

ten felújította, hogy állapotát több évre megőrizze. A képen jól látható, hogy milyen állapotban volt a bolt. Tetőszerkezete már megrongálódott, beázott, oldallal málladozni kezdtek.

Tanner Béla bácsi boltja ma

Az épület új tetőszerkezetet kapott, de az oldalfalak még vakolatlanok. A budapesti turisták által készített képen a három helyiség bejárati ajtaján és az ablak felett az alábbi feliratok olvashatók:

KISHANGYA NÉP-
BOLT (bal szélén)
A BOLT NEVE: BÉLA
BÁCSI
(az ablak feletti tábla
felirata)

CSERE-KERTIKOCSMA (ötletes elnevezés!)

HATÁRVADÁSZ PIHENŐ (ebben található a valaha itt szolgált határőrök viseleteinek gyűjteménye)

Ekkora anyagi áldozatot Cserekert hagyományainak megőrzése érdekében senki más nem hozott. Az utókor majd biztosan hálával emlékezik meg Borók János értékmentő, gyűjtő munkájáról. Talán majd egyszer amolyan kis néprajzi emlékházként gyűjteményei látogathatók lesznek, és az erre járó turisták bepillantást nyerhetnek egy valaha itt élt kis közösség életébe. Ő kerítette meg az ellopott harangot is, és feltett szándéka, hogy a falu jelképét, a haranglábat a haranggal felállítja.

Időközben Borók János elhunyt, a szépen felújított, a település egyetlen vízvezetékes családi portája eladó. Csak remélni lehet, hogy egy csendre, hétvégi nyugalomra vágyó debreceni lakos érdeklődését felkelti ez a különleges értékkel bíró ingatlan.

8. A partalja – az „Ér-mosta róna”

Partalja – így nevezték egymás között a cserekertiek a falutól másfél km-re elterülő, az Ér-folyócska államhatárnál kezdődő kb. két kilométeres szakasza, valamint a magyar-román államhatár, a kopár, illetve erdővel borított dombok,

valamint a *Tövishes* által határolt területet. Erre a területre valóban illik az Adytól kölcsönzött kifejezés: „Ér-mosta róna”.⁴

Az Alföldön szokatlan magasságú dombok lábánál egy kisebb tó található, amely az államhatárral és a folyóval fogja közre az un. *Kovács-szigetet*, melyet egykor gyönyörű tölgyerdő borított, egészen az oroszok bejöveteleig, amikor is a terület birtoklási jogát az oroszok egy cigány embernek adományozták, akinek első cselekedete az volt, hogy kivágta és értékesítette az egész erdőt. A Partalja szinte Cserekert tartozéka volt. Az itteni legelőre hajtották le nap, mint nap a falu csordáját (szarvasmarhák) és gulyáját (sertések), amelyekre a lakosság által bérelt csordás és gulyás vigyázott. Ők az egész napot itt töltötték, idomított kutyáikkal, illetve hétvégeken a falubeli gyerekek segítségével őrizték a nyáját, saját maguk építette kis kunyhóban húzva meg magukat a forróság, a hideg, és az időjárás egyéb viszontagságai ellen. Ezekben a kunyhókban pihentek, illetve itt a kunyhó előtt készítették el bográcsban a napi egyszeri meleg ételt, ami többnyire paprikás krumpli, *slambuc*, vagy halászlé volt. A halat a folyóból maguk fogták ki pecával vagy hálóval. Az esetleges túlfogást este a faluban azonnal értékesítették. A csordás kunyhója a *lapos*-nál, a gulyásé az első domb lábánál volt. Évtizedek alatt a legelő és a kopár domboldalak igen jól trágyázott és pihent földterületté váltak. Így nem csoda, hogy a Vörös Rózsa Tsz alakulása után lánctalpas traktorral mélyen felszántott és dinnyével beültetett terület olyan bő termést hozott, hogy a megtermelt mennyiséget nem tudták értékesíteni, ezért a területet felszabadították és az emberek szekerekkel vitték haza a tök nagyságú, mézédés dinnyéket, melyet – mivel ők maguk sem tudták mind elfogyasztani – a disznóval etettek meg. A Vörös Rózsa Tsz a dombok lábánál levő tóba halat telepített, melyek olyan nagyra fejlődtek, hogy úszás közben a hátuk kilátszott a vízből, így igen könnyű volt őket lehalászni. A legelő egy részét a későbbi Aranykalász Termelőszövetkezet felszántotta és kukoricával vetette be. A termés a dinnyéhez hasonlóan igen bőséges volt.

A dombok aljánál, közvetlenül a halastó mellett tiszta, hideg vizű források voltak. Ezek egyikét Borók János saját költségén kitisztította, kiépítette és unokája után *Zsófia-forrásnak* nevezett el, és táblával meg is jelölt.

A folyó mellett az állatok itatására egy *kanalas*-, majd később egy *gémeskút* szolgált. Az *Ér*-folyócska a horgászok, halászok kedvelt helye volt, de hétvégeken a falu férfijai közül is sokan jártak le halászni, többnyire *tapogatóval*. A folyó a fürdőzésre is kiválóan alkalmas volt. Változó mélysége, tisztasága lehetővé tette, hogy az úszni tudók és nem tudók egyaránt alkalmas helyet találjanak maguknak egy kis hűtésre. Kánikula idején – gyakran az ebéd utáni kis pihenő idő alatt – le-leugrottak biciklivel vagy lovas szekérrel a megfáradt emberek egy

⁴ Ady Endre Művei, *Összes Versei II.* Szépirodalmi Könyvkiadó, 1972. 295.

kis hűsülésre. A legkedveltebb fürdőhelyek nevei: *határ, két bokor köze, lapos, híd*.

A legelő szép sík területe a vasárnapi focimeccsek színhelye volt, ahol az utcából verbuválódott gyerekcsapatok mérkőztek egymással. Néha még rendes labdánk sem volt, ilyenkor rongyból csináltunk labdát. Télen pedig a hóval borított lankás dombok biztosítottak kiváló terepet a szánkózás, sielés számára.

Ez a kedves, erdős, ligetes terület már régen is az iskolások kedvenc kirándulólhelye volt, évente majálisokat is tartottak itt, először a lejárati völgy végétől jobbra, az akácerdőben lévő szép nagy tisztáson, később az *Ördög-árok* (kb. a geodéziai toronynál kezdődő mély völgy) utáni kis domboldalon, közel a Pocsajba vezető közúthoz.

A dombokat elválasztó, illetve az államhatár által átszelt völgyek nevei: *Suta, Balázs, Moczok, Jakab, Hideg*. A Hideg-völgy már egészen Cserekert mellett található, a falu végétől kétszáz méterre. Télen ez volt a gyerekek kedvenc szánkózó helye. Itt mérkőzött meg Tasnádi Imrus gyors vasszánkójával a többiek fából készült szánja.

Az egész Partalja ma is kedvelt kirándulólhely, horgászó terület, különösen azóta, hogy természetvédelmi területté nyilvánították. Ennek ellenére meg kell említeni, hogy ezt a szépségében a Hortobágyot is felülmúló területet a távolabbi települések (pl. Debrecen) lakói nem ismerik, nem fedezték fel a maguk számára, mint ideális kirándulólhelyet.

Ezt a területet egyik oldalról teljesen az Ér-folyó határolja, melyet legszebben Ady Endre *Az Értől az Óceánig* c. versében örökített meg.⁵

Az Ér nagy, álmos, fücsa árok,
Pocsolyás víz, sás, káka lakják.
De Kraszna, Szamos, Tisza, Duna
Oceánig hordják a habját.

S ha rám dől a szittyá magasság,
Ha száz átok fogja a vérem,
Ha gátat túr föl ezer vakond,
Az Oceánt mégis elérem.

Akarom, mert ez bús merészség,
Akarom, mert világ csodája:
Valaki az Értől indul el
S befut a szent, nagy Oceánba.

A folyó e szakaszán csak egy híd van, amelyen át a Létavértes-Pocsaj közútból balra leágazó, erősen lejtős út vezet a Töviskes felé. A régi híd, amelyet a

⁵ Ady Endre Művei, *Összes Versei I.* Szépirodalmi Könyvkiadó, Bp. 1972. 153.

rajta áthaladó tehénszekér hangja után „*dörömbölős híd*”-nak nevezték, fából készült.

A folyón száraz lábbal még egy helyen, az un. *laposnál* lehetett átkelni, de itt csak egy kis fából készült felüljáró volt, amit a határőrök számára építettek ki. A szigorú határőrizet megszűnte után ez a híd megszűnt.

A Partalja egyik kuriózuma még egy alagút – az un. *Leányvár* –, amely a sokat emlegetett első domb tetején található, amelyben és annak környékén a debreceni Déri Múzeum munkatársai végeztek ásatásokat.

Irodalom

Fülöp Imre: A Létavéteszi Aranykalász Mezőgazdasági Termelőszövetkezet története (1960-1971)

Molnárné Portörő Judit levele szerzőhöz (2003. 07. 11, Debrecen)

Tokai Gyula: Kiegészítés a Napló május 26-i számában közölt *Cserekeri cseréptörödékek* című riporthoz

Interjúk Varga Jánosné és Justyák Sándor cserekeri lakosokkal (2011-01-23, 2011-03-24, 2011-04-29)

Mikó Eszter

A magyarországi kivándorlás jelene és várható alakulása

Napjaink a népvándorlás kora, amelyen nem csupán az Európába beáramló, hanem az Európán belüli népességmozgást is értjük. A migráció már az elmúlt évszázadokban is igen jelentőssé vált a kontinensen belül. Az 1800-as évektől az I. világháborúig a Nyugat-Európába, illetve az Amerikába irányuló migráció volt a jellemző, amelyek elsődleges okai gazdasági tényezők voltak. Az I. és II. világháború között és alatt a migrációt a háborús viszonyok és az éppen aktuális politikai tényezők befolyásolták. A II. világháború után hazánkra a kényszeremigráció volt a jellemző, gondoljunk csak a csehszlovák-magyar lakosságcserére. A szovjet megszállás alatt igen erősen szabályozták a migrációs folyamatokat. Ennek ellenére kivándorlási hullám ezen időszakban is volt, tömeges kivándorlás azonban csupán egy nagyobb történelmi eseményhez, az 1956-os forradalomhoz köthető.

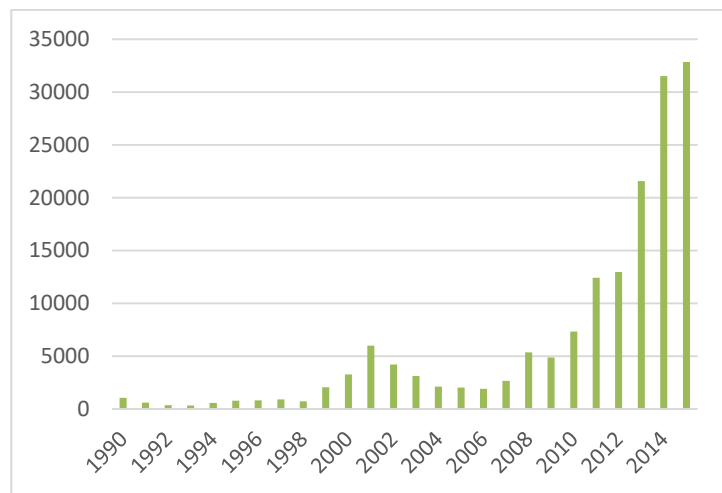
1989 után a migrációs folyamatok belső korlátozása megszűnt, ennek ellenére magas migrációs szándék nem volt. A 2004-es Európai Unió csatlakozás, majd azt követően a 2008-as gazdasági világválság azonban felerősítette a migrációs folyamatokat.

Tanulmányomban Magyarország jelenkori migrációs formáit, a kivándorlók kor és nem szerinti összetételét, és a kiutazási célországaikat vizsgálom. Egy 2016. első félévében végzett kutatás segítségével bemutatom a jelenleg középiskolában tanulók migrációs szándékát, mind a tanulmányi, mind a munkavállalási migrációs szándékokat, illetve ezen fiatalok tervezett kiutazási célországait, és kiutazásuk okát.

A magyar migráció alakulása 1989-től napjainkig

1990 és 2007 között a magyar Demográfiai évkönyvek alapján a kivándorló magyar állampolgárok száma csupán pár száz fő volt, és 2008–2013 között is többnyire 20 ezer fő alatt maradt. Egyes kutatók ugyanakkor úgy vélik, hogy ezen adatok nem fedik a valóságot, csupán a regisztrációs rendszer hiányosságából adódnak. Ezen hiányosság abból ered, hogy a rendszerváltozás óta az országot elhagyó személyeknek már nincsen bejelentési kötelezettségük és a kilépőket sem fűzi ehhez semmilyen érdek. Emiatt a magyar statisztikai hivatal adatai egy, a népességregiszteren alapuló kivándorlási statisztikán alapulnak, amely a távozók számát folyamatosan alulbecsüli. A tényleges kivándorlók számbavételére

ezért a befogadó országok statisztikáit érdemesebb vizsgálni, és ezek alapján meghatározni a kivándorlók számát.¹ A magyar statisztikai hivatal módszertani tájékoztatója alapján a kivándorlók számának meghatározása 2009-ig a KEKKH személyiadat- és lakcím-nyilvántartása, 2010-től pedig az OEP TAJ nyilvántartása alapján történik. A statisztikai hivatal szerint kivándorló az a magyar állampolgár, aki végleges külföldi letelepedés szándékával vagy ideiglenes külföldi tartózkodás céljából hagyja el Magyarországot.

1. ábra: Magyarországról kivándorló magyar állampolgárok a magyar statisztikai hivatal adatai szerint 1990–2015

Forrás: Demográfiai évkönyvek, Gödri és Tóth, 2010, Statisztikai tükrök

Az 1990–1998 közötti időszakban a migrációs szándék alacsony volt Magyarországon, ugyanakkor 2001-ben egy hullámhegy figyelhető meg. A 2004-es Európai Unióhoz való csatlakozáskor jelentős növekedés nem volt. Ugyanakkor 2008-tól, a gazdasági világválság kezdetétől, különösen pedig 2011-től, a hét éves uniós korlátozások megszűnésétől kezdve a migrációs folyamatok folyamatos növekedése figyelhető meg.

A magyar kivándorlási szándék rendszerváltást követő alacsony szinten maradásának egyik oka, hogy napjainkat megelőzően a magyar lakosságra a migráció egyáltalán nem volt jellemző. Egy, az 1990-es évek elején végzett kérdőíves felmérés tapasztalatai alapján a megkérdezettek döntő többsége

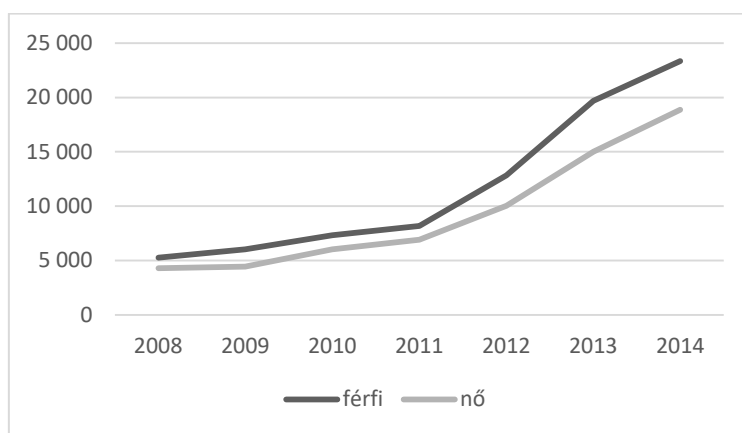
¹ Gödri Irén és Tóth Erzsébet Fanni (2010)

nemhogy külföldre nem akart menni, de még akkori lakóhelyét sem kívánta elhagyni.²

További oka lehet annak, hogy a kivándorlás mértéke a rendszerváltás után alacsony szinten maradt, a nyugat-európai országoknak a kelet-közép-európai országokkal szemben bevezetett kvótarendszere lehetett. Ezen kvóták elsősorban a befogadó országok hiányszakmáira, illetve jól kvalifikált munkaerőre vonatkoztak.³

Egyes kutatók úgy vélik, hogy annak az oka, hogy 2004 után Magyarországon nem nőtt meg a kivándorlók száma, annak köszönhető, hogy a különböző támogatási formák és jóléti ellátások továbbra is jelentősek maradtak. A különböző szociális juttatások Magyarországra jellemző magas szintje eredményezte, hogy a kivándorlási hajlandóság a gazdasági helyzet romlása ellenére 2008-ig alacsony szinten maradt.⁴ A migrációs folyamatokat emiatt 2008-tól kezdődően, a továbbiakban a migrációs folyamatok felerősödése után kívánom vizsgálni.

Magyarországon a kivándorlás a történelem során elsősorban a férfiakra volt jellemző. A kivándorlók között a nők sokkal alacsonyabb számban vettek részt. Bár napjainkban a férfi kivándorlók aránya még mindig magasabb a nőknél, a történelmi hagyományokkal ellentétben már a nők között is jelentős a kivándorlási hajlandóság.

2. ábra: Magyarországi kivándorlók nem szerinti megoszlása 2008-2014

Forrás: Eurostat

² Kiss Éva (1992)

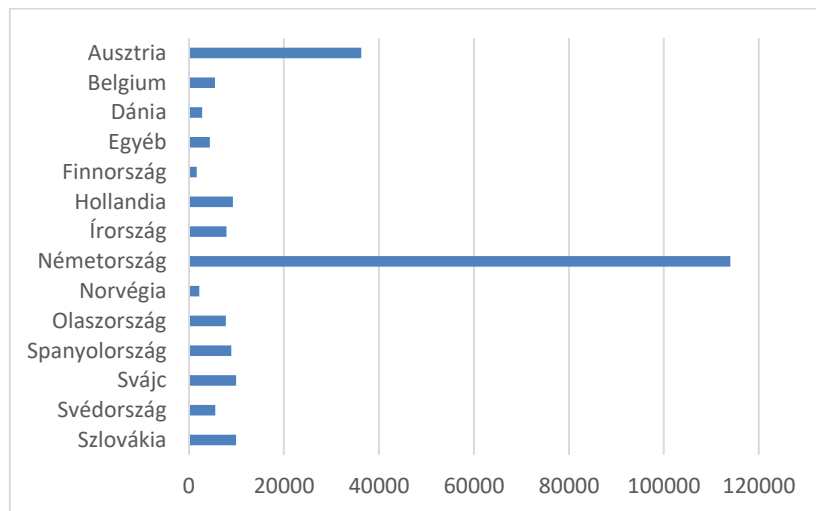
³ Ehrlich Éva – Révész Gábor (1994)

⁴ Gödri Irén és Tóth Erzsébet Fanni (2010)

A kivándorlás a történelmi folyamatokhoz hűen elsősorban a fiatal korosztályra jellemző folyamat. A magyarországi kivándorlók mind a két nemnél elsősorban a 25–29 éves korosztályba tartoznak. A KSH adatok alapján a kivándorlók 44 %-a 30 év alatti, 75 %-a pedig még nem éri el a 40 évet.⁵ Míg a nőknél a 25–29 éves korosztály után gyorsan visszaesik a kivándorlók száma, addig a férfiaknál még a 30–34 éves korosztály tekintetében is magas a kivándorlási hajlandóság. A nőknél az alacsonyabb kivándorlási szint elsősorban vélhetően a családalapítással és gyermekvállalással állhat szorosabb kapcsolatban, kisebb a kalandvágy, jobban tartanak a bizonytalanságtól.

A 2013-ban végzett SEEMIG kutatás szerint a magyar kivándorlók között magas az érettségivel, a felsőfokú képesítéssel vagy a diplomával rendelkező kivándorlók aránya.⁶

Európán belül a magyar állampolgárok elsődleges célországa a történelem során mindig is Németország volt, amelyet Ausztria követett. Mára az előbbi két célország mellett a magyar kivándorlók körében az Egyesült Királyság is kiemelkedő célország lett.

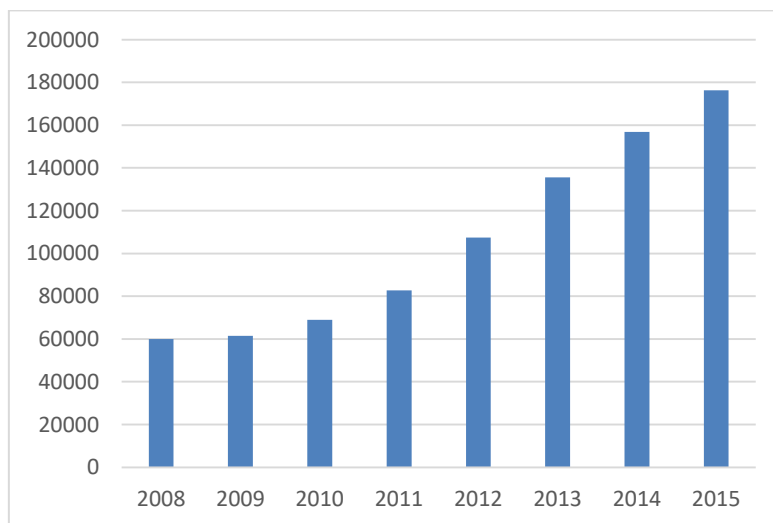
3. ábra: A magyar állampolgárok száma Európa különböző országaiban
2013-ban a Központi Statisztikai Hivatal adatai alapján

Forrás: Demográfiai évkönyv 2013 (A magyar statisztikai hivatal az Egyesült Királyság-ba kivándorlók számáról nem rendelkezik adattal.)

⁵ Statisztikai tükör 2016

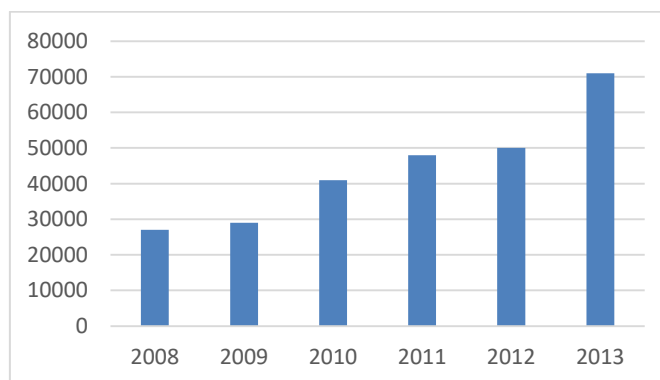
⁶ KSH SEEMIG kutatás 2014

A magyarok esetében az elsődleges célország, mint látható, Németország. 2008-tól az ide kivándorló magyarok száma jelentősen nőtt, ami a kint élő magyar állampolgárok számában is jól látható. Míg 2008-ban a német statisztikai hivatal még csupán 60024 magyar állampolgárt tartott nyilván, addig 2015-re a számuk 176221 főre növekedett.

4. ábra: Németországba élő magyar állampolgárok száma 2008–2015 között
Forrás: Német Statisztika Hivatal – Népeség-nyilvántartás, 2015.

Az Egyesült Királyságban élő magyar állampolgárok száma Németországhoz hasonlóan folyamatosan nőtt 2008 és 2013 között. Számuk 2008-ról 2013-ra közel megháromszorozódott.

5. ábra: Egyesült Királyságban élő magyar állampolgárok száma 2008–2013 között
Forrás: Egyesült Királyság népszámlálási adatai

A harmadik fő kivándorlási célországban, Ausztriában 2016-ban 54262 magyar állampolgárt tartottak számon, míg 2009-ben a számuk még csupán 36864 fő volt.⁷

A magyar kivándorlók száma Németország esetében folyamatosan nőtt, az Egyesült Királyság esetében pedig 2013-ban volt megfigyelhető jelentős növekedés. A kutatók egyetértenek abban, hogy a kivándorlási folyamatok további növekedése várható a jövőben. Ezen állítást támasztja alá a 2016 első negyedévében a középiskolások körében végzett kutatásom is.

A magyarországi migráció várható jövőbeli alakulása egy, a középiskolások körében végzett felmérés alapján

A középiskolában tanulók körben a kérdőívet 2016. január és március között összesen 1307 fő töltötte ki, melyből 1300 válasz volt az elemzéshez felhasználható. A válaszadók között 462 férfi és 799 nő volt, 39 fő nem válaszolt a kérdésre. A kérdőívet kitöltők átlag életkora 18 év.

A válaszadók Baranya, Borsod-Abaúj-Zemplén, Fejér, Győr-Moson-Sopron, Hajdú-Bihar, Pest, Veszprém és Zala megyében laknak. A Pest megyében élők jelentős része Budapesten jár középiskolában.

Lakóhely / megye	Fő
Baranya	178
Borsod-Abaúj-Zemplén	215
Csongrád	1
Fejér	32
Győr-Moson-Sopron	288
Hajdú-Bihar	180
Komárom-Esztergom	2
Pest	168
Szabolcs-Szatmár-Bereg	1
Vas	1
Veszprém	80
Zala	140

6. ábra: Kérdőívet kitöltők lakóhely szerint, 2016
Forrás: 2016 évi felmérés (14 fő nem válaszolt a kérdésre.)

⁷ Osztrák Statisztikai Hivatal 2009, 2016

A válaszadók közül 688 fő gimnáziumban, 425 fő szakközépiskolában, 83 fő két tanítási nyelvű gimnáziumban vagy szakközépiskolában, 69 fő szakmunkásképzőben és 5 fő 5–6. éves képzésben tanult. 30 fő nem válaszolt a kérdésre. Ezen belül a Hajdú-Bihar megyei válaszadók közül 84 fő gimnáziumban, 2 fő két tanítási nyelvű gimnáziumban vagy szakközépiskolában, 88 fő szakközépiskolában, 1 fő szakmunkásképzőben tanult. Ezen arány megegyezik az országos mintában vett iskolatípusokban tanulók arányával.

Az országos adatok alapján a középiskolások körében alacsony azon személyek aránya, akik külföldi tanulmányokat terveznek. A megkérdezettek 29%-a válaszolt úgy, tervezi, hogy külföldön tanul tovább. A válaszadók közül, bár nem jelentős eltéréssel, de a legtöbben a gimnáziumi tanulók és a szakmunkás tanulók tervezik, hogy külföldön tanulnak tovább. A szakközépiskolások körében a legalacsonyabb a külföldi tanulmányokat tervezők aránya. A Pest megyében lakók körében nagyobb a külföldi tanulmányokat választók aránya, mint azoké, akik itthon tervezik folytatni tanulmányaikat. A Hajdú-Bihar megyei válaszadóknál 25,4% válaszolt úgy, szeretne külföldön tovább tanulni. Ez, bár nem jelentősen, de alacsonyabb az országos átlagnál. Pest megyét leszámítva ugyanakkor a külföldi tanulmányokat tervezők aránya 22% és 29% között mozog.

Az országos válaszadók közül 16%-a már konkrét lépéseket tett a kiutazásért, 35%-a már érdeklődött a külföldi tanulmányok lehetősége iránt, míg a válaszadók 49%-nak még csak a gondolataiba merült fel a külföldi tanulmányok lehetősége. A Hajdú-Bihar megyei válaszadók körében az országos átlaghoz képest jelentős eltérés tapasztalható. Itt csupán a válaszadók 9,8%-a tett már konkrét lépéseket a külföldi tanulmányokkal kapcsolatban. Ennél csak a Zala megyében élők körében alacsonyabb a konkrét lépéseket tevők aránya. A Hajdú-Bihar megyei válaszadók 45,1%-nak még csak a gondolataiba merült fel a külföldi tanulás lehetősége, ami hasonló arány, mint az országos átlag.

Az országos válaszadók körében a külföldi tanulmányok folytatásának a legfőbb oka a nyelvtanulási szándék. Jelentős azonban azon válaszadók száma is, akik a jövőben kint szeretnének élni vagy dolgozni és ezért kívánnak külföldön tanulni, míg mások kalandvágyból mennének ki külföldre tanulni. A válaszadók körében magas volt azok aránya is, akik úgy látják, hogy kint magasabb az oktatás színvonala vagy itthon nincs olyan képzés, amit tanulni szeretnének. A külföldi tanulmányok választásának okaként megjelent még a kinti ingyenes oktatás, a tapasztalatszerzés lehetősége, a gyakorlatiasabb oktatás, míg másoknak családjából él kinn valaki és így megoldott lenne a lakhatás, ami elősegíti a külföldi tanulmányok folytatását.

A Hajdú-Bihar megyei válaszadóknál az országgal azonos okok figyelhetőek meg. A külföldi tanulást körükben is a nyelvtanulási szándék, a kalandvágy illetve az motiválja, hogy később kint szeretnének élni és dolgozni. A válaszok között náluk is megjelenik, hogy a külföldi oktatási intézményeket magasabb

színvonalúnak tartják, mint a hazaiakat, vagy itthon nincs olyan képzés, amit tanulni szeretnének.

A tanulmányi okból történő kiutazásnál mind az országos válaszadók, mind pedig a Hajdú-Bihar megyeiek esetében az elsődleges célország kiemelkedően az Egyesült Királyság, amit Németország és az Amerikai Egyesült Államok követ. A negyedik célországnál ugyanakkor eltérés tapasztalható az országos átlag és Hajdú-Bihar megye válaszadói között. Az országos válaszadók körében a negyedik helyen Ausztria áll, míg Hajdú-Bihar megyében, bár csupán egy válasszal, de Japán került a negyedik helyre. Ennek oka lehet Hajdú-Bihar megye keleti fekvése az országban, míg Ausztria vonzásának fő oka az ország közelsége, ahonnan könnyen megoldható a hazautazás. Ez leginkább a nyugati megyékben élők számára teszi különösen vonzóvá Ausztriát. A keleti megyékben élők számára, bár tény, hogy Ausztria közelebb van, mint Németország vagy az Egyesült Királyság, de meglátásom szerint ezen tényező már nem annyira vonzó, mint az ország nyugati részében lakóknál.

A válaszadók közül az Egyesült Királyságban a legtöbben az Edinburgh-i egyetemet, az Oxfordi egyetemet és több skóciai egyetemet jelöltek be, mint lehetséges felsőoktatási intézményt, ahol tanulnának. A skóciai egyetemek ilyen magas arányú szereplésének – többek érvelése szerint – egyik oka, hogy a skóciai egyetemeken, ingyenes az oktatás, a másik ok pedig a nyelvismeret. Az Amerikai Egyesült Államokban a Miami-i és a New Yorki egyetemet nevezték meg, mint olyan felsőoktatási intézményt, ahol továbbtanulást terveznek. Németországban a berlini egyetemet, valamint a bajorországi egyetemet jelölték meg a válaszadók. Ausztriánál kiemelkedően a bécsi egyetemet részesítették előnyben, bár a grazi egyetemet is megnevezte egy válaszadó, mint lehetséges külföldi egyetemet, ahol továbbtanulását tervezni.

A Hajdú-Bihar megyei válaszadók közül egy-egy fő a londoni és a bécsi egyetemet, az Eindhoven *Designer Academy*-t, a spanyolországi *Londor Art School*-t, és az isztambuli *Technical University*-t jelölte meg. A törökországi egyetemet megjelölő egy fő azért akar ott tanulni, mert Törökországban született és anyanyelvi szinten beszéli a török nyelvet. A londoni és a spanyolországi egyetemet megjelölő egy-egy személy már érdeklődött az ottani tanulási lehetőségek iránt, míg a bécsi és az eindhoveni egyetemet megjelölő válaszadóknak még csak a gondolataiban merült fel a lehetőség.

Az országos válaszadók több mint kétharmada ugyanakkor munkavállalási szándékkal tervezi, hogy a jövőben külföldre megy, ami jelentősen magasabb a külföldi tanulmányokat tervezőknél. A Hajdú-Bihar megyei válaszadók esetében az országos átlagnál, azaz 64%-nál alacsonyabb azok aránya, akik külföldön szeretnének a jövőben dolgozni. Közülük csak 58,8% tervezi a jövőbeni külföldi munkát. A legtöbben a Veszprém megyei válaszadók közül nyilatkoztak úgy,

hogymennének külföldre dolgozni, míg a legkevesebben a Fejér megyei válaszadók közül kívánják ezt.

A válaszadók jelentős része a kevés hazai munkalehetőséget, a bizonytalan álláshelyeket, a nyelvtanulási szándékot és a kalandvágyat jelölte meg a külföldi munkavégzésre vonatkozó terve okának. Mivel a válaszadók középiskolás tanulmányaikat töltik, nyári diákmunkán kívül a munka világáról tapasztalatuk nem lehet, így a munka világával kapcsolatban kialakult nézeteik a családból jövő tapasztalataikat tükrözik.

Országos összesítésben a válaszadók kivándorlási szándékára a terrorveszély jelentős hatással nincsen. A válaszadók csupán egynegyede nyilatkozott úgy, hogy a terrorveszély befolyásolja a kivándorlási szándékát. Ebben Hajdú-Bihar megye jelentősen eltér az országos átlagtól. Itt a legmagasabb azok aránya, akiket befolyásol a terrorveszély. A válaszadók 43,3%-a nyilatkozott úgy, hogy a terrorveszély hatással van a kivándorlási szándékára. Ezt mutatja, hogy mind a tanulási, mind a munkavállalási szándékú kivándorlás alacsonyabb az országos átlagnál. A terrorveszély legkevésbé a Fejér megyei válaszadókat befolyásolja, ott csupán 10% nyilatkozott úgy, hogy az hatással van kivándorlási szándékukra.

Az országos válaszadók fele még nem tudja, hogy mennyi időre menne ki külföldre dolgozni. A megkérdezettek több mint egynegyede csak meghatározott időre, ugyanakkor 16%-uk végleg kint kíván maradni. A Hajdú-Bihar megyei válaszadók körében hasonló arányok figyelhetők meg. A válaszadók 57,6%-a még nem tudja biztosan, hogy mennyi időre menne ki, 28,8%-uk csupán meghatározott időre menne külföldre, és az országos átlagnál kevesebben, 13,6% nyilatkoztak úgy, hogy végleg ki kívánna menni. Ezen arányok, minden megyénél hasonlóan alakultak.

Az országos válaszadók 33%-a barátokkal, 31%-a a családjával, 11%-a ismerősökkel együtt menne ki, míg 25%-uk egyedül. A Hajdú-Bihar megyei válaszadók válaszaik követik az országos mintát. 32%-uk barátokkal, 34%-uk a családjával, 15%-uk ismerősökkel együtt menne ki dolgozni. 19%-uk nyilatkozott úgy, hogy egyedül indulna útnak. Ezen válaszokból kiderül, hogy alacsony azok aránya, akik egyedül vágnának bele egy külföldi munkavállalásba, sőt a válaszokból az látszik, hogy a kiutazásnál inkább a hozzájuk közelebb állókat választanák ki, mint a távolabbi ismerősöket.

A munkavállalási szándékkal kivándorlók mind országos szinten, mind a Hajdú-Bihar megyei válaszadóknál elsősorban az Egyesült Királyságba, Németországba, és az Amerikai Egyesült Államokba mennének ki. Ez megegyezik a tanulási szándékkal történő kivándorlók tervezett célországaival, hiszen esetükben is ez a három ország szerepelt az elsők között, ráadásul ugyanebben a sorrendben.

Felhasznált irodalom

Bodnár K., Szabó L. (2014): A kivándorlás hatása a hazai munkaerőpiacra MNB-tanulmányok 114. Magyar Nemzeti Bank

Cseresy F. (2005): Migráció az ezredfordulón A népességmozgások társadalmi és politikai következményei Közép-Európában Dialóg Campus Kiadó Budapest-Pécs

Ehrlich Éva - Révész Gábor (1994): A jelen és egy lehetséges jövő Magyarországon 1985-2005 In.: Ehrlich Éva - Révész Gábor – Tamási Péter (szerk.) Kelet- Közép Európa: Honnan-hová? Akadémiai Kiadó Budapest

Gödri Irén és Tóth Erzsébet Fanni (2010): Magyarország, Románia és Szlovákia kivándorlási folyamatai a rendszerváltás után – eltérések és hasonlóságok Demográfia 2010.53 évf.2-3 szám 157-204.

Joop de Beer, James Raymer, Rob van der Erf, Leo van Wissen (2010): Overcoming the Problems of Inconsistent International Migrationdata: A New Method Applied to Flows in Europe, Eur J Population (2010) 26:459-481 p. Springer

Kaczmarczyk P., Tyrowicz J., (2007): Współczesne migracje Polaków Biuletyn nr 1 listopad 2007, Warszawa Fundacja Inicjatyw Społeczno-Ekonomicznych

Kiss Éva: A szellemi potenciál néhány jellemzője a Közép-Tiszavidéken Alföldi Tanulmányok 14. pp139-157. 1992

Kiss Éva (2005): Külső (nemzetközi) és belső migráció In: Kiss Éva Az Európai Unió a XXI. század elején Akadémiai Kiadó, Budapest 462p pp.215-224. 2005

Klos B. (2006): Migracje zarobkowe Polaków dokrajów Unii Europejskiej Infos Biuro Analiz Sejnowych 2006.10.23. No2. ISSN: 1896-6659

Központi Statisztikai Hivatal: Demográfiai Évkönyvek

Központi Statisztikai Hivatal: Statisztikai tükör 2015/23. Népmozgalom, 2014. 2015. március Poulain M. (2008): European migration statistics: Definitions, data and challenges In.: Barni, M.&Extra, G.(eds) Mapping Linguistic Diversity in Multicultural Contexts 43-66. p. Berlin/New York: Mouton de Gruyter

Központi Statisztikai Hivatal: Statisztikai tükör Népmozgalom, 2015. 2016. április 01.

Póczik Szilveszter – Dunavölgyi Szilveszter (2008): Nemzetközi migráció – nemzetközi kockázatok Budapest HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft.

Rédei Mária (2007): Mozgásban a világ A nemzetközi migráció földrajza ELTE Eötvös Kiadó

Tóth Pál Péter (2001): Népességmozgások Magyarországon a XIX. és XX. században In: Migráció és Európai Unió Szociális és Családügyi Minisztérium Budapest

**Bitskey István: Hitvédelem, retorika, reprezentáció
Pázmány Péter életművében**

Universitas Könyvkiadó, Budapest, 2015, 234 oldal

A Debreceni Egyetem Bölcsészettudományi Karának emeritus professzora Bitskey István akadémikus, ma Pázmány Péter gazdag és szereteágazó életművének legjelesebb kutatója és szakértője. Aligha véletlen, hogy ez a könyv elnyerte a Klaniczay Tibor díjat. (Klaniczay Tibor a magyarországi középkori és kora-újkori irodalomtörténet és filológia jeles tudosa volt.)

A véletlen furcsa játéka, hogy ez a kötet is 18 tanulmányt tartalmaz, mint Pázmány Péter 1607-ben megjelent *Keresztyéni felelet* című gyűjteményes vitairata, amelyet Pázmány is tizennyolc részre osztott. A tanulmányok mindegyike Pázmány

Péterrel foglalkozik, és hozzásegíti az olvasót a jeles főpap életművének jobb megismeréséhez.

Az itt összegyűjtött tanulmányok a legkülönbözőbb (sokszor nehezen hozzáférhető) helyeken jelentek meg, így teljesen indokolt, hogy kötetbe rendezve legyenek olvashatók nemcsak a szakemberek, de a Pázmány életműve iránt érdeklődő laikusok számára is. A tanulmányok megjelenésének időpontja a 2000 és 2014 közötti csaknem másfél évtized, helye is változó, Müntertől és Firenzétől Eperjesig, Kolozsvártól és Egertől Miskolcig és Debrecenig terjed. A kiinduló pont többnyire egy-egy konferencia-előadás, ami annak is bizonyítéka, hogy a jeles professzor előadásainak témájául megoldatlan irodalmi vagy filológiai kérdést választ, amely ezt követően tanulmány formájában, új tudományos eredményként jelenik meg a szakirodalomban.

Ha a kötet tudományos szakterületét akarjuk meghatározni, leginkább művelődéstörténetnek nevezhetjük, amelyben egymás mellett található irodalomtörténeti, filológiai, egyház- és teológiatörténeti, retorikai, pedagógiatörténeti és a mindennapi életet feltáró írások.

Szerkezete nagyon világosan áttekinthető: Hét tanulmány foglalko-

zik a hitvitázó Pázmánnyal, hat a hitszónokkal és öt a prelátussal. A hitviták éppen Pázmány térítő munkájának eredményeként voltak jellegzetességei a 17. század első évtizedeiben a magyarországi közéletnek, a prédikációkat, amelyek a protestáns felekezetekben a liturgia legfontosabb elemeivé váltak, a Tridentinum tette nemcsak az alsópapság, de a főpapok kötelességévé is a katolikus egyházban, az esztergomi érsekek pedig nemcsak a magyarországi klérus vezetői voltak, de a világi életben is fontos szerepet játszottak a királyi kancellária vezetőiként, s Magyarország zászlósuráiként. Nagyszombatban tartott udvaruk sajátosságainak elemzése része a magyarországi nagybirtokosok életmódja feltárásának.

A *hitvitázó* Pázmány protestánsokkal kapcsolatos magatartásának új oldalát ismerhetjük meg az első tanulmányban, amely Pázmány Péternek a protestáns vallásszabadságról vallott nézetét vizsgálja. Az olvasó azt gondolhatná, hogy a hazai ellenreformáció vezéralakja ádáz ellensége volt a vallási toleranciának s csak egy protestánsok nélküli országot tudott elképzelni. Nem ez volt a helyzet. Amikor II. Mátyás koronázása előtt öt neves teológust – köztük Pázmányt – kért fel annak vizsgálatára, hogy adható-e vallásszabadság a protestánsoknak, közülük négy nemmel válaszolt, egyedül Pázmány Péter igenel. Ő volt az, aki csak 11 érvet tudott felhozni a nem, s 21-et az igen mellett. Bitskey István igen

finom elemzéssel mutatja ki, hogy ezt az állásfoglalást, ha a vallási türelem felvilágosodás-kori fogalmából indulunk ki, még nem lehet toleranciának nevezni, de a domináns felekezet árnyékában más vallások megtűrése is út a vallási türelem felé. Pázmány igazi államférfi volt. Buzgó katolikusként nem volt kétséges számára, hogy az üdvözüléshez csak egyetlen, a katolikus egyház által meghatározott út vezet, a politikában azonban „kirívóan merész” (21. l.) álláspontot fogalmazott meg, megtalálta azt a kompromisszumot, amellyel segítette az uralkodót a megegyezésben s mindig megmaradt abban a meggyőződésben, hogy a felekezeti viszonyokat csak szóbeli meggyőzéssel és nem hatalmi eszközökkel lehet megváltoztatni.

Ez az apró részleteket is figyelembe vevő, ugyanakkor a változások nagy íveit is mindig tisztázó elemzés jellemzi a kötet további tanulmányait is.

Ismeretes, hogy a katolikus-protestáns hitvitákban sűrűn szerepelt a „bálványimádás” kifejezés. A képek és szobrok tisztelete miatt a protestánsok bálványimádóknak tartották a katolikusokat, saját templomaikból ezért száműzték mind a képeket, mind a szobrokat. Bitskey áttekintve a képtiszteletről folyó vitát, nemcsak azt állapítja meg, hogy ennek legmagasabb szintje a Pázmány–Alvinczi vitában jelent meg, de azt is, hogy a Bizáncban a VIII. és a IX. században a képtisztezők és a képrombolók között folyó

ádáz küzdelem érveket adhat a protestáns állításokkal szemben is, mivel az adoratio (imádás) és a veneratio (tisztelet) között már akkor különbséget tettek.

A katolikusok és protestánsok közötti vitának sarkalatos kérdése volt, hogy mi tekinthető „igaz egyháznak”. A kötet egyik hitvitát tárgyaló tanulmányában (*Ekkleziológia és retorika a hitvitákban*) azt bizonyítja, hogy Pázmány Bellarmino követőjeként az igaz egyházat Krisztus hajójának tekintette, amely „una, sancta, apostolica, catholica.” Az „újítók gyülekezetei”-re nem illik a négy jelző, éppen ezért nem is tekinthetők igaz egyházaknak.

Az igaz egyház melletti bizonyosság a mártírok tisztelete is, amely hiányzik az új gyülekezetekből. Pázmánynak a katolikus mártírológiáról vallott felfogásában – állapítja meg Bitskey István – nem válik el élesen a szent és a mártír fogalma, ez teremt lehetőséget arra, hogy vitassa a protestánsok szentkultuszt illető támogatásait. A szentek emlékének tiszteletében éppen azt a szent Ágostont idézi, akinek felfogására (pl. a predestinációval kapcsolatban) a protestáns írók is gyakran hivatkoztak. Példaként szerepelnek rendjének 16. századi térítő szentjei, pl. Xavéri Szent Ferenc, vagy a Goában meggyilkolt öt jezsuita szerzetes. Nem feledkezik meg saját korának hazai mártírjairól sem, a Kolozsvárott meggyilkolt Emmanuel Nigerről, vagy az I. Rákóczi György hajdúi által kivégzett kassai vértanúkról (Kőrösi Márkról,

Grodecz Menyhértről és Pongrácz Istvánról). A kortársakat ugyan jóval később avatták szentté (a kassai vértanúkat csak a mi korunkban), példájukkal azonban igazolni lehetett, hogy a katolikus az „igaz egyház”, amely hagyományaival is örököse az egyedüli, szent, apostoli és egyetemes egyháznak.

A hitvitázó Pázmány írásaiban külön helyet foglalnak el az ironikus írások. A gúny és az irónia, olykor a legvaskosabb formában a viták mindennapos eszközei voltak. Így volt ez Pázmány és vitapartnerei esetében is. Pázmány írásai között ennek legdurvább formája *Az nagy Kálvin Jánosnak Hiszekegy Istene*, amely mögött az az alkotói mentalitás lelhető fel, amely bizonyítani akarja, hogy az ellenfél is képes arra, amire vitapartner. Ha az ellenlábás azt az abszurditást állítja, hogy a katolikusok bálványimádók, hasonló abszurditást kell a vitapartner nézeteiben is felmutatni. Így született meg az az újlatin szó, amelyben Pázmány protestáns vitapartnereit

„Lutherocalvinonovoevangelicocam aeleontes”-nek nevezte, arra utalva, hogy az evangélium értelmezésében a kaméleonhoz hasonlóan változó magyarázatokkal szolgálnak.

A válaszok nem hiányoztak sem az ismert kortársaktól, sem az ismeretlen protestáns olvasóktól. A kötet egyik jellegzetes írása a „*Nem úgy Bátya*” c. tanulmány, amely először Szörényi László Emlékkönyvében jelent meg s azokkal a marginálisokkal, lapszélre jegyzett

glosszákkal foglalkozik, amelyeket a debreceni Református Nagykönyvtár 1623-ból származó „Kala-uz” kiadásának margójára rótt az ismeretlen, de nem felkészületlen olvasó. Jellegzetes példája ennek, hogy a protestáns olvasó hogyan oldotta fel a katolikusok számára fontos betűszót az IHS-t (Iesus Hominum Salvator = Jézus az Emberek Megváltója), amely megtalálható volt a kötet címlapján is. Iesuiták Hittül Szakadottak, Iesuitae Heretici (Eretnekek) Sunt, Iesuitae Harpiae (női arcú madárszörnyek) Sunt, Iesuitae Hitetlen Sáskák. A legdurvább margóra írt megjegyzés azonban azzal kapcsolatos, hogy az érsek hiába rája a kálvinisták fülébe, hogy a katolikusok nem bálványimádók, a margó írója lakonikusan csak annyit jegyez meg: „rágod a szart”.

A marginálisok, amelyek között az 1623. évi debreceni igazi telitalálat, a szerzőnek azt a megállapítását erősítik, hogy a hitvitákban szereplő argumentumok aligha győzték meg a szembenálló feleket, a felekezeti identitás ezektől a legkevésbé sem változott meg.

A hitvitázó Pázmány legfőbb célja annak kifejtése volt, hogy a katolikus hittételek egységes rendszert alkotnak, amelyben a Szentírásnak és a hagyománynak egyaránt szerepe van. Ez az itt közölt hét tanulmány legfőbb tanulsága is. Feltárja Bitskey István Pázmány széleskörű tájékozottságát az egyház múltjában, a múlt, de a jelen teológiai irodalmában, amelyben fő

hivatkozási alapja szent Ágoston és csak ritkábban Aquinói Szent Tamás.

A kötet második része a *hitszónok* Pázmánnyal foglalkozik. A prédikáció Pázmány számára, ellenfelei és egyes hittársai véleményével szemben, nem a hitviták tereuma. A tridenti zsinat határozatainak megfelelően a katolikus tanítás morális alapjait fejtegeti s legfőbb célja a tettekre serkentés volt. Az erkölcsök jobbítása érdekében gyakran szólt a legsúlyosabb bűnről: a gyilkosságról, a haragról, a részegeskedésről, a hitszegésről és a kevélységről. Sűrűn szerepelnek a bűnök ellenpontjaként az erények: a felebaráti szeretet, a mértékletesség, az igazi bűnbánat.

Pázmány prédikáció-felfogása a tridenti zsinat határozataiból fakadt, amelyek, amint korábban utaltunk rá, a katolikus megújulásban fontos szerepet szántak az igehirdetésnek, nemcsak a plébániák, de a püspökségek szintjén is. Magyarországon a 16. században, amikor a katolicizmus elenyésző kisebbséggé vált az országban, nem volt mód a zsinati határozatok végrehajtására. Ez a 17. századra, Pázmány korára maradt. A főpap maximálisan igyekezett eleget tenni ennek a feladatnak. A jezsuiták tanterve pl. ismét súlyt helyezett a retorika oktatására. Pázmány prédikációiban számtalan idézettel és a latin idézetek magyar fordításával igyekezett meggyőzni hallgatóságát. Idézeteinek többsége természetesen a Bibliából származik, ezzel is tanúsítja, hogy nemcsak

a protestánsok számára fontos a Szentírás. Az azonban különlegesség, hogy a Biblia könyvei közül legtöbbször a zsoltárokat idézi. Bár 1626 után már rendelkezésére állott Káldi György teljes katolikus bibliafordítása, a latin szöveget mégis saját fordításában közli, mert kereste a legjobb magyar kifejezéseket. Úgy vélte a magyar szövegnek olyannak kell lennie, mintha a Biblia eleve magyar nyelven született volna meg. Bitskey István korábban olaszul és németül is megjelent kötetet szentelt Pázmány Péter prédikációinak (*Humanista erudició és barokk világgép: Pázmány Péter prédikációi*), itt közölt tanulmányai újabb szempontokat tartalmaznak a prédikációk vizsgálatához. A tridentinai zsinat utáni korszakban a megújuló katolikus igehirdetés célszerűnek tartotta pl. az antik irodalom, a „régibölcsek” idézésével is erősíteni az újrafogalmazott keresztény tanokat. Ekkor derült ki Pázmány bámulatos tájékozottsága nemcsak az egyházatyák, de a „pogány” antik szerzők írásaiban is. A nyelv kifejező erejének óriási szerepet tulajdonított, és fontosnak tartotta, hogy az ige mindenkihez saját nyelvén jusson el. Ezért támogatta pl. hogy a ferences atyák Nagyszombatban vasárnaponként szlovák nyelvű istentiszteletet és prédikációt is tartsanak.

A Tridentinum és Pázmány prédikációi összefüggéseinek vizsgálata után külön tanulmány foglalkozik Pázmány prudentia fogalmával (*Az okosság mestere a jó életnek*). Bitskey kimutatja, hogy Pázmány is

a skolasztika nagyjaihoz hasonlóan Arisztotelész Nikomachoszi Etikájából indul ki, s számtalan más antik szerzőt is idéz, végső konklúziójában azonban a prudentia a keresztény jámborsággal együtt a katolikus életvitel megvalósításának eszköze.

Külön prédikációt szánt Pázmány a menny és a pokol kérdésének, amely a keresztény felfogás alapkérdése volt, hiszen az üdvözülés vagy elkárhozás a földi lét után a lélek két lehetséges „sorsát” öleli fel. Gondolhatnánk, hogy az istenes földi élet jutalmát Pázmány azzal teszi vonzóvá hallgatói előtt, hogy sokakat kecsegtet a mennyei boldogság elnyerésével. Erről azonban szó sincs, éppen ellenkezőleg, idézi egy népszerű olasz szerző könyvét, amely szerint az Isten ítélőszéke előtt megjelent hatvanezer lélekből csak három jutott az üdvösségre.

Ugyancsak külön tanulmány foglalkozik Pázmánynak a Szentháromságról szóló prédikációjával. A reformáció fő irányzatai, sem a lutheri, sem a kálvini nem vonták kétségbe az ókeresztény kor szentháromságról szóló tanítását, de az unitárius, antitrinitárius tanításokban megszülettek a szentháromság tagadó nézetek is. A katolicizmus számára is fontos volt, hogy ez a hittitok prédikációs tanítások témájává váljék. A liturgia külön vasárnapot is szentelt a szentháromság tiszteletére. A szentháromság magyarázatában Pázmány nem követte a könnyebb, az egyes egyházatyák által is követett utat, az egy sze-

mélyben lévő hármasságot nem magyarázta természetből vett hasonlatokkal, de azt is tagadta, hogy az isteni személyek csak gondolati absztrakciók lennének. Bőséges antik idézetek nyomán is arra a következtetésre jut, hogy az emberi elme elégtelen a szentháromság misztériumának felfogására, amelyet csak hittel tudunk befogadni.

A Pázmány prédikációit elemző tanulmányok sorában található az is, amely az „athleta Christi” eszményével foglalkozik. Bitskey István teljes áttekintést ad a fogalom öke-resztény korban kezdődő történetéről, amelyben szent Györgyöt és szent Sebestyént tisztelték meg ezzel a jelzővel. Nálunk Szent László volt az első „athleta Patriae”, majd Hunyadi János vált azzá. A protestáns prédikátoroktól sem volt idegen a fogalom, bár ellentétét is megteremtették, amikor a magukat gonoszságra adó zsoldos katonákról írtak. Pázmány Márton-napi prédikációjában, a Pannóniában született (tours-i) Szent Mártont tartotta jellegzetes „athleta Christinek”, mert benne a vitézség és a kegyesség egyszerre volt jelen. A fogalom végső megtestesítője a szigetvári hős Zrínyi Miklós volt, aki a török uralom idején a végvári katonák hősiességének is szimbólumává vált, akik erősítették azt a tudatot, hogy Magyarország valóban a kereszténység védőbástyája.

A hitszónok Pázmányról szóló utolsó tanulmány egy Magyarországon kevésbé ismert szentről: Szent Kiliánról szól, bár a Gellén család-

név és a Kilyén településnév arra utal, hogy neve Magyarországon sem volt ismeretlen. Kilián azok közé az ír szerzetesek közé tartozott, akik (Szent Kolombánhoz hasonlóan) feladatuknak tartották a kontinensen való térítést. Kilián Würzburgban térített és szenvedett vértanúságot hasonló okok miatt, mint annak idején Keresztelő Szent János. Példája nemcsak a hazai németajkú lakosság számára volt lelkesítő, de a mártír szentek sorában felhasználható volt a hitviták során is.

A kötet harmadik része olyan kérdésekkel foglalkozik, amelyek a bíboros érsek *udvartartásával*, országos főméltóságként való viselkedésével, mecénási tevékenységével, könyvtárával foglalkozik, azokkal a kérdésekkel, amelyek egy magyar főpap társadalmi helyzetét jellemezték a 17. század első felében. Az érseki udvartartásról szóló tanulmány méltán sorolható azok közé az írások közé, amelyek a főpapi udvarok életét mutatják be a tridenti zsinat utáni időszakban. Bitskey István más tanulmányait is jellemzi, hogy a magyar helyzetet a nemzetközi körülményeket is vizsgálva mutatja be, megkeresve és bemutatva azokat a szálakat, amelyek a magyar jelenségeket a császárság más tartományaihoz, de Európa egyéb tájaihoz fűzik. Ebben az esetben is ez történik. Pázmány udvara egyike az „ausztrókato-licizmus” központjainak, amelyek között kiemelkedett Wolf Dietrich von Raitenau salzburgi rezidenciája,

Anton Wolfradt bécsi érsek, vagy Franz Dietrichstein olmützi bíboros püspök nikolsburgi udvara. Ez utóbbi főpaphoz Pázmányt szorosabb kapcsolatok is fűzték, közösen oldottak meg diplomáciai feladatokat, kapcsolatuk barátinak volt mondható.

Pázmány udvarának szertartásrendjét az „Instructio praefecti aulae” szabályozta. Ebből kiderült, hogy udvartartását az osztrák főpapokhoz hasonlóan szabályozta. Ennek egyik fontos eleme volt, hogy az udvari személyzet a különböző helyzetekben nagy számban legyen képviselve. Ez mutatta a kívülállóknak a főpap rangját. Templomi misére pl. sokaknak kellett elkísérni, akiknek a mise meghallgatása után vele együtt kellett visszatérni. A főpapi életforma azonban nemcsak külsőségekben jelentkezett. Más főrendekhez hasonlóan Pázmányt is jellemezték a rendszeres ajándékozások. Gyümölcsök, facsemeték, orvosságok,lovak, finom bor és sok minden más lehetett az ajándékozás tárgya, amit dekoratív madárfajták egészíthettek ki. Az udvari reprezentáció fontos kelléke volt az iskolai színjátszás támogatása. Pázmányt gyakran köszöntötték színelőadással az általa támogatott iskolák diákjai. Mecénási tevékenysége kiterjedt a képzőművészetek és az építészet támogatására, ez utóbbi jele volt a nagyszombati ferences rendház és templom újjáépítése, az érsekújvári ferences kolostor alapításának támogatása, vagy a zágrábi klarissza

apácák építkezéseinek segítése. Bőkezűen restauráltatta a nagyszombati szent Miklós templomot, majd bíborosi kinevezése után római tituláris templomát, a szent Jeromos templomot is. Az építkezések mellett mecenaturájának kedvelt területe volt az ötvösművészet és a festészet, de lelkes támogatója volt a nyomdászatnak és a könyvkiadásnak is. Bitskey szerint a főpapi reprezentáció alapelvei Pázmány számára az „utilitas és magnanimitas”, a hasznosság és nagylelkűség voltak s ezzel egy nehéz történeti időszakban gazdagítani tudta az országot.

Az elmondottakon túl a kötetben külön tanulmány foglalkozik Pázmány iskolaügyet támogató tevékenységével (*Juventus erudiatur*), s azt tekinti át, milyen támogatást nyújtott az érsek az alap-, a közép- és a felsőfokú oktatásnak. Ez utóbbi általánosan ismert volt, hiszen ő alapította Bécsben a Pázmáneumot, hogy magyar teológusok végezhesenek a bécsi egyetemen, ő támogatta a Rómában doktori címet szerző magyar diákokat a Collegium Germanicum Hungaricumban, s végül ő alapította a nagyszombati Egyetemet 1635-ben, hogy Magyarországon is lehessen legmagasabb szintű képzést szerezni. A felsőfokú képzés támogatása mellett azonban Pázmány sokat tett az alsó szintű iskolák és tanítóik támogatása érdekében is. A tehetséges gyermekek támogatására középfokú jezsuita gimnáziumok létrehozását szorgalmazta Pozsonyban, Nagyszombatban, Győrött és Szatmárban. Egy

politikailag megosztott országban is tudott maradandó értékeket teremteni.

Az egyházi hierarchia élén álló Pázmány főpapi magatartásának egy másik területét tekinti át az a tanulmány, amely Pázmány érsek és Esterházy Miklós nádor vitájáról szól (*A nádor és az érsek*). Esterházy Miklós nádor Pázmányhoz hasonlóan nagy formátumú politikus volt annak a Magyarországnak, amely nem állt szemben a Habsburg hatalommal, mint a kor nagy erdélyi fejedelmei: Bethlen Gábor vagy I. Rákóczi György. Bitskey István arra a nem könnyű kérdésre keresi a választ, hogyan lehet, hogy két, azonos hitet követő, azonos politikai elkötelezettségű, egy táborban lévő politikus között folyamatosan ismétlődő viták alakultak ki. A választ nemcsak az egyéniségek különbözőségében találja meg (Esterházy lobbanékony, harcias, Pázmány inkább békeszerető egyéniség volt), hanem abban is, hogy a nádori és főkancellári tisztség eleve terepe lehetett az összetűzéseknek. Pázmány ismételten kifejtette, hogy első zászlósúrként, hivatalát nem tartja alacsonyabb rendűnek a palatinusénál, amit az is mutatott, hogy III. Ferdinánd koronázási ebédjén a bíboros előkelőbb helyen ült, mint a nádor. Ellentétükben, amelyet jól tükröz levelezésük, kifejeződik az egyházi és világi nagybirtok ellentéte, de az is, hogy más-ként vélekedtek az államirányításra gyakorolt befolyásukról is. Magas színvonalú vitájukban, állapítja meg

a szerző, ott lüktet a korszak háborús pusztításainak könyörtelensége és az a meggyőződés, hogy a magyarság ügyét csak úgy lehet képviselni, ahogy ők elképzelték.

Nem érdektelen kérdést vizsgál az a tanulmány, amely Pázmánynak a korabeli borkultúráról vallott felfogását tekinti át. Az egyháziak számára a misebor természetesen fontos szerepet játszott, de a főpap Pázmány számára a bor a reprezentáció egyik eszköze is volt. Udvarában rendszerint soproni bort fogyasztottak, köztük a különlegesnek tekinthető ürmöst is. A bor gyakran volt a főurak közötti ajándékozás tárgya. Barátjának, Dietrichstein bíborosnak is küldött soproni ürmös mellett tokaji aszút 1634-ben és később is. (A dátum is igazolja, hogy a közhiedelemmel ellentétben nem Szepesi Lackó Máté készítette az első aszúbort Lorántffy Zsuzsannának a 17. század derekán). Pázmány egyik prédikációjában is foglalkozott a borfogyasztás hasznos és káros voltával. Természetes, hogy a részegséget, a mértéktelen borfogyasztást elítéli, ugyanúgy, mint a kortárs protestáns prédikátorok.

A kötetnek ezt a harmadik részét az a tanulmány zárja, amely Pázmány könyvtárának az Egyetemi Könyvtárban lévő kötetéről szól. A bíboros nemcsak igényes könyvszerző volt, de a 17. század legtöbb forrást idéző szerzője is, akinek idézetei átlagon felül pontosak, bármikor visszakereshetők, s azt mutatják, hogy a szerző valóban ismerte az idézett könyvet.

Bitskey István 18 tanulmányt egybefoglaló kötete nagy nyeresége a hazai Pázmány kutatásoknak. Legfőbb jellemzőjeként nemcsak az egyes tanulmányok precizitását és filológiai pontosságát lehet kiemelni, de azt is, hogy a szerző Pázmány tömör tömböt alkotó életművében megtalálja azt az elemet, amelyet az eddigi irodalom még nem magyarázott meg. Magyarázatai könnyen érthetőek és világosak. Mindezt akkor tudjuk igazán értékelni, ha figyelembe vesszük, hogy Pázmány Péter a 17. század legműveltebb, legolvasottabb közéleti szereplői közé tartozik. Aki érdemben akarja magyarázni Pázmány tevékenységének bizonyos jelenségeit, maga-

nak is követni kell a főpapot, és birtokba kell venni azt az ismeretanyagot, amely az ő sajátja volt. Bitskey István ezen a nehéz úton is követni tudja az esztergomi érseket, ugyanakkor sajátja az az ismeretanyag is, amely az elmúlt századokban Pázmány életművének magyarázatára született. Tanulmányai az európai összefüggések ismeretében születtek, s az olvasót biztos kézzel vezetik ezek bemutatásában. A gyűjteményes tanulmánykötet hozzásegíti az olvasót nemcsak Pázmány, de a 17. századi Magyarország jobb megismeréséhez is.

Orosz István

Ifj. Barta János: „Ha Zemplin vármegyét az útas vizsgálja...”

II. – Adattár Zemplén megye 18. századvégi történetéhez

Debreceni Egyetem Történeti Intézete, Debrecen, 2015. 426 o.

Ifj. Barta János – a Debreceni Egyetem Történeti Intézetének emeritus professzora – *Gazdálkodás és társadalom Zemplén megyében a 18. század végén* alcímű korábbi kötete 132 táblázatot tartalmazott, így igencsak rászolgált az „adatgazdag” jelzőre. A II. kötet, amely zömmel táblázatokból áll, ezen a téren messze túltesz az elődön, ugyanakkor a szöveges részre már jóval kevesebb helyet szán.

Az öt korabeli, számokban gazdag forrástípus alapján összeállított táblázatokban a megye mind a 444 településének adatai helyet kaptak,

egyrészt a 15 közigazgatási kerületnek megfelelően összeállított községsorokban, nevük alfabetikus rendjében feltüntetve a vizsgált forrásban a településre vonatkozó számadatokat, másrészt 394–407. oldalon, ezúttal folyamatosan, ugyancsak ABC rendben, minden település esetében megadva előfordulási kerületének sorszámát, valamint lakosainak vallási és nemzeti-ségi hovatartozását. A módszer összhangban áll az előszóban megfogalmazott szerzői szándékkal: „Célom a forrásokban található adatok települési szintű rendszerezése volt, ami talán megkönnyíti a helytörténet (településtörténet) reménybeli művelőinek munkáját.”

A települések közigazgatási elhelyezését bonyolítja, hogy a 18. század utolsó negyedének két át szervezése következtében Zemplén megye járási/kerületi beosztása a 18. század utolsó negyedében kétszer is megváltozott (1777, 1787). Szerző a három lehetséges változattól a gazdaság- és természetföldrajzi feltételeknek leginkább megfelelő középső (1777–1787 közé eső) beosztás mellett döntött. Eszerint a Szerencsi kerület (1) a nagyalföldi táj északi peremét, a Tokaji (2) és a Pataki (3) a hegyaljai borvidéket, a Királyhelmeci (4) illetve a Zétényi (5) a Bodrogtózt foglalta el. Az Újhelyi (6), a Gálszécsi (7), a Terebesi (8), a Sókúti (9) és a Homonnai (10) kerületek a Laborc és az Ondava mentén, a Varannói (11), a Sztropkói (12), a Göröginyei (13), a Papini (14), és végül a Szinnai

(15) kerület a Keleti-Beszkidék hegyvidékén terültek el. Az állam-érdektől vezérelt, eltérő idejű és különböző szempontú adatfelvételek összevetése tanulságos eredményekre vezethet. Szerző például a lakosság számának táblázataiban nemcsak a II. József korabeli népszámlálás adatait közli, hanem megadja a jobbágyok, a zsellérek és a házatlan zsellérek esetében az úrbérrendezést előkészítő, 1772-ben lefolytatott előzetes felmérés, az 1774. évi úrbéri tabellák, illetve az 1776., az 1780., az 1790., és az 1799/1800. évi dicalis összeírások adatait is, amelyek között számos eltérést találhatunk. Az úrbérrendezés során mind az előzetes felmérésre alapozott, mind a végleges tabellák tartalmazzák az adott település birtokosainak nevét, valamint úrbéreseik, a jobbágyok, a zsellérek és a házatlan zsellérek név szerinti felsorolását. A két forrás adatai azonban nem egyeznek. Általában a felmérés számszerű adatai az alacsonyabbak, mert azokat gyakorlatilag becslés nyomán állapították meg. A felmérések sommás elmarasztalása helyett mégis utalnunk kell arra, hogy a későbbi tabellákkal szemben adatokat tartalmaznak az irtásföldeknek (szántók, rétek és szőlők) a tabellákban mellőzött nagyságáról. Az 1774. évi táblázatokból viszont nemcsak az egyes jobbágyok által művelt telkek nagysága derül ki, lehetőséget adva ezzel a jobbágyok telekhányad szerinti kategorizálására, hanem a költözési szabadsággal rendelkező, illetve a

röghöz kötött, ún. örökös jobbágyok száma is. A 18. századi népesség mozgásnak, a megye déli területén élők által kihasznált lehetőségeknek is szerepük volt abban, hogy a Szerencsi, a Tokaji és a Pataki kerület paraszti népességének csupán 9,7%-a volt örökös jobbágy, míg a Keleti-Beszkidék 5 kerületében elvéve akadtak szabad költözködési joggal rendelkezők. Ismeretes, hogy az úrbérrendezés kilenc kérdőpontjára adott paraszti vallomások igencsak becses és terjedelmes források, Szerző nem tagadja, hogy ez utóbbiak használatában a Takács Péter és Udvari István által összeállított három kötetes kiadvány volt nagy segítségére (Takács Péter–Udvari István: *Zemplén megyei jobbágyvallomások az úrbérrendezés korából*. I–III. Nyíregyháza 1995–1998).

Kisebb könyv méretével vetekszik Zemplén vármegye adatainak az 1776. évi dicalis összeírásokról szóló egysége. A dica, mint adóegység személyi és dologi összetevőkből alakult ki. A személyi rovatba felvették az úrbéres – jobbágy és zsellér – családfőket, külön-külön a 16 éven felüli fiúkat és a lányokat, a testvéreket, valamint a gazdaságban élő szolgákat és szolgálólányokat. A jobbágy és a zsellér férfiakkól 2-2, a házatlan zsellérekéből, a szolgákból, a 16 év feletti fiúkból és a testvérekből 4-4, a 16 év feletti lányokból és a szolgálólányokból 8-8 személy tett ki egy dicát. Hasznosságuk és koruk szerint sorolták be az állatállományt. Lovakból 4, kifejlett szarvasmarhákból 8, sertésekből, ju-

hokból és kecskékből 24 jószág után vetettek ki egy dicát. Az ingatlanok, pontosabban a telkek adatait is igen körültekintően igyekeztek nyilvántartásba venni. Az úrbérrendezés forrásaival ellentétben a dicalis összeírások szerényebb helyet kaptak/kapnak az újabb kutatásokban, ami részben annak tudható be, hogy kevesebb maradt fenn belőlük, illetve az adóeltagadások miatt a kutatók egy része e forrásokat pontatlanoknak tartja. Barta János véleménye szerint Zemplén vármegye forrásai ezen a téren a kivételek, azaz a kutatásra alkalmassak körébe sorolhatók. II. Józsefnek a földbirtokok kataszteri felmérését előíró rendelete a földtulajdonosok megadóztatását szolgálta volna. Nem véletlen, hogy az uralkodó halála után a megyékben sietve semmisítették meg a pontos méréseken alapuló íveket, így az iratokból többnyire csupán töredékek maradtak az utókorra, rendkívül értékes forrásanyagtól fosztva meg a modern kutatókat. Kivételek persze ezen a téren is akadnak, így Zemplén vármegye teljes anyagát sem sikerült átadni az enyészetnek. Szerény, de nem lebecsülendő az, ami megmaradt, megismerhető belőle a szántóföldek nagysága s ezen belül a nemesi földek és a paraszti használatúak mérete.

Zemplén vármegye igen értékes levéltára Sátoraljaújhelyen további ritkaságszámba menő forrást is megőrzött a nem úrbéres lakosság jövedelmi viszonyairól. A gondos elődöknek köszönhetően a nemesi

jövedelmek 1800. évi összeírása is ránk maradt. A dicális összeírások révén ismertek voltak az úrbéres népességtől várható jövedelmek, a francia háborúk terhei azonban megkívánták azt, hogy a nemesség bevételei is mérhetőek legyenek. Már nem a birtok nagysága, hanem a jövedelmezősége állt az érdeklődés középpontjában. A 17 jövedelmi kategória 3 nagyobb csoportra osztható: 1) az úrbéresek (jobbágyok, házas, illetve házatlan zsellérek, zsellérbirtokok), valamint a földesúri majorságok és az ún. telken kívüli földek után számított jövedelmek, 2) az ún. kisebb királyi haszonvételekből (kocsmáltatás, mézsárszék, vámok, révek halászat, az erdők, a malmok és a vásárok) származó haszon, 3) végül a szőlőből származó bevételek értéke (ez esetben is megkülönböztetve a szabad és a dézsmás szőlőből s a hegyjogból származó bevételeket). Figyelemre méltó, hogy a megyében igen jelentős volt az extraneus birtokosok (másutt lakók, korabeli szóhasználattal élve a 'bebírók') aránya, akik főként a szőlőből húztak tekintélyes jövedelmet. A haszonvételek között a korcsma üzemeltetés állt az élen, de a malmok és az erdők is szépen jövedel-

meztek. A megyét átszelő folyók ellenére is szerényebb haszon származott a halászatból.

Barta János valóban hangyaszorgalommal, időt és fáradozást nem kímélve állította össze Zemplén vármegye 18. századvégi adattárát, amelyhez a források és a forráskiadványok elérhetőségének megadása mellett a mértékegységeket és a számítási pénz jellemzőit tartalmazó tájékoztatót, továbbá olyan áttekinthető kerületi térképeket is csatolt, amelyekben valamennyi település helye megtalálható. A segédletek megkönnyítik a helytörténet iránt érdeklődők munkáját.

Közhely az, hogy hiányérzet nélküli mű még nem jelent meg. E kiadványra is igaz ez, s bár pusztába kiáltott szó, megemlítem, hogy az idegen nyelvű összefoglaló, illetve egy rövid tájékoztató – *Summary*, sőt szlovák nyelvű *Resume* – emelte volna a kötet értékét.

Buza János

Letölthető:

<http://real.mtak.hu/28446/1/Barta%20J%20Speculum20%20%20%20a%20ug-7.pdf>

A Nagy Háború és emlékezete

Szerk. Kerepeszki Róbert – Püski Levente, Speculum Historiae Debreceniense,
Debrecen, 2015, 268 oldal

A tévedések tragédiája, az európai népek testvérháborúja és kollektív öngyilkossága, a 20. század őskatasztrófiája, a régi Magyarország utolsó háborúja. E példaképpen összegyűjtött néhány hazai vagy külföldi eredetű szakirodalmi toposz utal rá napjainkig, hogy az első világháború történeti-szakirodalmi feldolgozói és emlékezetpolitikai véleményformálói egy évszázad távlatából nemcsak az egyes nemzetek, hanem az európai civilizáció fejlődése szempontjából is határként tekintenek a 20. századnak utat nyitó világégre.

A rövid 20. század nyitányának tekintett első világháború 2014-től a centenáriumi eseményekkel párhuzamosan került (újra) a történeti vizsgálatok középpontjába. A történész szakma értelmezési viták egyik kérdése, hogy maga a háború kirobbanása, vagy a háborút záró békerendszer, és az ennek végrehajtását kísérő hatások jelentik-e a korábbi világrend, a hosszú 19. század cezuráját, egyszersmind a rövid 20. század nyitányát. Mégis, magának a háborúnak a hagyományos politikai, társadalmi-gazdasági és eszmetörténeti vizsgálatain túl napjainkra politikai határainkon belül és kívül egyre változatosabb perspektívákból sarjadnak új kutatások és megközelítések. A 20. század őskatasztrófiája¹ mind a szélesebb történetész szakmát, mind a helytörténet művelőit és íróit az elmúlt száz év eredményeinek, értelmezéseinek és félreértéseinek kiegészítésére sarkallta. A kutatások között üdvös módon nem kizárólagosan a kollektív vizsgálatok (birodalmi szinten és a hadászat magas-egységeinek léptékében vizsgált események feltárása) jelennek meg, hanem az egyes személyek, alakulatok, települések szerepének feltárása is legalább akkora súllyal szerepel.

Az így napvilágra kerülő eredmények országszerte tudományos

fórumok, konferenciák témájául szolgálnak, melyekkel – ha pontot nem is – de figyelemfelkeltő felkiáltójelet, olykor újabb kérdőjeleket és zárójeles kiegészítéseket tehetünk olyan történeti események és folyamatok mellé, melyeket az elmúlt évszázadban nemzeti és politikai érdekből sokan és sokféleképpen interpretáltak. Teljes és tökéletes konszenzus alighanem sohasem lesz a háború 51 vérzivataros hónapjának értelmezésében. A gyűjtőpont és felelősség keresése, az emlékezetpolitika szembenállásai számos narratívát hívtak és hívnak életre, így a magyarságnak is történelmi felelőssége friss és releváns kutatásokkal igazolni saját szerepünket e „testvérháborúban”.

Valamivel több mint két esztendeje, a centenáriumi megemlékezések első hullámában, 2014. szeptember 17–18-án került megrendezésre Debrecenben a Nagy Háború és emlékezete című konferencia. A kétnapos tanácskozás számos oktatási intézmény és tudományos műhely, civil és katonai szervezet közös munkával és anyagi hozzájárulással jött létre. A helyszínt a debreceni Déri Múzeum biztosította, emellett Debrecen városa, a Debreceni Református Hittudományi Egyetem, a Debreceni Egyetem Történelmi Intézete, valamint Történelmi és Néprajzi Doktori Iskolája, az MH 5. Bocskai Lövészdandár és a Doktoranduszok Országos Szövetsége vett részt az esemény megszervezésében. A konferencia kétnapos programja során négy szekci-

óban 39 ismert és elismert, illetve pályájának elején járó történész-kutató kapott lehetőséget előadásának megtartására. Az előadások anyagából 2014-ben és 2015-ben két kötet jelent meg. Időben először Baráth Béla Levente szerkesztésében: *Az I. világháború református tábori lelkeszeire, tanáraitra, diákjaira emlékezve* című tanulmány gyűjtemény látott napvilágot (DRHE, Harsányi András Alapítvány kiadványai, 17. Debrecen, 2014.), amely a háborút az egyháztörténet és egyházi intézmények szempontjából közelítette meg.

A konferencia további előadásainak kutatási anyagából jelent meg 2015-ben a most ismertetésre kerülő konferenciakötet. Püski Levente szerkesztői előszavában kiemeli, hogy a háború elsősorban éppen a közép-kelet európai régió szempontjából jelentett éles változást és törést. A konferencia és így a tanulmánykötet bevezető előadásában Romsics Ignác arra vállalkozott, hogy végigtekintse az elmúlt évszázad világháború értelmezéseit, nemzeti narratíváit a győztes és vesztes államok történeti kutatásában és történeti tudatában.²

A bevezető részt követő tanulmányok három csoportba oszthatók. Az első egység A „Nagy Háború” a nemzetközi kapcsolatok történetében címmel négy tanulmányt tartalmaz. Barta Róbert a háborút megelőző diplomáciatörténeti események jelentősebb állomásait tekintti át, melyek közvetve a politikai viszályból a mozgósításokig és a

háborús eszkalációig vezettek. Hajdufi Orsolya Éva az ír kérdés első világháború alatti helyzetváltozásait elemzi, rávilágítva arra a tényre, hogy az írek egy függetlenségi háborút függesztettek fel a világháború kitörése miatt. Lévai Csaba az alapvető polgári szabadságjogok és a háborús részvétel viszonyrendszerét vizsgálja a korabeli Egyesült Államokban. E fejezet utolsó tanulmányában Szeghő Patrik a délszláv népek szerepét elemzi az első világháborús brit külpolitika tükrében.

A kötet második blokkja – *Háborús élmények, tapasztalatok* – hét írásban az első világháborúhoz köthető személyes vagy lokális kötődésű témákat dolgoz fel. Kónya Péter az 1914-15-ös orosz katonai betöréseket és azok hatásait tekinti át Sáros és Zemplén vármegyékben. A szerző munkájának különös érdeme, hogy e téma a háborút követő politikai fordulatok után gyakorlatilag feldolgozatlan maradt, sőt a cseh-szlovák nemzetpolitika érdekei miatt hosszú évtizedeken át nem lehetett kutatni. Boros László Lehoczky Tivadar régész, történész munkásságát és világháborús pályáját, egyzersmind katonaként bekövetkezett hősi halálának körülményeit mutatja be Lehoczky korabeli naplóján keresztül. Kaló József precíz elemzése a Nagy Háború kulcsának tekintett nyugati front 1914-es hadműveleteit elemzi. Kollányi Irén tanulmányában a magyar zsidóság első világháborús szerepe kapcsán meggyőzően bizonyítja, hogy a hazai zsidó-

ság számarányát és súlyát messze meghaladó mértékben vett részt a háborús erőfeszítésekben, mind a frontokon, mind a hátszágban. Mester Attila írása részben Debrecenhez kötődik, Orsós Ferenc orvosprofesszor háborús élményeit, majd mizerábilis és igen nagy vargabetűkkel megélt életútját dolgozza fel. A II. világháború idején a katyn-i tényfeltáró bizottság magyar szakértőjeként ismert orvosprofesszor útja ugyanis 1914-től az osztrák-magyar 31. gyalogezredből a hadifogságig, ott a járványkórtan terén a tífusz elleni harcig, majd a háború után a patológiai kutatásokban elért komoly eredményekig vezetett. Pusztai Gábor ismét az autobiográfia történeti feldolgozhatóságának ékes példáját vetíti elének, ugyanis Radnai István első világháborús naplóján keresztül nyerhetünk képet egy nem mindennapi életpályáról. A fejezet utolsó tanulmányában Suslik Ádám levéltári forrásokra támaszkodva vizsgálja négy északkeleti vármegye (Bereg, Máramaros, Ung, Ugoicsa) görögkeleti katolikus egyházát és tábori lelkeszségét a háború éve alatt.

A konferencia-tanulmánykötet utolsó tartalmi egysége az *Emlékezés és emlékezet* címet viseli. Itt hat tanulmány kapott helyet, elsőként Bezsenyi Tamás írása, amely egy korabeli sajtótörténeti szenzációt, Pipás Pista alföldi gyilkosságsorozatát helyezi a háborús hátszág kontextusába. Csákvári Sándor és Martinkovics Katalin a háborús kegyelet és emlékezés egy fontos

szeletét, Debrecen világháborús hadisírait vették számba. Erős Vilmos tanulmányában bemutatja, hogy a hanyatlás motívuma a két világháború közötti magyar szellemtörténetben korántsem lett volna olyan súlyú, hogyha nincs a háborús trauma. Püski Levente Habsburg József főherceg személyén keresztül bizonyítja, hogy a Horthy-korszaknak a háborús emlékezetpolitika alátámasztásához milyen nagy szüksége volt egy háborús „ikonra”. Szóts Zoltán Oszkár a Századok folyóiratban publikáló korabeli történészek munkáin keresztül vizsgálja a korszak emlékezetpolitikáját, cenzúráját. Hasonló témát boncolgat a kötet utolsó tanulmányában Törő László, aki az 1945 előtti magyar történelem tankönyvek első világháborúval foglalkozó leckéit a korabeli nemzeti narratívák mechanizmusaival veti össze.

A kötet tanulmányai ékes bizonyosságát szolgáltatják annak, hogy a Nagy Háború történetének feldolgozottsága még korántsem teljes és megdönthetetlen. Az elmúlt évszázad éppúgy produkált remek feldolgozásokat, mint korrekcióra szoruló vadhajtásokat, bizonyítva, hogy a 20. század őskatasztrófája még az új évszázad kezdetén is lehet tudományos és politikai viták melegágya.

Jól látható, hogy a szakma már elismert és ifjú kutatóit is megmozgatja és megtermékenyíti a vizsgált korszak. Különösen üdvös, hogy a kutatások zöme legtöbbször nem a már feltárt események új, modern interpretálására irányul, hanem egészen egyedi megközelítések és témaválasztások kerülnek előtérbe. A régi Magyarország utolsó háborújának története azonban még mind a nemzeti, mind a nemzetközi folyamatok tükrében jócskán bővelkedik feltáratlan, fehér foltokkal, melyeket kutatni kell és szükséges, hogy a múltunkból gyökerező jövőnkét bölcsességgel és tapasztalatokkal élhessük meg.

¹George Frost Kennan aforizmává vált gondolata az I. világháborúról. Eredeti megfogalmazásában *"the great seminal catastrophe of this century"*. In.: *George F. Kennan: The Decline of Bismarck's European Order. Franco-Russian Relations, 1875-1890*. Princeton, 1981. 3.

²Romsics Ignác előadásának rövidített szövegét folyóiratunk 2014. évi tanulmányainak válogatás-kötetében közzeltük. Ugyanitt szerepelt Kerepeszki Róbert beszámolója is „A Nagy Háború és emlékezete” címmel rendezett konferenciáról.

Pintér Zoltán

Tér(v)iszonyok és térkép(zet)ek.

Szerkesztette Bíró Csilla – Visy Beatrix
Budapest, OSZK – Gondolat, 2014. 262 oldal

Az Országos Széchényi Könyvtár 2014 januárjában tudományos ülés-szakot szervezett *Tér(v)iszonyok és térkép(zet)ek* címmel, az ott elhangzó előadásokból válogatott anyag jelent meg a Bibliotheca Scientiae et Artis sorozat hatodik köteteként.

Hamvas Béla szerint: „A terek fogalmak, a helyek nevek. A helyet nem szabad összetéveszteni a térrel. A tér és a hely között az a különbség, hogy a térnek száma, a helynek arca van. A tér mindig geometriai ábra. A hely mindig festmény és rajz, és nincs belőle több, mint ez az egy”.¹ Az alábbiakban elemzett tanulmánykötet szintén a tér fogalmával, valamint annak több aspektusú vizsgálatával foglalkozik.

Szerzői az OSZK kutatói, akik kutatási eredményeik bemutatásával választható perspektívát nyújtanak az olvasó számára a terek megfigyeléséhez a tudományok számos területén.

A kötet többek között az irodalomtudomány, a hermeneutika, a művészettörténet, az építészet, a zeneművészet valamint a tér- és geoinformatika felől nyit ablakot a tér fogalmának sokrétű vizsgálatához. A 18 tanulmány két nagy tematikai egység köré szerveződik. Míg az egyik a „Térviszonyok és irodalom” alcímmel 8 értekezést mutat be, a kötet másik – 10 tanulmányt tartalmazó – része a „Táguló térkép(zet)ek” gyűjtőcímet kapta. A munkákat lehetetlen külön tudományágakba sorolni, hiszen mindegyik kutatás interdiszciplináris síkon mozog. Nehéz volna olyan keretet találni, amely akár csak egy ablakot² úgy vesz körül, hogy térérzékelésünk csupán egyetlen horizontot észleljen.

A kötet első részében olvasható munkák mindegyike helyhez köthető. Nem tévedés, szándékosan jelzem, hogy helyekről és nem terekről fognak szólni, hiszen rögtön az első értekezés tájékoztatja az olvasót arról, hogy a két kifejezés között lényeges különbség van. Faragó Kornélia *Szemléleti terek, helyzeti reprezentációk. A térgondolkodás dominanciájáról* című bevezető

tanulmánya arra hívja fel a figyelmet, hogy a két fogalom csakis külön értelmezésben, de egymástól elszakíthatatlanul értelmezhető. Hiszen „a hely a tér degradálásával, a tér pedig a hely visszasüllyedésével jön létre”. A térérzékelés egy újabb szintjére emeli az olvasót, azonnal személyes élményt és heurisztikus rádöbbenést vonva magával. Az általunk érzékelt tereket saját élményeink teszik helyekké.

A helyek metaforikus jelentéssel rendelkeznek. Bíró Csilla „*Menjünk fel az Úr hegyére*”. *Eltávolodás és felemelkedés Eötvös József A karthausi című regényében* című tanulmányában olyan helyekről értekezik, amelyek egy adott személyre, életérzésre utalnak. Mentális helyekké válnak, amelyek átjárhatóak, szembeállíthatóak egymással. A hegy központi helyszín és központi metafora, az események helyszínéül szolgáló táj és egyben egy lelkiállapot metaforája. Patonai Anikó Ágnes tanulmánya felveti az ismert és ismeretlen (saját-idegen) problematikáját, valamint vizsgálja a tér (terek) és idő (idők) kapcsolatának kérdését. *Szimbolikus terek és ismert helyszínek Jókai Mór Enyim, tied, övé című regényében* című munkája az ismert helyeket az önanonossággal vonja össze. Vizsgálja, hogy hogyan ért véget és milyen kimenetelű volt az 1848/49-es szabadságharc Jókai regényében több helyszínt kiemelve, melyek ebben a szöveggörnyezetben nemcsak személyeket, emlékeket, de kulturális hagyományt is jelölnek. Jókai regé-

nyében Pozsony visszatérő helyszín. Pozsony városával, mint szimbolikus helyszínnel Vesztróczy Zsolt „*A társadalmi és politikai élet terei. Térhasználat a reformkori Pozsonyban Jókai Mór regényei alapján*” című tanulmányában is találkozunk.

A következő tanulmány szintén Pozsony városát vizsgálja, mint a magyar kisebbségi lét megtapasztalásának helyszínét. Mezey László Miklós: *Duba Gyula és Pozsony. Az író alteregói és a nagyváros* című munkájában a szlovákiai magyar irodalom hányattatott sorsával foglalkozik. Különböző helyzetekre hívja fel a figyelmet a szerző Duba Gyula írásai által, mint például arra, hogy „a faluról városba, a magyarból szlovák környezetbe került ember, többszörösen kisebbségi sorsú személyiség milyen megpróbáltatásokat él át, milyen életformaváltáson megy keresztül, milyen belső életet él, miközben nemzeti önazonosságát nem adja fel, ugyanakkor arra törekszik, hogy ne ríjon ki városi és idegen nyelvű környezetéből”. A kisebbségi irodalomban kiemelkedő szerepük van a helyszíneknek; közös helyek, amelyeket különböző perspektívából láthatunk. Ezt a kérdést veti fel Mann Jolán *Miroslaw Krleža a Zászlók című regényének (szöveg) terei* című munkájában, pontosabban azt, hogy a történelmi eseményeket különböző módon érzékelhetjük akár országhatáron belül és azon kívül. Mann Jolán szerint: „a cselekmények helyszínei egyszerre valóság-

és képzeletbeliek, intimek és nyilvánosak, individuálisak és kollektívek”.

Egy helyszínek nemcsak az egyén számára lehet szimbolikus jelentése, hanem mindezt kiterjesztve kollektív is lehet. Visy Beatrix *A hiány helyei. Árnyak, árnyjátékok Márton László Árnyas főutca című regényében* c. munkájában a népirásban elpusztítottak pótolhatatlanságát kiemelő regényt elemzi. A különálló helyeket, helyszíneket határok és határsávok választják el. De mindez valahol mesterségesnek hat és alkalmazkodást igénylő jelenségnek tekinthető. A határok bezárnak, elzárnak, különválasztanak és szembeállítanak. A kisebbségi irodalomban ez a jelenség mindig is érzékeny felület, fájó pont, örökké vérző seb. Boka László *Határ és háttér. Elválasztottság és szökés mint prózapoétikai létkonstituáló tapasztalat* Bodor Ádám, Agota Kristof és Papp Sándor *Zsigmond prózájában* című tanulmánya a téralakzatok és azok jelentőségén keresztül olyan regényeket vizsgál, amelyek a totalitárius rendszerek működését mutatják be. A regények stílusához elengedhetetlenül társul a fekete humor és irónia, ami által groteszk, nyers és abszurd világ jön létre.

A tanulmánykötet második fele egészen más értelmezési síkra tereli az olvasót, új térérzékelést mutat, amely már a gyakorlati térhasználás világába is betekintést nyújt. Az előző értekezésben a negatív jelenségként észlelt határt, a határöve-

zethez való viszonyulást elemezte a szerző. György Péter *A könyvtár – a fehér kocka* című tanulmányában felveti, hogy amit eddig tévesen határt szabó perifériának tekintettünk, az valójában kultúránk újratervezésének nagy lehetősége. Mindezt a könyvtárak korszerű fejlesztési lehetőségeire értve, fontosságuknak megőrzését kiemelve teszi a szerző, hiszen a könyvtárak hagyományokat jelentő intézmények. Írásos emlékeink kiemelkedő szerepéről Földesi Ferenc *Az esztergomi porta speciosa egy feliratáról* című munkája tesz bizonyosságot, megerősítve az előző értekezés következtéseit. A szakrális terek az emberek és a közösségek életében központi helyet foglalnak el. Ezek közül kiemelkedő a magyar Sion, Esztergom.

A helyszínek metaforikus szerepét már az előző tanulmányok is vizsgálták. Zsupán Edina *Locus bibliothecae. A könyvtár mint valós tér szerepe a kora újkoriban* című munkájában egy barokk-kori könyvtár létrejöttét és a gyűjtemény szerepét vizsgálja tulajdonosa életében egy kiadványon keresztül, mely a herceg 70. születésnapjára íródott, az életének jeles eseményeit felidéző köszöntőként. Rózsafalvi Zsuzsanna *„A múzsák versenytársa az ipar”*. *Az Üllői úti Révai Könyvesház és megépítésének előzményei* című munkájában azt mutatja be, hogy milyen szerepe volt nemzetközi viszonylatban a városi térben a könyvszakma legjobbjai között

emlegetett Révai testvérek munkájának és törekvéseinek.

A magyarok nemcsak a könyvszakmában voltak elismertek, de a zenében is. Illyés Boglárka *Az új magyar zene Párizsban 1910–1914. Zágon Géza Vilmos és a francia kapcsolat* című értekezésében egy másik síkon tágítja számunkra a teret, a zene világában. Továbbhaladva a művészetek világában, a következő tanulmány a festészet szimbolikus tájaira kalauzolja az olvasót. Katona Anikó *Egy szimbolikus helyszín: Isonzó. Az olasz front megjelenítései az első világháború idején* című munkája az olasz front emlékezetével, szimbolikus jelentőségével foglalkozik. Az első világháború képét, annak egy szeletét vizsgálja a képzőművészet körében. Isonzót és Doberdót nem a képzőművészet tette szimbolikus helyszínné, hanem az a kulturális lenyomat, amely groteszk módon az emberek emlékezetébe vésődött. A helyszín a véráldozat szimbólumaként maradt meg, az itt készült festmények a halál esztétizált és érzelemmel telített kultuszát teremtik meg. Vasné Tóth Kornélia *Kultúrtájak. A magyar világörökség, emlékhelyeink ex libriseken* című tanulmányában magyar világörökségi helyszíneket mutat be, újszerű narratívát alkalmazva az ex libriseken keresztül.

A kötetben két munka is foglalkozik a színház és a tér kapcsolatának kérdéseivel: Rajnai Edit *Egy kerületalakítás viszontagságai. A vándorszínészet térhasználata az*

1900-as évek elején című munkája, valamint Sirató Ildikó *Budapest teátrum-földrajza. Színház a város terében* című értekezése. A két tanulmány vizsgálati síkja időben és térben is eltér egymástól. Míg Rajnai Edit a dunántúli vándortársulatok útvonalát mutatja be, Sirató Ildikó munkájának tárgya a pest-budai/budapesti színháztársaság. Az idő síkján viszont míg Sirató az 1768–2014 közötti időintervallumot tanulmányozza, Rajnai az 1900-as évekről ír.

A kötet záró tanulmánya a tér fogalmáról eddig szerzett ismereteinket áthelyezi az elméleti vizsgáldásból a gyakorlat világába. Hogyan bánjunk a helyekkel? Hogyan kezeljük azokat? Hogyan ábrázoljuk őket, és hogyan tájékozódjunk? Ezekre a kérdésekre kísérel meg választ adni az Országos Széchenyi Könyvtár Térképtárának két munkatársa: Kiss Eszter és Pászti László *A tér digitális ábrázolásának a szerepe a nemzeti emlékezet megőrzésében* című értekezésében. A tanulmány bemutatja napjaink legmodernebb térábrázolási technikáit, digitális térképeit és földgömbjeit, azok előnyeinek felsorolásával. (A georeferálással különböző korú és készítésű térképeket a koordinátaik segítségével szinkronizálhatunk).

A tanulmánykötet szinte mindegyike a tér és a hely viszonyát elemezte. A tudományágak csupán ablakkeretek, egyszerű eszközök voltak, amelyek segítségével tizennyolc féle kilátásunk volt a térre. A bemutatott panorámakép összetett,

színes és gazdag, összességében maga a végtelen interdiszciplináris horizont, melynek számtalan variációja lehet.

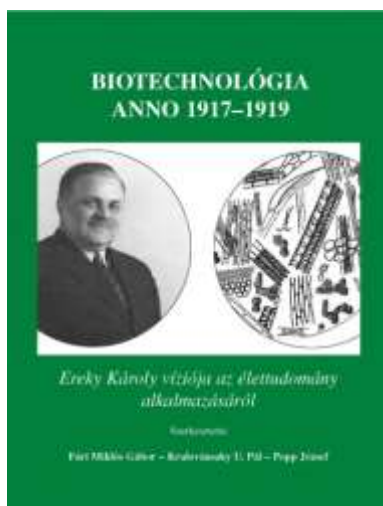
¹ HAMVAS BÉLA: *Az öt génusz – A bor filozófiája*, Szombathely, Életünk szerkesztősége, 1989. 54.

² „...nyitott ablak, amelyen keresztül a lefestett tárgy látható” – Leon Battista Alberti művészeti teoretikus ezeket a szavakat használta a festmények lehetséges perspektíváival kapcsolatban.

Dancs Krisztina

Biotechnológia anno 1917–1919 – Ereky Károly víziója az élettudomány alkalmazásáról.

Szerkesztette Fári Miklós Gábor – Kralovánszky U. Pál – Popp József
Ereky Károly Biotechnológiai Alapítvány (Debreceni Egyetem),
Debrecen–Budapest, 2015. 261 oldal

A Debreceni Egyetem jeles professzorai, Fári Miklós Gábor, az időközben elhunyt Kralovánszky U. Pál, valamint Popp József szerkesztésében, népes szerzői gárda közreműködésével, rendkívül fontos, a szó legszorosabb értelmében hiányt pótló munka jelent meg a közelmúltban. A Nemzeti Kulturális Alap támogatásával készült könyv a korát

jócskán megelőző polihisztor tudós, a kivételes műveltségű, az egész világra nyitott, sokoldalú gondolkodó, innovatív mérnök és feltaláló, agrárközgazdász, üzemszervező szakember, a biotechnológia tudomány ma már nemzetközileg elismert megteremtője, Ereky Károly (1878–1952) feledésbe merült tudományos életművének komplex bemutatására és értékelésére vállalkozott. Ezzel a Debreceni Egyetem *Ereky Károly Biotechnológiai Alapítvány* kutatói nem titkoltan igazságot kívántak szolgáltatni az utókorban méltatlanul mellőzött névadó előd kivételes tudományos teljesítményének. Így születhetett meg az értékmentés nemes szándékával a jelenlegi kötet, amely egyben morális kiállítás egy nagyszerű tudós kiváló emberi kvalitásai és szakmai munkásságának ma is vállalható eredményei mellett. Tudománytörténeti szempontú elemzéseivel pedig a könyv azt is bizonyítja, hogy

az interdiszciplináris érdeklődésű, több tudományterület határmezsgyéjén mozgó tudóstehetségnek már a saját korában is korszerű szemléletmódja a több tudományág metszéspontjában létrejött *regionális tudomány* interdiszciplináris módszertanához áll legközelebb.

A mai kor elvárásait maximálisan kielégítő interdiszciplináris szemléletmód jellemzői szép számmal mutathatók ki Ereky Károly életművében, hiszen munkásságának talán egyik legfőbb jellemzője az enciklopédikus műveltségéből és érdeklődéséből adódó szakmai sokszínűség és sokoldalúság, amely a gépészmérnöki, az agráriummal összefüggő közgazdasági, biokémiai, valamint a közellátás javítását célzó termelési, üzemszervezési, földhasználati, élelmezésbiztonsági, népelelmezési, szociális és egyéb társadalmi problémák elméleti és gyakorlati kérdéseinek tanulmányozását egyaránt magában foglalta. Túl ezen, Ereky életművének mához szóló számos üzenete és hagyatéka közül minden bizonnyal az a törekvése volt a legfontosabb, amellyel a természettudományok szerepét igyekezett az élelmiszer-előállítás radikális mennyiségi növelésének, illetve minőségjavításának szolgálatába állítani globálisan, regionálisan és lokálisan. Ereky Károly tudományos és gyakorlati tevékenységének éppen ezt a kivételes aktualitását, az utókornak szóló tanulságát tartja a könyv legfőbb erényének Dudics Dénes akadémikus, amikor bevezető írásában a

következőket hangsúlyozza: „Ezért üdvözölhető a kötet sajátos felépítése, ami az Ereky-féle koncepciók bemutatásán túl a mostani, 100 évvel későbbi és életbe vágóan fontos kérdéseket is elemzi, rendre összevetve Ereky elképzeléseivel, következtetéseivel. Az Ereky-féle tézisek tükrében még nyilvánvalóbbá válnak a mai agrárválság zavarai. Különösen kiéleződik az ellentmondás, amikor a biotechnológiát és annak a mezőgazdaságban betöltött szerepét kell megítélnünk. Bízunk abban, hogy éppen Ereky szellemi hagyatéka segít a magyarországi agrárbiotechnológia hasznosításában.”

Az utóbbi megjegyzés egyben utalás Ereky Károly két korszakos jelentőségű tudományos közleményére, amelyekben elsőként definiálta a biotechnológiát, mint önálló diszciplínát. Előbb *a Magyar Mérnök- és Építész Egylet Közlönye* 1918. október 13-i számában jelent meg írása, amely egyszersmind az első biotechnológiai című és tárgyú cikk volt a világon. Kilenc hónappal később, 1919-ben Berlinben kiadott *Biotechnologie* című alapműve pedig már német nyelven adta hírül a világnak az új tudomány születését, miközben egy biokémián alapuló új korszak elérését is megjövendölte. Programadó manifesztumában a szerző biotechnológiának minősíti azokat a munkafolyamatokat, amelyek során nyersanyagokból élő szervezetek segítségével termelnek termékeket, fogyasztási cikkeket, leginkább élelmiszereket – például szénából tejet. A forradalmian új

felismerés Ereky részéről az élelmiszertermelésnek a természettudományok segítségével történő újjászervezése volt. A mezőgazdaság és az akkoriban kialakuló biokémia, még közelebbről a természettudományok és az élelmiszertermelés szorosabbra fűzésével, kvázi szintézisével már a múlt század elején lerakta egy korszerű, a közéletelés céljait nehéz történelmi időkben is hatékonyan szolgáló élelmiszer-tudomány alapjait, amit kifejező tömörséggel, de máig érvényes módon úgy definiált, hogy „a mezőgazdasági élelmiszertermelés tudományát biotechnológiának nevezhetjük...”

Termékeny és sokoldalú életművének kétségtelenül legértékesebb része a biotechnológiai koncepció kidolgozása volt. Az új diszciplína, a biotechnológia megteremtését ma már vitathatatlanul Ereky személyes érdemének tekinti a tudományos közélet itthon és a világban mindennütt. Ám szokványos kelet-európai történet: kevésen múltott, hogy a történelem viharos korszakaiban Ereky Károly neve és munkássága végleg feledésbe ne merüljön. Nevét és közel félévszázados szakmai tevékenységét 1945 után hosszú évtizedekig homály fedte. Mellőzöttségét csak fokozta, hogy a Tanácsköztársaság bukása utáni zűrzavaros időkben, 1919 augusztusa és novembere között Friedrich István többször átalakított kormányába közéletelési, illetve népelelmelési miniszterként kapott felkérést, azzal a kifejezett szándékkal, hogy az

ismert „közgazdasági szakíró” és szakember a kiélezett helyzetben enyhítse a főváros és az ország kritikus élelmelési gondjait, szervezze a közéletét. Az antant hatalmak által legitimált új Nemzetgyűlésben képviselő volt, ha rövid ideig is, 1920 és 1922 között, ami után végleg kivonult az országos politikából. Ám ez a rövid közéleti szerepvállalása is elegendő ok volt ahhoz, hogy a háború után, 1945 augusztusában letartóztassák és politikai per vádlottjaként hosszú fegyházbüntetésre ítéljék a mindvégig Budapest megbecsült közgazdasági és szakmai elitjéhez tartozó Ereky Károlyt, aki reménybeli szabadulása előtt egy évvel, 1952. június 17-én, 74 éves korában halt meg a Váci Fegyházban. Sírhelyének és földi maradványainak azonosítása a hozzátartozók bevonásával folyamatban van.

Kalandos előzmények után Ereky Károly német nyelven publikált és csaknem elfeledett *Biotechnologie* című könyvére éppen nyolc évtized múltán, egy angol tudós, Robert Bud talált rá, akinek a rangos természettudományi folyóirat, a *Nature* 1989. január 5-i számában, a *History of Biotechnology* című tanulmányában megfogalmazott álláspontja szerint, a biotechnológia gondolata nem Angliában, nem Németországban és nem is az USA-ban fogant meg, hanem Magyarországon. Ezzel Ereky neve Angliából elindult a halhatatlanság felé vezető úton. Az Angliából újraindult sikertörténet első színvonalas tudományos összegzése Magyaror-

szágon a jelenlegi tanulmánykötet „szpiritusz rektora” Fári Miklós Gábor professzor (DE MÉK) volt, aki szerkesztő és szerzőtársával, Kralovánszky U. Pál (1926–2013) professzorral együtt már az ezredfordulótól elévülhetetlen érdemeket szerzett a biotechnológia-történeti kutatásokban és az Ereky életmű feltárásában. Időközben a Debreceni Egyetemen 2006-ban alapított *Ereky Károly Biotechnológiai Alapítvány* keretei között folyó kutatásokba, majd a könyv elkészítésébe szerkesztőként és szerzőként bekapcsolódott Popp József professzor (DE GTK), valamint a DE fiatal munkatársai, doktorandusz hallgatói közül Antal Gabriella, Bradács Zsuzsanna, Csíder Ibolya, Domonkosné Szabolcsy Éva, Harangi-Rákos Mónika és Kurucz Erika. A tapasztaltabb kutatók képviselőjében pedig Pető Károly dékán és Szakály Zoltán professzor vett részt a kötet munkálataiban.

Az elfeledett életmű minél teljesebb bemutatására irányuló szerkesztői szándék, az életmű gazdagsága és sokszínűsége, valamint a népes kutatói és szerzői közreműködés miatt jelentkező tematikai sokféleség sajátos, több rétegű, egymáshoz olykor kevésbé illeszkedő tartalmi és szerkezeti struktúrát eredményezett, amely merőben eltér a monográfiák és tanulmánykötetek megszokott „homogénebb” jellegétől. A négy nagy tematikai egységre tagolt könyv egyszerre és imponáló gazdagságban kínál tudományos dimenziókba ágyazott

áttekintést és elemzést Ereky Károly életéről, a biotechnológia mint fogalom és diszciplína születéstörténetéről, a mezőgazdaság versenyképességét, innovációját, illetve a globális élelmezésbiztonság közgazdasági összefüggéseit érintő kérdésekről, a duális birtokszerkezet (nagy- és kisüzem) sajátosságairól, a fejlett német és dán üzemszervezési módokról, az összefogás és szövetkezés (integráció) aktuális és hasznosítható tapasztalatairól. Az érdeklődők eligazodását szolgálja az utókor számára érdekes és informatív dokumentumok és források újraközlése, köztük a korszakos jelentőségű *Biotechnologie* magyar fordítása, illetőleg más kronológiák, dokumentumok, függelékek szerepeltetése.

A Debreceni Egyetem Böszörményi úti kampuszán tevékenykedő biotechnológiai kutatóműhely alkotói közössége által készített magyar nyelvű könyv a hazai tudományos közélet számára újdonságot, igazi meglepetést jelent, amely a valóság illúziómentes bemutatásán túl további tudománytörténeti kutatások ösztönzője is lehet a jövőben az egyetemi kutatásban és oktatásban. Elismerés illeti a kötet szerkesztőit és szerzőit, hogy tudományos és szakmai empátiával készített könyvük nemcsak érdekes, izgalmas olvasmány, valóságos szellemi kalandnak számító időutazás, hanem a hazai agrár-biotechnológia művelőinek is komoly támogatás a jelenkor csúcstechnológiájának társadalmi elfogadtatásában, igazolva egyben

Ereky közel egy évszázaddal korábban jövendölt látomásának beteljesülését, hogy a természettudományok fejlődésével a „Biokémia Kora”, avagy a „Biotechnológia Kora” köszönt majd be. A kitűnő könyv végül arról is meggyőzi olvasóját, hogy mennyire hiányzik manapság

egy Erekyhez fogható felkészültségű, nagy műveltségű, világszerte elismert tudós egyéniség a magyar élelmiszergazdaság területén.

Baranyi Béla

Fónai Mihály: Joghallgatók – Honnan jönnek és hová tartanak?

Debreceni Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar – DELA Könyvkiadó Kft.
Debrecen, 2014. 145 oldal

Illyés Gyula immár klasszikussá vált, 1936 tavaszán (éppen 80 éve) papírra vetett disztichonjában így fogalmaz:

„Azt, hogy a nép fia vagy, igazolnod, sejh, ma nem azzal
Kellene: honnan jössz, - azzal,
ecsém: hova mész!”

A Fónai Mihály által 2014-ben publikált *Joghallgatók – Honnan jönnek és hová tartanak?* című,

monografikus jellegű tanulmánykötet *mutatis mutandis* – a joghallgatók tekintetében – ellentmondani látszik az illyési soroknak: igenis fontos, hogy honnan, milyen szociokulturális milióból érkeznek a leendő hallgatók. E kisded, ám korántsem csekély jelentőségű könyvecske a szerzőnek immár 15 év óta a Karra felvett és a Karon végzett hallgatók körében megejtett empirikus kutatómunkájának legújabb produktuma.

A könyv alcímében feltett kérdésre a szerző a joghallgatók *rekrutációjának* és *professzióképének*, valamint az egyetem elvégzését követő *életútjának* elemzésével próbál meg választ adni. A kötet írójának megközelítésmódja *leíró* és *empirikus*: ezek segítségével előbb a *probléma- és tényfeltárást* végzi el, majd ezt követi a *magyarázó elméletek* megfogalmazása.

A munka a *Bevezetéstől* és az *Összegzéstől* eltekintve hét fő részből és mintegy 29 alfejezetből áll.

Az első két fő részben Fónai – mindegy az empirikus fejezetek megalapozásaként – fogalmi tisztázást végez, majd saját munkáját helyezi kontextusba, vagyis ismerteti a hazai jogász kutatás korábbi vizsgálódásait. A három elméleti, társadalomtörténeti fogalom, amit vizslat a szerző: a *középosztály*, a *professzió* és a *hivatás-hivatásrend*. A kötet rekrutációról szóló fejezeteit keretbe foglaló első fogalom kapcsán kiderül, hogy sem történeti, sem szociológiai értelemben nem beszélhetünk egységes társadalmi rétegről, sokkal inkább helyes tehát a *középosztályok* kifejezés használata. A *professzió* fogalma kapcsán a szerző ismerteti annak mind a *funkcionalista*, mind pedig az *interakcionista* értelmezési vonulatát, illetve ezen irányzatok különböző képviselői által adott eltérő magyarázatokat is. A *hivatás-hivatásrend* fogalmainak magyarázata kapcsán pedig a weberi alapvetéstől egészen Loss Sándor és Vinnai Edina témába vágó írásaiig tekinti át a vonatkozó szakirodalom eredményeit.

A hazai *jogász kutatások* sorában Fónai Mihály elsőként az Angelusz Róbert és munkatársai által 1973-ban a jogászság társadalmi helyzetének és szakmai életútjának vizsgálatát elvégző, azóta is a hazai jogászokat érintő legátfogóbb felmérést ismerteti, amelynek eredményeit 1977-ben publikálták a szerzők. Ezt követően Utasi Ágnes nagy elemszámú, az ügyvédek középosztályi helyzetét és hivatásrendjét vizsgáló kutatásából az ügyvédek rekrutáció-

jára és típusaira vonatkozó eredmények elemzését kapjuk meg. Majd szintén az ügyvédekre vonatkozó, a Török Helga – Badó Attila által 1996-ban felvett, és 1997-ben publikált kutatással folytatja, amely a Csongrád megyei gazdasági vezetők körében vizsgálta meg az ügyvédek megítélését, az ügyvédképet. Végül az Arató Kinga által 2000-ben elvégzett, a jogászokkal kapcsolatos sztereotípiákat vizsgáló kutatásnak, a Fenyvesi Csaba által 2002-ben publikált, a védőügyvédek szerepéről és jogállásáról írott munkának, Rokolya Gábor 2012-ben kiadott, a közjegyzői intézmény fejlődését 1850–1949-ig vizsgáló intézménytörténeti disszertációjának, illetve Navratil Szonja szintén 2012-ben közzétett, a jogász hivatásrendeket a kiegyezést követő ötven esztendőn át jogszociológiai/jogtörténeti aspektusból bemutató disszertációjának eredményeit tárja elénk. A *joghallgatókkal* kapcsolatosan a hallgatói lét autonómiáját vizslató Csapody Tamás-féle 1984/85-ös kérdőíves kutatás, a Feith Helga – Badó Attila által 1996-ban elvégzett, 2000-ben publikált – a joghallgatók motivációit firtató – nemzetközi kutatás, a Baranyai Katalin által 1999-ben, az *Educatioban* közzétett, a jogász hallgatók életmódjára és karrierépítési stratégiáira vonatkozó vizsgálat, a jogi oktatást befolyásoló tényezőket feltáró (a Diplomás Pályakövető Rendszer által országos szinten, a szerző és Pusztai Gabriella által a Debreceni Egyetemen, valamint Nagy Zsolt és

Tóth J. Zoltán által a Szegedi Egyetemen elvégzett) három felmérés, végül a Kelemen László-féle 2007-es, a joghallgatóknak a jogról, a bűnözésről és a bűnözői magatartásról kialakult véleményét feltáró vizsgálat eredményeit összegzi.

Az *elméleti alapozás és kutatástörténeti kontextus* felvázolása után következik a *lényeg*, a szerző által, vagy mások által elvégzett empirikus kutatások, illetve azok eredményeinek bemutatása, elemzése. Szerző négy nagy kutatási csoport vizsgálatait veszi alapul a kötet további részében elemzéseinek elvégzéséhez: először is a Debreceni Egyetem Állam- és Jogtudományi Karán 2001 és 2008 között végzett hallgatók „utánkövetéses” vizsgálatait (alumni vizsgálatok); a 2006 és 2013 között először kari-, majd a Tudományegyetemi Karok szintjén elvégzett ún. „golya-vizsgálatok” (vagyis az elsőéves hallgatók rekrutációjára és szak-, illetve pályaválasztási motivációira vonatkozó adatfelvétel) eredményeit; a Debreceni Egyetem Tehetséggyógyító Programja (DETEP) tapasztalatait; végül a Diplomás Pályakövető Rendszer (DPR) 2009-es és 2010-es országos vizsgálatának eredményeit. Erre az empirikus bázisra alapozva vizsgálja meg és tárja fel a továbbiakban először a *joghallgatók rekrutációját*, másodszer a *professzió-kép* elemei közül a *pályaválasztás* *motivumait*, harmadszor a *jogász* *szakmák presztízsét* az egyetemi karok presztízsének összefüggésében. Végül, de nem utolsó sor-

ban a *hallgatóknak* a végzettségükkel, szakmájukkal kapcsolatos *elvárásait*, *jövőbeni terveit*, illetőleg a már végzett hallgatók kapcsán az *elhelyezkedésük mintázatait*, a *munkahelyválasztás szempontjait* tárja elénk.

A szerző által vizsgált empirikus felmérések elemzésének konklúziója pedig az, hogy a joghallgatók a nehezen definiálható, sokosztatú *középosztályból/középosztályokból* jönnek és a középosztálynak eltérő pozíciójú, de magas presztízsű csoportjai felé tartanak. A középosztálybeli helyzetet általában vagy a szülők iskolai végzettségével, vagy az életmóddal jellemzik a szakemberek. A kutatások mindkét vonatkozásban a középosztály meghatározó súlyát mutatják a joghallgatók körében. Számottevő különbségek mutatkoznak azonban a szülők iskolai végzettsége tekintetében az ELTE és a többi kar között (beleértve a Pázmány Péter Katolikus Egyetemet is). Az ELTE országos vonzást gyakorol a felsőközéposztálybeliekre, hallgatóinak 60%-a esetében találunk diplomás apát. A többi jogi kar regionális egyetemként funkcionál, vagyis a működési területük középosztálybeli származású hallgatói tanulnak e karokon, akik kisebb arányban érkeznek diplomás családokból. Mi a jelentősége ennek a ténynek? Az, hogy az egyetemi közeg ismerősebb azok számára, akiknek a családi szocializációja magasabb státuszú családokban zajlott le. Akik pedig jobban értik az intézmény kultúrá-

ját, működését, azok körében erősebben hat az intézményi-szakmai habitus és a tudomány szakhoz kötődő szocializáció is. Amint említettük, a bejövő és a végzett hallgatók egyaránt egy a középosztályba sorolható, magas presztízsű foglalkozási csoport tagjaivá kívánnak válni tanulmányaik, diplomájuk, szakmai szocializációjuk segítségével. A kifelé egységesnek tűnő jogász professziók között azonban jelentős különbségek mutatkoznak a presztízs, az elérhető jövedelmek és a munka autonómiája tekintetében egyaránt. E területen jelentős diszcrepancia érvényesül a tervek és a lehetőségek között a joghallgatók és a frissdiplomás jogászok körében egyaránt. A joghallgatók ugyanis a jogi professziók közül a klasszikus hivatásrendek presztízsét tartják magasnak, a közigazgatási szakmákét kevésbé, mégis az figyelhető meg, hogy a végzést követően a közigazgatási munkakörökben helyezkednek el. A hivatásrendek közül az ügyvédség vonzza és szívja fel jelentős mértékben a frissdiplomásokat, igaz, jelentős mértékű a fluktuáció is ebben a szakmában. Vagyis a végzett joghallgatók körében az ügyvédi karrierlehetőség tűnik „vágyottnak és reálisnak”, míg a közigazgatási szakmai karrier „kevésbé vágyottnak, de reálisnak”. A joghallgatók pályaeorientációjára tehát a magas társadalmi megbecsültség, maga a „szakma”, illetve a lehetőségek és a lehetséges munkakarrier gyakorolja a legnagyobb hatást, és igen csekély jelentőséget

tulajdonítanak olyan morális értékeknek, mint az „igazság”, vagy „mások szolgálata”.

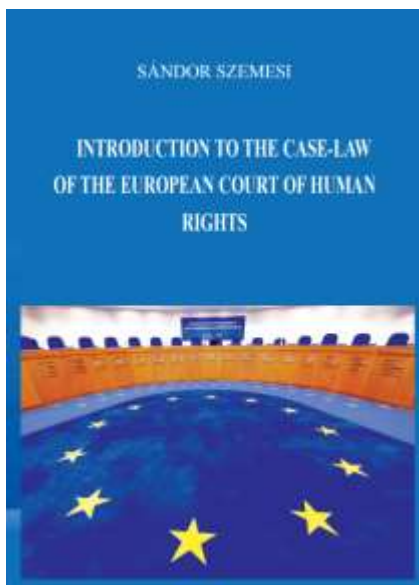
Vannak olyan könyvek, amelyeket azért olvasunk el és azért szeretünk, mert *emberi, morális lény* mivoltunkban erősítenek meg bennünket, individuális és/vagy közösségi *identitásunk* falazóeleméül szolgálnak. Vannak aztán olyan munkák, amelyek segítségével *szakmai identitásunkat* alakíthatjuk ki, *szaktudásunkat* fejleszthetjük, vagy *kutatásainkhoz* szolgálnak adalékul. Ez a könyvecske – úgy vélem – egyik csoporthoz sem tartozik, e tekintetben külön kategóriát képez. Ugyanis a felsőoktatást, és különösen a jogászképzést sújtó mai, inséges időkben egyenesen *egzisztenciális* jelentőséggel bír mind a Debreceni Egyetem Állam- és Jogtudományi Kara, mind pedig az ott oktatók számára. Mert hogy – Kovács Vilmos, kárpátaljai írónk *magnum opusának* címét idézve – „Holnap is élünk”! S hogy holnap is élhessünk, nagyon is oda kell figyelniük a leendő, a jelenlegi és a már végzett hallgatók megismerésére, hogy a jogi kar működéséhez elengedhetetlenül szükséges rekrutáció, illetve az ott elvégzett oktatói munka a lehető legsikeresebb legyen. A hallgatók említett megismeréséhez nyújt alapvető fontosságú adatokat és elemzéseket a Fónai Mihály által írt kötet. Ugyanakkor éppen ezek miatt ajánlom meleg szeretettel minden szociológusnak, jogásznak, a jogi kari képzések iránt érdeklődő diákoknak és szüleiknek,

s mindenki más – a téma iránt érdeklődőnek – ezt a könyvet.

Pénzes Ferenc

Szemesi Sándor: Introduction to the case-law of the European Court of Human Rights

Licium ART, Debrecen, 2015. 116 oldal

Az 1950-ben elfogadott Európai Jogok Egyezménye napjaink talán leghatékonyabb emberi jogi jogvédelmi lehetőséget biztosító nemzetközi dokumentuma. A szövegét értelmező, az abban foglaltakat a tényleges gyakorlatban megjelenítő Emberi Jogok Európai Bírósága működése során komoly esetjogot alakított ki, amely az egyes cikkek vonatkozásában a konkrét tényállásokból kiindulva magas szintű és egységes elvrendszer mentén bírálja el a kérelmezők által felvetett jogi kérdéseket. Ezek a döntések az Egyezményben részes felek – így

Magyarország – számára is belső jogot alakító körülményként értékelhetőek, melynek alátámasztásául szolgál, hogy határozataiban az Alkotmánybíróság is gyakran hivatkozik a strasbourgi testület által kidolgozott elvekre, és az egyes tényállások alapján levezetett alapvető megállapításokra.

A könyv szerzője vitathatatlanul a téma szakértőjének tekinthető, különös figyelemmel arra, hogy az adott témához kapcsolódóan írta meg PhD dolgozatát (A diszkrimináció tilalma az Európai Jogok Bíróságának gyakorlatában), és azt követően is a strasbourgi bíróság esetjoga áll vizsgálata középpontjában.

Az emberi jogok védelmének kutatása és oktatása a magyar jogi felsőoktatás egyik olyan speciális része, mely nem korlátozódhat és nem is korlátozódik pusztán a hazai jogirodalom és gyakorlat bemutatására, hanem a határokon átvélve nemzetközi szinten vizsgálja a külföldi megoldások elméleti és gyakorlati háttérét. Ezen témán belül kiemelt jelentőséggel bír az Emberi Jogok Európai Bírósága esetjoga, amely olyan zsinórmértékül szolgál az európai emberi jogi diskurzusban, amelyet valamennyi európai államban egységes szempontok

szerint lehet kutatni, összehasonlí-
tani és tanítani.

Jól mutatja ezt, hogy a jogterület
nem csupán a magyar jogászkép-
zésben szerepel önálló tantárgyként,
hanem a magyar és angol nyelvű
PhD képzésben, valamint a Europe-
an and International Business Law
LLM képzésben is megtalálható –
ez utóbbiban ráadásul 2015 óta Er-
délyben is, a Sapientia Egyetemen
együttműködésben.

A könyv ekként nem csupán a
hazai, hanem a Magyarországon
kívüli jogi felsőoktatásban is hasz-
nálható. Külön kiemelendő, hogy az
egyik első, a Debreceni Egyetem
Állam- és Jogtudományi Kara okta-
tója által írt angol nyelvű tankönyv-
ről van szó, mely a Debreceni Egye-
tem „Szak-nyelv-tudás – Az idegen
nyelvi képzési rendszer fejlesztése a
Debreceni Egyetemen” című
TÁMOP pályázata keretében ké-
szült el.

A szerző – helyesen – abból az
általánosan elfogadott felfogásból
indul ki, miszerint az Emberi Jogok
Európai Bírósága esetjogának kézi-
könyv-szerű bemutatása gyakorlati-
lag lehetetlen vállalkozás, figye-
lemmel arra, hogy a bíróság műkö-
désének hatvan éve alatt közel
húszezer érdemi ítélet született meg.
Lehetséges azonban ebből az eset-
jogból kiemelni néhány „vezető
ügyet”, melyeken keresztül érzékel-
tethető a Bíróság megközelítése az
egyed-egyezményben foglalt jogok
megsértése terén. Ezzel a módszer-
rel a témában nem járatos olvasó
számára is érthetővé válik az Embe-

ri Jogok Európai Bírósága gyakorla-
ta, és kikristályosodnak azok az
elvek, amelyek mentén az egyes
döntések megszületnek.

A könyv első fejezete magát az
Emberi Jogok Európai Bíróságát
mutatja be. Naprakészségét és ala-
posságát jól jelzi, hogy még a lu-
xemburgi bíróság 2014 decemberi,
az Európai Unió Emberi Jogok Eu-
rópai Egyezményéhez történő csat-
lakozásának lehetőségét vizsgáló
tanácsadó véleményére is kitér
(mely tanácsadó vélemény azt álla-
pította meg, hogy a jelenlegi keretek
között az Európai Unió egyelőre
nem csatlakozhat az Egyezmény-
hez). A fejezet nem elsősorban a
bíróság szervezetét és intézményét
mutatja be, hanem sokkal inkább az
esetjogra összpontosítva az ún. el-
fogadhatósági kritériumokat elemzi.
Ezen elfogadhatósági kritériumok
alapján dönti el az Emberi Jogok
Európai Bírósága, hogy egy benyúj-
tott kérelemmel lehetséges-e ér-
demben foglalkozni, vagy azt kü-
lönféle formai, illetőleg tartalmi
okból el kell-e utasítani, ekként
ezen fejezet nem csupán a joghall-
gatók, de még a gyakorló jogászok
számára is hasznos információkat
tartalmaz. A szerző az egyes állítá-
sait a strasbourgi bíróság konkrét
ügyeivel magyarázza.

Valamennyi vizsgált jog eseté-
ben a szerző először az adott cikk
tartalmát, illetőleg az adott jog
„magját” bontja ki, amely során az
olvasó számára egyes esetekhez
kapcsolódóan nyitja ki azt, hogy az
egyed-egyes cikkek pontosan milyen tarta-

lommal bírnak. Ezt követően valamennyi cikk esetében bemutatja azt a három–hat esetet, amely a bíróság tekintetében az adott jog vonatkozásában a legnagyobb hatással jelentkezett, illetőleg amely a jogfejlesztés vonatkozásában a leginkább relevánsnak minősül. Az esetekben megtalálható a konkrét tényállás, valamint a felek álláspontja röviden, és a bíróság döntése. Figyelemmel az esetjog terjedelmére, az a szerzői döntés, hogy csak néhány jogesetet emel ki és elemez bővebben, mindenképpen indokoltnak tekinthető. A vezető ügyek kiválasztása logikus és megalapozott, bár ezek között meglehetősen kevés a magyar vonatkozású ügy, amely első gondolatra hátrányként lenne értékelhető, azonban ez mind a téma feldolgozása, mind pedig a potenciális célközönség szempontjából helyes döntés.

Az egyes fejezetekben a szerző elemzi többek között az élethez való jog, a kínzás tilalma, a szabadsághoz és biztonsághoz való jog, a tisztességes eljáráshoz való jog, vagy éppen a magán- és családi élethez való jog elméletét és gyakorlatát, de olyan jogok védelmére is kitér, mint például a rabszolgaság és kényszermunka tilalma. Bár érthető, de különösen a rabszolgaság és kényszermunka tilalmával összefüggésben kritizálható ez a szerzői döntés, hiszen más, egyes kiegészítő jegyzőkönyvekben szereplő (és valóban kisebb jelentőséggel bíró) jog bemutatására ugyanakkor nem

került sor, mint amilyen például a szabad választásokhoz való jog.

A könyv ismeretében azt mondhatjuk, hogy az olvasó számára új kapu nyílik meg, amelyen keresztül ez a speciális, azonban az európai jogfejlődés vonatkozásában kikerülhetetlen és rendkívül lényeges terület alapjaiban megismerhetővé válik, ami jelentős segítséget jelenthet gyakorlati szakemberek számára is, hiszen számos olyan elvet tartalmaz, amely egy esetlegesen indítandó eljáráshoz komoly támpontot adhat.

Bár a téma esetében a szerzőt megelőzően is voltak hasonló jellegű próbálkozások (pl: Brád András-Weller Mónika: A Strassbourgi Emberi Jogi Bírászkodás kézikönyve, HVG-Orac Lap- és Könyvkiadó Kft., 2011), azonban jelen mű alaposága és szerkezeti felépítése miatt mégis hiánypótlónak mondható, tekintettel arra, hogy struktúrája és nyelvezete könnyen felhasználhatóvá teszi az egyébként meglehetősen nehéz témát. Talán a könyvet még jobban olvasóbaráttá (és különösen gyakorló jogász-baráttá) lehetett volna tenni azzal, ha az irodalomjegyzék nem csupán felsorolva tartalmazná a legfontosabb jogeseteket, hanem egy jogesetmutató is segítené a keresést.

Reméljük, hogy a könyv iránti érdeklődésnek köszönhetően hamarosan sor kerül majd egy második kiadásra is, mely ezeket a szempontokat is figyelembe veszi majd.

Sipka Péter

Lucian Boia: Miért más Románia?
Koinónia Kiadó, Kolozsvár, 2014. 117 oldal.

A román történetírás nagy részét napjainkban sem lehet azzal vádolni, hogy ne volna átszöve nacionalista mítoszokkal és felhangokkal, annak ellenére, hogy a fejlődés azért e téren is elég jelentős. Lucian Boia bukaresti professzor pedig vezető személyiségnek számít azok között, akik a történelmi mítoszok lebontására, illetve a nemzeti és egyetemes kultúrtörténeti főbb témákat megalakító kollektív gondolkodás mozgatórugóira helyezik a hangsúlyt. Ennek következtében a kilencvenes években számára áttörést, hírnevet jelentő két kötet¹ – egy a román történetírás, a másik pedig a román kommunizmus „mitológiáját” vette górcső alá – megjelenését követően már sorozatszerűen adja ki egy-egy nagy hatású vagy különösen aktuális kérdéskör köré felépített esszé-

köteteit. Jelenlegi kötetében azt elemzi, hogy mi azoknak a konkrét és elvont tényezőknek a halmaza, amely Romániát megkülönbözteti Európa többi országától. Mivel az első kiadás példányai 2012-ben hónapok alatt elfogytak, már az ezt követő évben szükség volt a második kiadás megjelentetésére. Ez annyival bővült az előző évihez képest, hogy a szerző kénytelen volt előszóként egy vitairatot is beilleszteni, amivel az első kiadás miatt őt ért támadásokkal szemben védekezett. A kolozsvári székhelyű Koinónia Kiadó 2014-ben jelentette meg a könyv második kiadásának magyar fordítását, amely szintén jelentős népszerűséget szerzett a szerzőnek. A következő sorokban ennek a miértjére keressük a választ.

Maga Boia válasz-előszavában többek között ezt írja: „Sohasem írtam merkantilista megfontolásból, és nem az én hibám, hogy az esszéből bestseller lett.” Úriemberek között megelőlegezik a bizalmat, a kimondott szónak valóságtartalmat tulajdonítanak, és amíg be nem bizonyítja valaki az állítás ellenkezőjét, hiteles kinyilatkozásnak kell kezelni. Amennyiben viszont így van, akaratlanul is nagyon jól sikerült a figyelemfelhívás, hiszen már a kötet címlapja is egyből képes megragadni az olvasó érdeklődését: egy ló legel egy leaszfaltozott utca

közepén, egy 1310-es Dacia (a Ceausescu-korszak Romániájának jellegzetes román autója) és az utána kötött szekér között, keresztbefordulva, lezárva a csendes kisutca forgalmát, mely utcán decens, középsztyálybeli házak sorakoznak. Kár, hogy a Koinónia kiadása elfelejtette feltüntetni a belső borítón a borítókép eredeti forrását.

A nem túl hosszú, de nagyon olvasmányos esszé-kötet egy sor aszimmetrikus terjedelmű fejezetre tagozódik. Boia egyrészt szépírói szabadsággal fejezi ki gondolatait, némileg csapongó módon, ugyanakkor ezek rendszerezésében két elvet igyekszik érvényesíteni: egy tematikus elvet, amely egy-egy problémakörre összpontosít – mint például a román elmaradottság-érzés a köznyelvben „Nyugatként” definiált világhoz képest, – más esetekben pedig a kronologikus, történelmi vonalvezetést használja. A két elv nem különül el egymástól, hanem többször is összemosódik, más esetekben pedig kristálytisztán válik szét: ez megkönnyíti az író munkáját, amennyiben pillanatnyi ihlete éppen nem arra ösztönzi, hogy tovább vigyen egy gondolat-sort, hanem új gondolatsort szeretne nyitni, ezt megtehesse. Ez a szabadság bizonyos szempontból nagy előnyt jelent, más szempontból azonban nagyon is negatív következményekkel járhat egyes kevésbé jól kidolgozott vagy hirtelen indított és lezárt fejezetek esetében. Elsőre példa a „Román dilemma: volt-e vagy sem holokauszt?” című, amely

kevesebb, mint két C5-ös oldalnyi terjedelmű, ami véleményem szerint kevés. Jó, meg lehet fogalmazni azt a végkövetkeztetést, hogy „a román fejetlenség... kevésbé ártalmas következményekkel járt, mint a kifogástalan német szervezethez”, de egy ekkora horderejű kérdéshez, véleményem szerint, ilyen kis terjedelem a kevésnél is kevesebb. Legfőképpen annak a tükrében, hogy a szerző a két világháború közötti Nagy-Románia, valamint a szocialista Románia bizonyos aspektusait hosszú fejezeteken át tárgyalja. A romániai holokauszt kérdése – ugyanis, az eredeti tervekkel ellentétben, Románia végül nem deportálta zsidó állampolgárait a német fennhatóság alatt álló haláltáborokba, ugyanakkor a jogfosztottság és a genocídium jelenségének megléte tagadhatatlan – mai napig megosztja a román közvéleményt, és a szemeink előtt zajló, Antonescu marsall glorifikálására beindított folyamatot a kilencvenes évek végére csak nyugatról jött nyomással sikerült megállítani. Ennek a folyamatnak visszajára fordítása mai napig nem történt meg, oly módon, ahogy ez például Magyarországon történt a Horthy-kor több politikai és közéleti szereplője esetében. Egy ilyen jellegű fejezetben még pár oldal erejéig nyugodtan lehetett volna értekezni a romániai zsidóság szerepéről, kezdve a nagytőkésektől egészen a falusi kiskereskedőig. Ki lehetett volna bővebben fejteni a romániai demokratikus és totalitárius erők meghatározó képviselőinek

a hozzáállását a „zsidókérdéshez”, ami akár külön doktori értekezés témáját is képezhetné. Jobban górcső alá lehetett volna venni a rövid ideig tartó, de annál nagyobb hatással bíró Antonescu-féle kormányzás főbb jellemzőit, stb. Egy másik fejezet, ahol bővebben lehetett volna értekezni az „*Országbrand: egy zöld levél. Nemzet-e még a román?*” című, a román „nemzeti brand-ekről” szóló fejezet. A cím megértéséhez szükséges ismerni a román politikai életet, és ennek közelmúltját. 2010-ben, Traian Băsescu államelnök és az Emil Boc vezette kormány megszorító intézkedései idején – ezeknek elsődleges célpontjai az amúgy is alulfizetett és szigorú fegyelmi szabályokkal terrorizált kistisztviselők voltak, akiket az államfő többek között „lustának és inkompetensnek” nevezett – a Băsescuhoz közel álló turisztikai miniszter, Elena Udrea, 1 millió eurót fizetett ki egy zöld-piros falevél rajzáért, mely a beharangozás szerint Románia turisztikai országbrandje lett volna. Az eset nagy felháborodást keltett, többek között azért is, mert éppen ezekben a hónapokban szüntették meg több ezer kistisztviselő munkaviszonyát, mindenfajta anyagi kárpótlás nélkül. Ennek kapcsán a szerző nem kevesebbet állít, mint hogy nincs is nemzetközileg ismert, „igazi”, „tiszt román” brand, ami Romániát a külföld előtt szimbolizálhatná: a cigányszállás, a segesvári vár, a Drakula-mítosz – amely egy ír szerző regényén alapul – egyike sem

„tiszt román”, külföldi vagy romániai kisebbségi behatásoktól mentes fogalom. Véleményem szerint ez esetben bővebben ki lehetett volna fejteni a román magas kultúra- és populáris szubkultúra exportját, és annak okait, hogy melyik termék miért eladható vagy miért nem. Igaz, ez is valamivel nagyobb terjedelmet igényelt volna.

Összességében véve azonban úgy érzem: a könyvben jóval több a dicsérni, mint kritizálni való. Különösen tetszett, hogy a szerző demítizálja a két világháború közötti Nagy-Románia időszakát, amelyet a hivatalos történétírói és politikai kurzus hosszú ideig egyfajta elveszett paradicsomként, a román történelmi fejlődés csúcspontjaként, aranykoraként ábrázolt. Ez az időszak ténylegesen a román nemzeti álmok kiteljesedésének kora, hiszen a román állam soha azelőtt és azután sem volt akkora kiterjedésű, mint ebben az időszakban, az első világháborút lezáró Párizs környéki békeszerződésnek köszönhetően. Ugyanakkor ez az időszak távolról sem volt minden román állampolgár számára földi mennyország – a kisebbségek nagy része megtapasztalta a jogfosztottság és a törvényekbe iktatott megkülönböztetés jelenségét, a társadalmi szakadékok szélesek és gyakran igazságtalanok voltak, a politikai berendezkedés pedig súlyos demokrácia-deficittel küszködött. Paradox módon a stabil, de nagymértékben „áldemokratikus” rendszer akkor került válságba, mikor – a szerző interpretációja

szerint – igazi demokratikus áttörés következett be: a választásokat szervező, a király által kinevezett kormánypártnak nem sikerült begyűjteni a szavazatok 40 százalékát,² ami garantálta volna a parlamenti kétharmados többséget. Lucian Boia megközelítése mindenestre alkalmas arra, hogy az eddigi „hivatalos” összképet árnyalja.

A kötet egy másik jól sikerült részét azok a fejezetek jelentik, amelyek a romániai kommunista rendszer évtizedeit, főleg a Ceausescu nevével jelzett évtizedeket mutatják be. Külön „romanikum” a szerző értékelésében a Ceausescu-dinasztia tervezett kiépítése, amihez fogható csak Észak-Koreában történt, de ott sem olyan mértékben, mint ahogy azt Romániában tervezték. Jól sikerültek a rendszerváltást követő időszakot tárgyaló fejezetek is, amelyek egy-egy társadalmi és politikai jelenséget emelnek ki, mint a sajátos román „mahala” (kültvárosi) szubkultúra, vagy az ún. „politikai traszeizmus”, ami a román politikai életet uraló pártok közötti érdekkonjunktura szerinti átjárhatóságot jelent. Ugyanakkor arra is kíváncsi lennék, hogy ha valaha születik harmadik kiadás is, bekerül-e egy új fejezet a 2016-os helyhatósági választásokról, amelynek során sok helyütt a választók bünyügyi eljárás alatt álló vagy már elítélt funkcióban lévő polgármesterüket választották újra.

Minden olvasmányosság és az átlagolvasó számára elérhető szövegszerkezet és szókinccs mellett,

Lucian Boia könyve nem egyszerű olvasmány. Ahhoz, hogy lényegében lehessen megérteni a könyv mondanivalóját, némileg ismerni kell a román történelmet, legalábbis nagy vonalakban. Úgy élvezhető a könyv igazán, akkor lehet értelmezni állításait, ha tisztában vagyunk azzal, hogy pontosan mely eseményeket és jelenségeket elemzi, mivel egy történetfilozófiai esszé nem enciklopédikus jellegű akadémiai szintézis, melynek célja egy tényhalmaz rendszerezett és részletekbe menő bemutatása lenne. De talán éppen azért, mert a mű elsősorban esszé, olvasmányos is.

Mindenestre érdekes olvasmány, ami betekintést enged napjaink román közgondolkodásának több meghatározó elemébe. Olyan elemekbe, melyekről az olvasónak vagy nem volt előzőleg tudomása, vagy tudott róluk, de ezen ismeretek nem álltak össze rendszerre a fejében. Ezért is tartom érdemesnek Lucian Boia jelen kötetét elolvasni.

¹ Ezek címe : *Történelem és mítosz a román köztudatban*, illetve *A román kommunizmus mítoszai*.

² A két világháború politikai gyakorlata Romániában a következő volt: a király kinevezte a miniszterelnököt, ennek a pártja pedig megszervezte a választásokat. Az eredmények manipulálása következtében a választásokat szervező párt megszerezte a szavazatok legkevesebb negyven százalékát, ami automatikusan kétharmados többséget garantált a törvényhozásban. 1938-ban azonban a belső problémákkal küszködő Nemzeti Liberális Pártnak – a Parasztpárt és a

vasgárda összehangolt ellenkampánya közepette – ez nem sikerült, csak harmincöt százalékot szerzett. Ez pedig olyan válsághoz vezetett, melynek

következtében II. Károly király bevezethette a királyi diktatúrát.

Lakatos Artur

E számunk szerzői

Baranyi Béla	történész, professor emeritus, Debreceni Egyetem, Debrecen, baranyi@agr.unideb.hu
Baráth Béla Levente	egyház-történész, egyetemi tanár, Debreceni Református Hittudományi Egyetem, Debrecen, barathb@drhe.hu
Buza János	történész, nyug. egyetemi tanár, Budapesti Corvinus Egyetem, Budapest, janos.buza@uni-corvinus.hu
Dancs Krisztina	etnográfus, doktoranda, Debreceni Egyetem, Debrecen, kriszta.dancs@gmail.com
Duffek Mihály	zongoraművész, egyetemi tanár, Debreceni Egyetem, Debrecen, duffek@music.unideb.hu
Hancz Gabriella	vízépítőmérnök, főiskolai docens, Debreceni Egyetem, Debrecen, hancz.g@gmail.com
Hodossy-Takács Előd	hittudós, egyetemi docens, Debreceni Református Hittudományi Egyetem, Debrecen, takacse@drhe.hu
Karácsony Gyöngyi	könyvtáros-informatikus, főigazgató, Debreceni Egyetem, Debrecen gyk@lib.unideb.hu
Krasznahorkay Attila	fizikus, tudományos tanácsadó, MTA Atomki, Debrecen krasznahorkay.attila@atomki.mta.hu
Lakatos Artur	történész, kutató, Babeş-Bolyai Egyetem, Kolozsvár lakatos_artur_lorand@yahoo.com
Mikó Eszter	közgazdász, doktoranda, Nyugat-magyarországi Egyetem, Sopron, mikoeszter2012@gmail.com
Orosz István	történész, akadémikus, professor emeritus, Debreceni Egyetem, Debrecen, somogyi.krisztina@arts.unideb.hu
Pénzes Ferenc	politológus, egyetemi adjunktus, Debreceni Egyetem, Debrecen, penzes.ferenc@law.unideb.hu
Pintér Zoltán Árpád	történész, középiskolai tanár, Karcagi Nagykun Református Gimnázium, Karcag, pinterzoli@hotmail.com
Sipka Péter	jogász, egyetemi adjunktus, Debreceni Egyetem, Debrecen, iroda@drsipka.hu
Sipka Sándor	orvos, egyetemi tanár, Debreceni Egyetem, Debrecen, sipka@iiibel.dote.hu
Tófalvi Zoltán	történész, nyug. újságíró, Korond tofalvizoltan@yahoo.com
Topor István	történész tanár, Szent Mihály Görögkatolikus Általános Iskola, Nyíradony, toporistvan@gmail.com
Varga János	mérnök-tanár, Széchenyi István Műszaki Szakközépiskola, Székesfehérvár, vargajszf@gmail.com

THE DEBRECEN REVIEW

SCIENCE AND CULTURE

Quarterly of the Scientific Communities of Debrecen and the Region

VOL. XXIV. NO. 4.

NEW ISSUE

2016. IV.

CONTENTS

ANNIVERSARIES

<i>Gyöngyi Karácsony</i> : Reflections upon a Centenary – Marginal Notes for 100 Years	361
<i>Mihály Duffek</i> : Where from, where to?	373
<i>Béla Levente Baráth</i> : Apropos of a Balthazar Anecdote	389
<i>Előd Hodossy-Takács</i> : DAB Is Forty – Reflections.....	392

DEBRECEN

<i>Attila Krasznahorkay</i> : Nuclear Physics May Gain Strength	398
<i>Gabriella Hancz</i> : A Possible Role for Using Green Infrastructure in Debrecen’s Sustainable Water Management.....	411
<i>István Topor</i> : The History of Zboró-Debrecenfalva’s Beginning as Reflected in Archival Sources and the Contemporary Press	420

STUDIES

<i>Sándor Sipka</i> : Allergy.....	429
<i>Zoltán Tófalvi</i> : How the 1956 Revolution Impacted Plans Urging the Solution of “the Transylvanian Issue”	437
<i>János Varga</i> : Cserekert Depopulation, the Gradual Dissolution of a Village.....	449
<i>Eszter Mikó</i> : Emigration from Hungary at Present and the Course It May Take.....	458

BOOK REVIEWS

<i>István Bitskey</i> : Apologetics, Rhetoric and Representation in Péter Pázmány’s Oeuvre (<i>István Orosz</i>)	468
<i>János Barta, jr.</i> : “If the Traveller Investigates Zemplén County...” II. Database to the Late 18 th Century History of Zemplén County	476
<i>Róbert Kerepeszki – Levente Püski</i> (Eds): The Great War and its Remembrance (<i>Zoltán Pintér</i>).....	480
<i>Csilla Bíró – Beatrix Visy</i> (Eds): Spatial notions – Cartograph(f)e(a)rs (<i>Krisztina Dancs</i>)	484
<i>Mikós Gábor Fári –Pál U. Kralovánszky – József Popp</i> (Eds.): Biotechnology Anno 1917– 1919. Károly Ereky’s Vision on Applied Life Sciences (<i>Béla Baranyi</i>)	488
<i>Mihály Fónai</i> : Law Students. Where do They Come from and Where Are They Going? (<i>Ferenc Péntes</i>)	492
<i>Sándor Szemesi</i> : Introduction to the Case-Law of the European Court of Human Rights (<i>Péter Sipka</i>)	496

Lucian Boia: Why is Romania Different? (<i>Artur Lakatos</i>).....	499
Authors of This Issue	504
Contents of This Issue.....	505
Contents of THE DEBRECEN REVIEW Vol. XXIV (2016).	507

DEBRECENI SZEMLE XXIV. ÉVFOLYAM

TARTALOMJEGYZÉK

TANULMÁNYOK

<i>Gaál Botond</i> : A teológia mint „fölfelé nyitott” hittudomány	3
<i>Nagy Levente</i> : A többségi elv ambivalenciái	16
<i>Mester Attila</i> : Katyń „magyar áldozatai” a Rákosi korszakban (1945–1956) ..	28
<i>Baranyi Béla</i> : Területi kohézió a Kárpát-medencében a regionális tudomány szemszögéből. A területi politika új kihívásai.....	37
<i>Balláné Kovács Andrea – Kincses Sándorné</i> : Alternatív tápanyagforrások a mezőgazdasági termelésben	48
<i>Joó Ferenc</i> : Víz. A klasszikus alternatív oldószer.....	117
<i>Nagy János – Rátonyi Tamás – Széles Andrien</i> : A klímaváltozás okozta növényi stressz mérséklése.....	126
<i>Somsák László</i> : Szénhidrát gyógyszerek.....	135
<i>Virág László</i> : Szabad gyökökről.....	144
<i>Aradi Csaba</i> : Első nemzeti parkunk születése	229
<i>Berkesi Sándor</i> : Ádám Jenő, a néptanító. 120 éve született a „magyar módszer” kidolgozója.....	241
<i>Gaál Botond</i> : Koszorús ezredes „levelét megírta”	248
<i>Kozák Anita</i> : A beilleszkedést segítő mentor megítélése – vizsgálati tapasztala- tok a mentoráltak aspektusából	261
<i>Pusztahelyi Tünde – Óri Nóra</i> : Akkreditált környezetanalitika, takarmány- és élelmiszeranalitika a Debreceni Egyetemen	272
<i>Sipka Sándor</i> : Allergia jelenlegi előfordulása és kezelése Debrecenben.....	429
<i>Tófalvi Zoltán</i> : Az 1956-os forradalom hatása az „erdélyi kérdés” megoldását sürgető tervezetekre	437
<i>Varga János</i> : Cserekeret elnéptelenedése, a falu fokozatos megszűnése.....	449
<i>Mikó Eszter</i> : A magyarországi kivándorlás jelene és várható alakulása.....	458

VITA – 20 ÉV MÚLVA

<i>Bazsa György</i> : Húsz év múlva. Szerkesztői előszó	154
<i>Kokas Károly</i> : Mivé lett nekünk az internet?.....	156
<i>James P. Niessen</i> : Történések az interneten – húsz évvel később	165
<i>Oláh Szabolcs</i> : Újságírás a digitális gazdaságban – 2016	169

1956 – HATÁRAINKON TÚL

<i>ifj. Barta János</i> : 1956 a környező országokban – körkép.....	279
---	-----

<i>Vajda Barnabás</i> : Az 1956-os forradalom visszhangja a szlovákiai magyarok körében	281
<i>Váradi Natália</i> : Beregszász és környéke az 1956-os forradalom idején	295
<i>Tófalvi Zoltán</i> : „Hazaárulási perek” Romániában	308
<i>Molnár Tibor</i> : Az 1956-os forradalom eseményei a vajdasági magyar nyelvű sajtóban.....	320
<i>D. Molnár István</i> : Lengyel írók és költők nem szépirodalmi megnyilatkozásai a magyar '56 kapcsán.....	330
<i>1956 emlékei Debrecenben</i>	340

EMLÉKEZÜNK

<i>Baranyi Gyula Barnabás – Németh Margarita – Rubóczki Babett</i> : Egy mester árnyékában: így emlékeztünk Varró Gabriellára.....	343
<i>Sipka Sándor</i> : Emlékezés Gomba Szabolcs professzorra (1933-2016)	347

ÉVFORDULÓK

<i>Karácsony Gyöngyi</i> : Centenárium gondolatok – 100 év margójára	361
<i>Duffek Mihály</i> : Honnan, hová?	373
<i>Baráth Béla Levente</i> : Egy Baltazár anekdota kapcsán.....	389
<i>Hodossy-Takács Előd</i> : Történetek a DAB negyven évéből.....	392

DEBRECEN

<i>Krasznahorkay Attila</i> : Új erőre kaphat az atommagfizika.....	398
<i>Hancz Gabriella</i> : A zöld infrastruktúra alkalmazásának lehetséges szerepe Debrecen fenntartható vízgazdálkodásában	411
<i>Topor István</i> : Zboró-Debrecenfalva születésének története a levéltári források és a korabeli sajtó tükrében.....	420

A TUDOMÁNYOS ÉLET HÍREIBŐL

<i>Borbás Anikó</i> : Lipták András – a tudós kémikus, egyetemi tanár és debreceni polgár	61
<i>Lóki József</i> : Az elmélet és a gyakorlat találkozása a térinformatikában	69
<i>M. Nagy Ilona – Szilágyi Ilona</i> : A klasszikus nyelvek (óhéber, ógörög, latin) oktatása régióinkban – igények és lehetőségek a köz- és felsőoktatásban	78
<i>Schrek Katalin</i> : Békeszerződések és megállapodások Közép- és Kelet-Európa új és legújabbkori történetében.....	84
<i>Buda András</i> : Interdiszciplináris pedagógia és az oktatási rendszer újraformálása. Utószó a IX. Kiss Árpád Emlékkonferenciához.....	88
<i>Gesztelyi Tamás</i> : Debrecen egyik 1956-os nyeresége: Rövid beszélgetés Szilágyi Györggyel.....	91

<i>Székvölgyi Lóránt</i> : Ha török, ha szakad: DNS- és genomszerkezet-kutatás a Debreceni Egyetemen.....	95
<i>Gergely Pál</i> : Elnöki beszámoló az MTA Debreceni Területi Bizottságának 2015. évi munkájáról.....	185
<i>Hodossy-Takács Előd</i> : Főtitkári beszámoló az MTA Debreceni Területi Bizottságának 2015. évi munkájáról	191
<i>Beck Mihály kapta 2016-ban az Akadémia Aranyérmét</i>	200

KÖNYVSZEMLE

Hajdú-Bihar megye helynevei 1. A Hajdúböszörményi és a Hajdúhadházi járás helynevei. Szerk. Bába Barbara (<i>Révay Valéria</i>)	100
Csaba László: Európai közgazdaságtan (<i>Pásztor Szabolcs</i>)	103
Dani Erzsébet: Identitásgyarmatosítás Erdélyben – Identitásdrámák és kulturális stratégiák a Trianon utáni székelymagyar irodalomban (<i>Szegedi Magdolna</i>)	108
Nemes Zoltán: Antik álmok álmodója. Sarkady János életútja, tudományos munkássága, szakirodalmi és fordítói tevékenysége (<i>Bényei Miklós</i>).....	205
Imre László: Papp Károly (1872–1954) (<i>Takács Miklós</i>).....	209
Gáspár László – Valastyán Tamás (szerk.): Az autonóm filozófia jegyében: Tankó Béla revidius (<i>Perecz László</i>).....	213
Imre László: Barta János (1901–1988) (<i>S. Varga Pál</i>).....	217
Szabadfalvi József: Kísérlet az „új magyar jogfilozófia” megteremtésére a 20. század első felében.(<i>Tóth-Matolcsi László</i>)	349
Nagy Beáta: Háttérben – Kísérlet egy szervezeti nemi rend feltárására. (<i>Czibere Ibolya – Takács Izolda</i>)	352
Bitskey István: Hitvédelem, retorika, reprezentáció Pázmány Péter életművében (<i>Orosz István</i>).....	468
ifj. Barta János: „Ha Zemplin vármegyét az útas vizsgálja...” II. – Adattár Zemplén megye 18. századvégi történetéhez. (<i>Buza János</i>)	476
Kerepeszki Róbert – Püski Levente (szerk): A Nagy Háború és emlékezete (<i>Pintér Zoltán</i>).....	480
Bíró Csilla–Visy Beatrix (szerk): Tér(v)iszonyok és térkép(zet)ek (<i>Dancs Krisztina</i>)	484
Fári Miklós Gábor–Kralovánszky U. Pál–Popp József (szerk): Biotechnológia anno1917–1919. Ereky Károly víziója az élettudomány alkalmazásáról (<i>Baranyi Béla</i>)	488
Fónai Mihály: Joghallgatók? Honnan jönnek és hová tartanak? (<i>Pénzes Ferenc</i>).....	492
Szemesi Sándor: Introduction to the case-law of the European Court of Human Rights (<i>Sipka Péter</i>).....	496
Lucian Boia: Miért más Románia? (<i>Lakatos Artur</i>)	499

THE DEBRECEN REVIEW – SCIENCE AND CULTURE

is an academic quarterly that publishes studies in the humanities as well as in the social and natural sciences, focusing on the findings of recent research in these disciplines. Since it appeals to a wide and educated public, it aims to combine scientific exactness with readability in its style.

Drawing upon the centuries-old academic traditions of the city, *Debreceni Szemle* has adopted and continues the legacy of its predecessor with the same title, which was published between 1927 and 1944.

Although *Debreceni Szemle* is mainly reliant on and addresses the intellectuals of the Debrecen region, it also publishes contributions by leading experts both in Hungary and abroad.

In addition, the journal reports on scientific and cultural events of the region, especially on those organized by the University of Debrecen and the Regional Centre of the Hungarian Academy of Sciences. Events related to the city from anywhere in the world are also given detailed coverage.

Debreceni Szemle was launched by Debrecen Universitas (the legal predecessor of the University of Debrecen) in cooperation with the Debrecen Committee (the present Regional Centre) of the Hungarian Academy of Sciences in 1993 with the support of the municipality of Debrecen.

Nyomdai munkálatok: Kapitális Kft., Debrecen
Felelős vezető: Kapusi József ügyvezető
Nyomdai előkészítés: Dancs Ágnes és Udvardy Antal
Megjelenik 2016 decemberében
HU ISSN 1218-022X

500,- Ft

DEBRECENI SZEMLE – TUDOMÁNY ÉS KULTÚRA

Tudományos folyóirat, amely a humán és a társadalomtudományok, valamint a természet- és műszaki tudományok minden ágának legújabb eredményeivel – és nem csak a régióban vagy hazánkban elértokről – kívánja megismertetni a széles értelemben vett tudományos értelmiséget. Tanulmányainak tárgyalásmódja: stílusa, nyelvezete olyan, hogy befogadható legyen az illető tudományterületet nem művelő kutató és érdeklődő értelmiségi számára is.

A Debreceni Szemle az ugyanilyen címen *1927 és 1944* között megjelent folyóirat folytatójának tekinti magát, épít a századokon át kisu-gárzó debreceni kulturális hagyományokra.

A folyóirat támaszkodik a város, a megye és a régió tudományos és kulturális potenciáljára, de *országosan csaknem egyedülálló célkitűzésének* megfelelően a szóban forgó tudományterületek legjobbjai tollából közöl tanulmányokat.

A Debreceni Szemle ugyanakkor hírt ad a város és a régió tudományos eseményeiről (elsősorban a Debreceni Egyetem és a Debreceni Akadémiai Bizottság rendezvényeiről), illetve az ilyen eseményekről bárhol a világon, ha azokban a debrecenieknek lényeges szerepük volt.

A Debreceni Szemlét 1993-ban a Debreceni Egyetem jogelődjét képező Debreceni Universitas, valamint az MTA Debreceni Akadémiai Bizottsága, DAB – (mai nevén: MTA Debreceni Területi Bizottsága) indította újra Debrecen Megyei Jogú Város Önkormányzatának akkori támogatásával.